

انبياء الزمان في اخبار اليمن من سنة ٢٨٠ إلى سنة ٣٢٢ هجرية

صححه وروضع مواشيه وقدم له
محمد عبد الله ماضي

مكتبة الثقافة الدينية

انبياء الزمان
في اخبصار اليمن
من سنة ٢٨٠ إلى سنة ٣٢٢ هجرية

صححه و وضع مواضعه وقدم له
محمد عبد الله ماضي

General Organization Of the Alexan-
dria Library (GOAL)
Bibliotheca Alexandrina

مكتبة الثقافة الدينية

مكتبة الثقافة الدينية

المركز الرئيسي: شارع بورسعيد الظاهر

تليفون ٩٣٦٢٧٧ / ٩٢٢٦٢٠

فهرست الموضوعات الواردة في المتن

٧	الإمام الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين وما جرى في عصره .....
٧	نسب الهادي .....
٧	وصوله إلى اليمن للمرة الأولى .....
٧	رجوعه إلى الحجاز .....
٩	حرب ابن تور للإباضية .....
٩	مسير ابن خُثَم إلى العراق .....
١٠	وصول الهادي إلى صَعْدَة .....
١٠	زحفه بمجموعه إلى بَجْرَان .....
١١	مماهدته مع أهل الدِّمَّة .....
١١	ظهور أبي سعيد الجنابي .....
١٢	موقعة بَرط .....
١٣	ثورة أهل وَسَعَة .....
١٣	تأديب صاحب شَوَّكَان .....
١٤	مناوشات الدِّعَام الهادي .....
١٥	صلح الهادي مع الدِّعَام .....
١٦	ثورة أهل أَثَاثٍ وذهاب الهادي إليها بنفسه .....
١٦	استئناف الهادي الحرب مع الدِّعَام .....
١٧	موالاة أبي القَتَاهِيَة الهادي .....
١٩	ثورة بني الحارث بَنَجْرَان و حرب الهادي لهم .....
٢٠	ثورة بعض خَوَّلَان وتأديب الهادي لهم .....
٢٠	الهادي يجمع الجموع ويزحف بها إلى صنعاء .....
٢٢	أبو القَتَاهِيَة يدبر تسليم صنعاء إلى الهادي بغير حرب .....
٢٣	الهادي يستولى على المخاليف القريبة من صنعاء .....
٢٤	ثورة آل طَرِيف بِشَام وَذُخَار .....
٢٥	خروج صنعاء من يد الهادي والخطبة للخليفة العباسي .....

٢٧	فتح الهادى لصنعاء ثانية وحروبه حوالها
٣٠	انتشار القرامطة فى سواد الكوفة
٣١	موقعة ظَبُوة وجرح الهادى فيها
٣٣	ارتحال الهادى من صنعاء ورجوعه إلى صَعْدَة
٣٣	مكافحة المكتفى للقرامطة
٣٤	وقوع الفتنة فى بعض جهات صَعْدَة
٣٥	محاولة الهادى استعادة صنعاء
٣٦	أسر محمد بن الهادى
٣٦	قتل خُفْتَم
٣٧	موت إبراهيم بن زياد صاحب زَبِيد وولاية ابنه أبى الجَيْش
٣٨	بث دعاة عُبَيْدُ اللَّهِ المهدى إلى اليمن، على بن الفضل ومنصور بن حسن
٤١	الهادى يذهب إلى بلاد الحَكَمِيِّين بدعوتهم
٤٢	خلاى بنى الحارث ضد الهادى
٤٣	أول انتصارات ابن الفضل الحاسمة
٤٤	دخول ابن الفضل صنعاء
٤٧	ابن الفضل يغزو تِهَامَة
٤٧	دخول الهادى صنعاء وخروجه منها ثانية
٤٨	الهادى يوجّه ولده محمداً إلى صنعاء لمساعدة أهلها ضد القرامطة
٤٩	انتصار ابن الفضل وتكليه بأهل صنعاء
٤٩	فتك القرامطة بالحجاج
٥٠	ثورة بنى الحارث وقتلهم عامل الهادى
٥١	غزو ابن الفضل لزَبِيد
٥٢	ظهور دعاة السُّيْدِيّ فى المغرب
٥٣	موت الهادى
٥٣	محمد المرتضى ومدة حكمه
٥٤	خلق ابن الفضل لطاعة عُبَيْدُ اللَّهِ المهدى
٥٤	حرب ابن الفضل لزميله منصور بن حسن
٥٤	صلح ابن الفضل مع أَسْعَد بن أبى يَعْقُر

٥٥	قيام ابن الفضل بمدة غزوات
٥٥	ظهور مذهب الشافعي في اليمن
٥٦	الناصر إلى دين الله أحمد بن الهادي وعصره
٥٦	قدوم الناصر من الحجاز إلى اليمن ومبايعته
٥٦	أول حروب الناصر
٥٨	صاحب زبيد يغزو المذبحرة
٥٨	قتل أبي سعيد الجاني
٥٩	موت ملاحظ صاحب زبيد
٥٩	دعاية القرامطة في بلاد عذر والأهثوم
٦٢	موت علي بن الفضل
٦٢	أسعد بن أبي يعقوب يفتح المذبحرة عنوة
٦٣	انتهاء دولة القرامطة بمخلاف جعفر
٦٤	وقعة نقاش، وانتصار الناصر الحاسم على القرامطة
٦٥	موت المرتضى محمد بن الهادي
٦٦	استيلاء الناصر على عدن وجهاتها
٦٦	إيقاع أبي طاهر القرمطي بركب المراق
٦٧	ضعف عزيمته الخليفة المقتدر وتدبير والدته للأمور
٦٨	غزو أبي طاهر القرمطي مكة، وحمله الحجر الأسود إلى هجر
٧٠	قتل المقتدر
٧٠	ظهور دولة بني بويه
٧٠	موت عميد الله المهدي
٧١	موت الناصر

الإمام الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين وما جرى في عصره من الحوادث

(26b) ودخلت سنة ٢٨٠

فيها^١ خرج (إلى) اليمن الامام الهادي إلى الحق المبين يحيى^٢ بن الحسين بن القاسم^٣ بن إبراهيم بن إسماعيل بن إبراهيم بن الحسين بن الحسن بن علي ابن أبي طالب، صلوات الله عليهم أجمعين.

نسب كان عليه من شمس الضحى . . . نوراً ومن فلق الصباح عموداً
وهي الخرجة الأولى^٤، فوصل إلى الشرفة^٥ من بلادهم، وأقرض^٦ له الناس بالطاعة، إذ كانت خروجه باستدعائهم؛ فلبث مدة يسيرة حتى ظهر له منهم الخلف^٧ لأوامره الموافقة لأمر الشريعة المطهرة، فانقلب راجعاً إلى الحجاز.

وصوله إلى
اليمن للمرة
الأولى
رجوعه إلى
الحجاز

. بمعنى: جملوا طاعته فرضاً على أنفسهم^٨.

^١) Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 41a.

^٢) Er ist im Jahre 245 H./859 in Medina geboren, also ein Jahr vor dem Tode seines berühmten Großvaters al-Qāsim, der im Jahre 246 H./860 auf dem Berge ar-Rass — nicht weit von Medina — starb. Dieser soll prophezeit haben, sein Enkel Jahjā werde Herrscher von Jemen werden (Ṣāhib al-Jaman); vgl. *al-Ifāda*, Fol. 37a. Über Hādī's Mutter Ummu 'l-Ḥasan bintu 'l-Ḥasan b. Muḥammad b. Sulaimān b. Dāūd b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. 'Alī b. Abī Ṭālib ibid.

^٣) Vgl. STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, Islam, Bd. II.

^٤) Die zweite Reise nach Jemen fand statt im Jahre 284 H./897. Vgl. S. 10 des Textes.

^٥) Ein großes Tal, das den Banū 'Adā b. Usāma gehörte. Vgl. Hamdānī 91, 22.

^٦) *al-Ifāda*, Fol. 44b, begründet die Rückkehr al-Hādī's nach dem Ḥiğāz folgendermaßen: Ein Fürst, Nachkomme der jemenitischen Könige, habe Wein getrunken. Al-Hādī habe dies erfahren und befohlen, den Sünder zur Bestrafung vor ihn zu bringen. Dieser habe sich geweigert, worauf al-Hādī sich voranlaßt sah, diese ungehorsamen Leute zu verlassen.

^٧) Wahrscheinlich wieder nach ar-Rass, von wo aus er sich nach Jemen begeben hatte und wo seine Familie wohnte.

ووقع في اليمن بعد خروجه عنها ما يطول ذكره من الفتن والقحط^٩ فعاود أهل اليمن المراسلة^{١٠} إلى الهادي «عم» وتضرعوا إليه فرجع إليها في التاريخ الآتي^{١١} ذكره إن شاء الله تعالى؛ وفي مختصر الأسباب للشيخ أحمد^{١٢} بن محمد أن سبب^{١٣} خروج الهادي «عم» أن بني فطيمة^{١٤} من خولان^{١٥} صعدة^{١٦} خرجوا إلى الهادي إلى الرس^{١٧} من أرض الحجاز لاستدعائه للخروج وملكوهم أرضهم. انتهى.

^٩) Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 44a.

^{١٠}) Einige von ihnen gingen nach Medina und baten seinen Vater und seine Oheime, für sie Fürbitte bei al-Hādī einzulegen. Nachdem die Jemeniten ihn ihres Gehorsams versichert hatten, verzieh er ihnen und kehrte wieder nach Jemen zurück. Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 44b—45a. Eine andere Tradition besagt, sie hätten sich schriftlich an seinen Vater und seine Oheime gewandt (*al-Ifāda*, Fol. 44a). Es ist anzunehmen, daß sie beides getan haben, d. h. nach Medina schrieben und auch dorthin reisten.

^{١١}) Vgl. S. 10 des Textes.

^{١٢}) Wahrscheinlich Ahmad b. Muḥammad aš-Šarāfi, den unser Verfasser Fol. 24b zitiert; vgl. BROCKELMANN, I, 266. Auch Ḥāḡḡī Ḥalīfa, II, 47.

^{١٣}) *Al-Ifāda*, Fol. 40b—41a gibt es anders an: Abu 'l-'Atāhija al-Hamdānī, ein jemenitischer König, habe al-Hādī geschrieben und ihn gebeten, nach Jemen zu kommen, um die Huldigung entgegenzunehmen. Unser Buch bringt an anderer Stelle, S. 17 ff. des Textes, eine andere Version dieser Geschichte von Abu 'l-'Atāhija. Ibn ad-Daiba' begründet al-Hādī's Reise nach Jemen folgendermaßen: als die Qarmaten in Jemen auftraten, zu der Zeit, als As'ad b. Ja'fur über Ṣan'a' herrschte, seien einige Jemeniten im Jahre 284 H./897 nach ar-Rass gegangen und hätten al-Hādī abgeholt. Dieser habe dann über das Gebiet zwischen Ṣan'a' und Ṣa'da geherrscht und sich in Ṣa'da aufgehalten; darauf habe ihn Abu 'l-'Atāhija gebeten, nach Ṣan'a' zu kommen, um ihm die Herrschaft über diese Stadt zu übergaben. Dieser Aufforderung habe al-Hādī Folge geleistet. Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 11b. Diese Angaben des Ibn ad-Daiba' stimmen im allgemeinen mit denen unseres Verfassers überein.

^{١٤}) Vgl. S. 28, Einführung.

^{١٥}) Dieser Stamm Ḥaulān wurde nach Ḥaulān b. 'Amr b. al-Ḥāf b. Quḍā'a b. Mālik b. Murra b. Zaid b. Mālik b. Ḥimjar b. Saba' benannt. Dieser berühmte Stamm wohnte hauptsächlich in Ṣa'da und seiner Umgebung, in Dörfern und Tälern. Einige Zweige dieses Stammes wohnten auch in der Nähe von Zabīd, im Dorfe al-Qaḥma, im Tale al-Ḥuṣaib und al-Kadrā' und anderen Stätten. Vgl. Jāqūt II, 499 und Hamdānī, S. 54, 1—5; 55, 9, 20; 66, 26; 67, 7—13; 113, 13, 25; 114, 9—26.

^{١٦}) Ṣa'da, eine der größten Städte des Gebirgslandes von Jemen auf der Nordseite, 60 Parasangen nördlich von Ṣan'a' und 10 Parasangen von Ḥaiwān. Ed. GLASER (*Petermanns Mitteilungen*, Bd. 32, 1880, Heft II, S. 48) gibt die Entfernung zwischen Ṣan'a' und Ṣa'da mit 38 Stunden Marsch an, was nach

وفي هذه السنة سار أحمد¹⁷ بن نور^{١٨} من البحرين إلى عمان فاستفتحها وأوقع بطائفة من الإباضية^{١٩}، وقد كان (27a) لقيه^{٢٠} مقدمهم، وهو الصلت^{٢١} بن مالك في مائتي ألف، فاتصر عليهم أحمد بن نور وقتل منهم مقتلة كبيرة وحل أروسهم^{٢٢} إلى بغداد.

حرب ابن نور
للإباضية

ودخلت سنة ٢٨٢

فيها سار علي^{٢٣} بن حسين بن خفتم إلى العراق فدخل الديعام^{٢٤} إلى صنعاء. مسير ابن خفتم إلى العراق

- ^{١٧}) B نور. ^{١٨}) B لقاء.
^{١٩}) B الصلب. ^{٢٠}) B راوسهم.

den Angaben der heutigen Jemeniten unwahrscheinlich ist. Der volkreiche Ort war ein berühmter Handelsplatz und bekannt durch seine vortrefflichen Lanzen und durch seine Lohgerbereien, welche vorzügliches Leder und gute Schuhe lieferten. Ša'da war und ist immer noch durch seine befestigte Lage das Bollwerk der Zaiditen Jemens. Vgl. Hamdānī, 45, 1—14; 67, 1, 5; 113, 23—26; 197, 21; Jāqūt, III, 388—89.

¹⁶) Ar-Rass, ein schwarzer Berg bei Du 'l-Hulaifa, ungefähr 6 Meilen von Medina entfernt. Vgl. al-Wāsiṭ S. 19 und Hamdānī S. 218, 24.

¹⁷) Aṭ-Ṭabarī Serie III, 2138 und Ibn al-Aṭṭār VII, 322 nennen ihn Muḥammad b. Ṭaur. Mas'ūdī, von dem wahrscheinlich unser Verfasser an dieser Stelle abgeschrieben hat, nennt ihn in *Murūǧ ad-Dahab* VIII, 143 Aḥmad.

¹⁸) Eine Sekte der Ḥārīgiten. Sie zerfällt wiederum in vier Gruppen. Vgl. al-Aṣ'arī. *Maqūlāt al-Islāmīyyīn* (Die dogmatischen Lehren der Anhänger des Islam), Bd. I, S. 102ff. und E. I. (unter Ibādīya).

¹⁹) Er wurde von dem Kalifen al-Mu'tamid als Statthalter nach Šan'a' geschickt. Nachdem al-Mu'tamid ihn im Jahre 277 H. weiter mit der Verwaltung dieses Postens betraut hatte, ging Ibn Ḥuṭṭum an dem im Text angegebenen Datum nach dem Irāq zurück. Im Jahre 290 H. kam er wieder nach Jemen, wo ihn aber Ibrāhīm b. Ḥalaf und 'Abd Allāh b. Ḥarrāǧ gefangen nahmen. Nachdem er von seinen Anhängern befreit worden war, fiel er im Kampfe gegen As'ad b. Ja'fur und dessen Vetter 'Uṭnān. Vgl. Ibn ad-Daiba', fol. 11b—12a, *Anbā'*, Fol. 26b und S. 36 des Textes.

²⁰) Er war einer der Statthalter des Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ja'fur al-Ḥiwālī in Šan'a'. Ibn ad-Daiba' nennt ihn Muḥammad ad-D. 'ām. Našwān vokalisiert ad-Di'ām. VAN ARENDONK dagegen nach Tāǧ al-'Arūs ad-Du'ām. Bei Ibn ad-Daiba' aber ist der Name unvokalisiert. Vgl. *Anbā'*, Fol. 26; Ibn ad-Daiba', Fol. 11b; Našwān, S. 20; VAN ARENDONK, S. 106 (9). In unserer Arbeit werden wir (nach *al-Qāmūs al-Muḥīṭ*) als Personennamen ad-Di'ām, als Stammnamen aber ad-Du'ām vokalisieren.

ثم لم يلبث أن خرج منها فملكها أسعد²¹⁾ بن أبي يعفر. وفي أيامه ظهرت
القرامطة²²⁾ باليمن والحجاز والمغرب، وتضعفت²³⁾ دولة بني العباس، وتغيرت
مذاهب الإسلام، وحصل الاختلاف في الأحكام.

ودخلت سنة ٢٨٤

في صفر منها وصل الهادي «عم» إلى صنعاء، وهي الخرجة الثانية، فحسم مادة وصول الهادي
الفتنة فباين أهل خولان صنعاء، وأمر بتفريق ربع زكاة الطعام في الفقراء والأيتام، إلى صنعاء
ولبث بصنعاء أياماً؛ ثم نهض إلى اليمن وحرّض الناس على الجهاد في سبيل الله؛ وفي زحفه بمجموعه
شهر جمادى²⁴⁾ الآخرة من السنة المذكورة سار الهادي «عم» إلى نجران بمجموع كثيرة إلى نجران
من خولان وغيرهم فلقية²⁵⁾ أهل وادعة²⁶⁾ وشاكر²⁷⁾ ويام²⁸⁾ والأخلاف مستبشرين

^{a)} جاد الآخر B. ^{b)} فقام B.

²¹⁾ As'ad b. Abi Ja'fur Jbrāhīm b. Muḥammad b. Ja'fur b. 'Abd ar-Rahmān al-Hiwālī. Er war in der Regierungszeit Mu'taḍid's und Muktafi's Statthalter von Ṣan'a'. Im Jahre 290 H., als er Huftum tötete, wurde er ganz unabhängig von den Abbassiden, bis die Qarmāṭen im Jahre 293 H. in Ṣan'a' einzogen und er al-Hādī bat, nach Ṣan'a' zu kommen und ihm Hilfe zu leisten, obwohl er vorher gegen al-Hādī gekämpft hatte. Vgl. S. 25, 35; Ibn ad-Daiba', Fol. 11b.

²²⁾ Er meint die Ismā'īliyya in Jemen und die Fāṭimijja im Maḡrib; zu den Qarmāṭen vgl. vorläufig E. I. Ebenso wie die Fāṭimiden würden sich die jemenitischen Ismā'īliten den Namen Qarmāṭen verbitten.

²³⁾ Vgl. Einführung, S. 9 ff.

²⁴⁾ Wādī'a, Gebiet im Norden von Jemen, nicht weit von Ṣa'da. Vgl. Hamdānī, S. 113, 10; 115, 3, 4, 25 u. a. m.

²⁵⁾ Šākir ist ein berühmter südarabischer hamdānischer Stamm, wohnt nördlich von Jemen zwischen Wādī 'l-Manbağ, welches in al-Ğauf mündet, und Wādī Nağrān. Dieser Stamm hat viele Zweige wie die Duhma, die besonders geachtet waren und sich durch verschiedene gute Eigenschaften auszeichneten, die Wā'ila und die Amīr. Hamdānī, S. 83, 10—26; 112, 8—13; 104, 25 u. a. m.

²⁶⁾ Jām war ein hamdānischer Stamm im nördlichen Jemen. Der Mittelpunkt seines jemenitischen Gebietes war der Berg Isbīl. Sein Gebiet in Nağrān stellte die Hälfte des hamdānischen Besitzes in Nağrān dar; dieses Gebiet liegt am unteren Wege nach Ḥaḍramaut. Hamdānī, S. 92, 18; 115, 9; 188, 25 u. a. m.

Dieser Stamm war besonders ausgezeichnet durch seine Tapferkeit. Ein Beispiel für diese Eigenschaft ist folgende Mitteilung bei Naṣwān, S. 107: Es lebte in diesem Stamm ein Feigling namens Anjab. Zur Verhinderung

بقدومه وبايعوه، والباعث لهم على ذلك ما جرى بينهم وبين بنى الحارث²⁷ أهل
 نجران من الحروب الشديدة والأهوال العديدة، فسار بهم الهادي «عم» إلى نجران،
 وتلقاه بنو الحارث فأصلح بينهم وبين أعدائهم، وأخذ عليهم الموائيق الأكيدة
 بالاتفاق وترك الشقاق، وبايعه القوم، وصلحت أمورهم ببركته «عم»؛ ثم سار إلى
 هَجَرَ²⁸ فأقام بها حتى سكنت الفتنة وتقررت قواعد الصلح، ثم عاد إلى صَعْدَةَ.
 ووضع عهداً²⁹ لأهل الذمة من نصارى نجران وغيرهم؛ فيما شروه من المسلمين
 التسع، وما شروه من الجاهلية فلا عليهم فيه شيء، وقرروا على الجزية في نجران
 وصَعْدَةَ وسائر ما استفتحته «عم».

ودخلت سنة ٢٨٥

فيها ظهر أبو سعيد³⁰ الجنابي القرمطي في البحرين، وقويت شوكته، وامن
 إليه قوم من بقايا جند العلوي³¹ البصري وغيرهم، وقصدتهم البصرة فلم يظفر بها،

ظهور أبي
 سعيد الجنابي

feigen Nachwuchses wollten ihn seine Stammesgenossen „sterilisieren“, aber auf alte Weise, indem sie ihn zum Eunuchen machen wollten. Dann aber erschien es ihnen doch als eine zu große Schande, einen Verschnittenen unter sich zu haben, und so beschlossen sie zuletzt, ihn gemeinsam zu töten.

²⁷) Die Banu 'l-Hāriṭ sind ein Stamm der Azd. Sie wohnten in 'Umān, Naḡrān und in anderen Gebieten. Die Banu 'l-Hāriṭ besiedelten das Gebiet im unteren Naḡrān und weiter zwischen Naḡrān und al-Ḡāuf. Vgl. Hamdānī, S. 93, 17; 117, 1—15; 136, 3; 169, 7; 211, 1. Die Banu 'l-Hāriṭ waren nach Naṣwān, S. 112, in der Ḡāhiliyya Juden.

²⁸) Haḡar bedeutet auf Himjaritisch „Stadt“; es gibt verschiedene Städte, die Haḡar heißen. Die berühmteste davon ist in Bahrain; aber an dieser Stelle ist Haḡar in Naḡrān gemeint. Vgl. Hamdānī, S. 86, Z. 4; 200, Z. 5.

²⁹) Arabisch abgedruckt bei VAN ARENDONK, S. 290—302 nach der *Ṣirat al-Hādī*.

³⁰) Aṭ-Ṭabarī zählt den Anfang des Aufstandes des Abū Sa'īd unter den Ereignissen des Jahres 286 H. auf, ebenso al-Mas'ūdī und Ibn al-Aṭīr. Vgl. aṭ-Ṭabarī, Serie III, S. 2188; al-Mas'ūdī, VIII, 191; Ibn al-Aṭīr, VII, 340.

Nach Ibn al-Aṭīr war dieser Abū Sa'īd Kaufmann, bevor er in die qarmatische Bewegung eintrat. An dieser Stelle erzählt uns Ibn al-Aṭīr auch von den Anfängen der qarmatischen Bewegung in Bahrain und von ihrem Begründer Jahjā b. al-Mahdī.

³¹) Gemeint ist 'Alī b. Muḡammad (Ṣāhib az-Zinḡ). Sein erstes Auftreten

وفي صفر من هذه السنة سار الهادي «عم» إلى بَرَط³²⁾ وهو جبل كبير أهله³³⁾ من همدان³⁴⁾ شاكِر، وكانوا يظنون أن الهادي «عم» لا يقدر على دخول بلادهم لمصوبتها وامتناعها بهم وقلة³⁵⁾ عدد أصحابه، فإنه لم يكن معه يومئذ من الفرسان إلا ثمانية أو ستة وعشرون رجلا، ولما قرب «عم» من بلادهم حالوا بينه وبين الماء، ومنعوا الطريق، فدعاهم «عم» ووعظهم فلم يلتفتوا إلى قوله، ورموه بالنبل فأصابه سهم (27 b) وخرج بعض أصحابه فحمل عليهم حملة صادقة، ومنحه الله النصر فقتل منهم ثلاثة نفر وجرح منهم جماعة وأسر آخرين، وانهمزم بقيتهم، فتبعهم أصحاب الهادي «عم» فسلبوهم وهُمّوا بقتلهم، فنهاهم³⁶⁾ الهادي عن قتلهم وقال: ليس لهم فئة³⁸⁾ يرجعون إليها³⁷⁾؛ ولما رأوا ما نزل بهم طلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم فبايعوه وسألوه إطلاق الأسارى وإرجاع الأسلاب فأجابهم إلى ذلك تأليفا لهم، وأقام في بَرَط ثلاثة أيام ولم يطلب منهم شيئا حتى تعب أصحابه وأكلت خيلهم الشجر فرجع

³²⁾ وقلت B.

³³⁾ ناقص في الاصل.

war im Jahre 249 H. in Bahrain. Dann kam er im Jahre 255 H. nach Basra, wo er lange Zeit den Abbassiden viele Unannehmlichkeiten bereitete, bis er im Šafar des Jahres 270 H. im Kampfe gegen al-Muwaffaq fiel. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, 1742—1787 und 2085—2103; Ibn al-Aṭṭar, VII, 139ff., 163ff., 238ff., 279ff.; al-Masʿūdī, VIII, 31ff.; Ibn Ḥaldūn, IV, 18—22.

³⁴⁾ Baraṭ liegt im nördlichen Jemen; dieser Berg ist durch Fruchtbarkeit und gutes Klima ausgezeichnet, sein Plateau ist breit wie eine Stadt. Hamdānī zählt ihn auf als eine der Merkwürdigkeiten Jemens. Seine Bewohner besitzen gute Eigenschaften. Vgl. Hamdānī, S. 104, Z. 21; 105, Z. 1 und 4 u. a. m.

³⁵⁾ Sie nennen sich Duhma.

³⁶⁾ Hamdān ist ein Stamm mit sehr vielen Unterstämmen. Sein Gebiet dehnt sich hauptsächlich zwischen Šanʿā und Šaʿda von Süden nach Norden und zwischen Tihāma und al-Ġāʿiṭ von Osten nach Westen aus. Als Stammvater gilt Hamdān b. Mālik b. Zaid b. Auṣala b. Rabīʿa b. al-Ḥijār b. Mālik b. Zaid b. Kaḥlān. Er wurde von ʿAlī b. Abī Ṭālib wegen seiner Tapferkeit und Treue gelobt. Vgl. Naṣwān, S. 110 und Hamdānī, S. 109, Z. 16, 17 und 23 u. a. m.

³⁷⁾ Vgl. *Ṣirat al-Ḥādī*, Fol. 27, bei VAN ARENDONK, S. 133.

³⁸⁾ Er meint damit, daß sie keinen Führer haben und deshalb im Kriege besonders behandelt werden dürften. Vgl. STROTHMANN's *Stammsrecht der Zaiditen*, S. 78.

الى صعدة واستناب عليهم عبد العزيز³⁷⁾ بن مروان البحراني فقبض من أعشارهم خمسة³⁸⁾ آلاف فرق. وفي شهر ربيع من هذه السنة ورد كتاب إلى الهادي «عم» من عامله على وسّحة³⁹⁾ وهو محمد بن عبد الله⁴⁰⁾ العلوي، يذكر أن أبا الدغيش⁴¹⁾ ثورة أهل وسّحة قد جمع جمعا كبيرا ومنع من تسليم الواجبات. فبعث الهادي «عم» أخاه عبد الله بن الحسين، فحاربهم بعد الإغذار إليهم فأبوا، فكانت الدائرة على أبي الدغيش ودخل جند عبد الله بن الحسين القرية، فنهاهم عن النهب وأمن أهل تلك القرية، وقبض صدقاتهم، ثم أعطى ربعها مساكينهم، ووصل أهل القرية بسدس صدقاتهم عوضاً عما فات عليهم. ثم إن الهادي «عم» سار⁴²⁾ الى نجران في هذه السنة بعساكر موفورة فنزل (قرية يقال) لها شوكان⁴³⁾، وأمر بقطع نخلها وعنبها عقوبةً لصاحبها الذي أراد قطع الطريق، ودعا عليه الهادي فعاجله الله بالنقمة. وفي هذه السنة وصلت كتب من اليعام بن إبراهيم إلى الهادي «عم» يسأله أن يوليه الجهة التي هوفيا، فلم يجبه الهادي الى مطلبه، وهو من المتغلبين على ما تحت يده. ثم سار الهادي «عم» إلى خيوان⁴⁴⁾ قتلّاه قبائل تلك الجهة، ولبت فيها أباما. ثم سار الى

^{a)} وشجّد B. ^{b)} الدعيس B.

³⁷⁾ Er war aus al-Bahrain. *Sira*, Fol. 27b, gibt an, er sei *min Ahl Nağrān*, aber auf Fol. 31b steht, daß er aus Bahrain war. Vgl. VAN ARENDONK, S. 133.

³⁸⁾ Vgl. Hamdānī, S. 104, Z. 23.

³⁹⁾ Wasaḥa ist eines der Ḥaulānischen Dörfer, nicht weit von Ṣa'da; es hieß in der Ġāhiliyya Wasaḥa (Schmutz). Muḥammad soll es aber umgenannt haben, nachdem er diese unschöne Bezeichnung vernommen hatte. Vgl. Hamdānī, S. 124, Z. 23—26.

⁴⁰⁾ VAN ARENDONK, S. 132, nennt ihn Muḥ. b. 'Uḥaid Allāh.

⁴¹⁾ VAN ARENDONK nennt ihn nach Tāğ al-'Arūs: Abū Duğaiš aš-Šihābī. Vgl. VAN ARENDONK, S. 132.

⁴²⁾ Der erste Zug nach Nağrān begann am 2. Ġumādā 284 H. nach der Reise al-Hādī's nach Jemen. Vgl. S. 10—11 des Textes.

⁴³⁾ In diesem Dorfe Šaukān wohnten die Wādī'a, ein Zweig der Hamdān. Vgl. Hamdānī, S. 169, Z. 3.

⁴⁴⁾ Ḥaiwān, einer der fruchtbarsten Teile des hamdānischen Gebiets, liegt südlich von Ṣa'da. Es ist benannt nach Ḥaiwān b. Mālik und von den Mu'ai-dijjūn, ar-Raḍwānijjūn, Banū Nu'aim, Āl Abī 'Isā und Āl Abī Ḥuğr bewohnt. Es

الحَضَن⁴⁶⁾ من بلاد وَادِعَة⁴⁷⁾، ومنها الى أَنَافِت⁴⁸⁾، ووصل إليه أهل بيت زُود⁴⁹⁾ شاكين من الدِّعَام واصحابه، وأنهم صاروا يشربون الخمر ويرتكبون الفجور، حتى⁴⁹⁾ أن بعضهم اغتصب جارية عذراء فافتضها وقتل أباهَا، وأن الدِّعَام لم ينكر ذلك، فأمر الهادي من ينكر ذلك. ثم رجع إلى خِيَوَان فاستقر فيه حتى بلغه أن الدِّعَام قد خرج في عسكر عظيم يريد البَوْن⁵⁰⁾، فظنَّ الهادي أنها مخادعة من الدِّعَام وأنه سيقصد أَنَافِت. فبعث إليها عبد العزيز بن مروان، وتبعه في الأثر الى أَنَافِت، ثم خرج منها إلى محل يسمى سِرِّكِيل⁵¹⁾ وأراد المسير الى بيت زُود، فبلغه أن الدِّعَام يريد طلوع النَقِيل⁵²⁾ فاشتى عزمه عن بيت زُود وقصد رأس النَقِيل، ولما رأى

مناوشات
الدعَام للهادي

بربكل B⁵³⁾.

ist die Grenze zwischen Bakl und Ḥāšid im Gebiete Hamdān's. Vgl. Hamdānī, S. 66, Z. 18; 67, Z. 9; 82, Z. 18; 85, Z. 3 und 4; 110, Z. 15 und 16; 112, Z. 15, 17; 124, Z. 21; 243, Z. 12—19 u. a. m.

⁴⁶⁾ Al-Ḥaḍan war der Wohnsitz der Wā'ila b. Šākir b. Bakl und ihrer Nachbarn von den Taqif; es gehörte also nicht den Wādi'a, wie hier steht, lag aber doch an der Grenze des Gebietes der Wādi'a. Vgl. Hamdānī, S. 169, Z. 4.

⁴⁷⁾ Wādi'a ist der Name eines Stammes und des Gebietes, in dem dieser Stamm wohnte. Er wohnte hauptsächlich im nördlichen Jemen, südlich und nördlich von Ša'da. Ob der Stamm von Azd, Hamdān oder Himjar herkommt, darüber sind die Meinungen geteilt. Vgl. Našwān, S. 114; und Hamdānī, S. 66, 17; 67, 9, 10; 112, 7—17; 115, 3, 4, 25.

⁴⁸⁾ Aṭāfit (= Tāfit) liegt in Hamdānischem Gebiet, 16 Meilen nördlich von Raida, auf dem Wege zwischen Šan'a' und Mekka, der über Mağd führt. Dieser Ort ist von den Āl Dī Kubar und Wādi'a bewohnt. Vgl. Hamdānī, S. 66, 8—10; 82, 21; 135, 20; 186, 7.

⁴⁹⁾ Bait Zūd, ein Dorf im Festungsbezirk al-Arās, welcher nach Hamdānī als eine von den Merkwürdigkeiten Jemens galt; es ist nicht weit von Šan'a'. Vgl. Hamdānī, S. 190, 18.

⁵⁰⁾ Vgl. VAN ARÉNDONK 137—138 (*Sira*, f. 31).

⁵¹⁾ Al-Baun, einer der größten Teile des Hamdānischen Gebietes zwischen Šan'a' und Ša'da, umfaßt verschiedene Städte: Raida, 'Aṭār, Čaib u. a.; vgl. Hamdānī, S. 82, 5; 111, 12—20; 188, 1.

⁵²⁾ Sirr Bakl: dieser Ort, bewohnt von den Bakl, liegt vor dem Gebiet der Ḥāšid; vgl. Hamdānī, 112, 17.

⁵³⁾ An-Naql, ein Berg. In dieser Gegend gibt es verschiedene Naqls: Naql Šaid, Naql Juslah, Naql Naḥlān, Naql Ḥuzur u. a. Vgl. Hamdānī, S. 189, 26; 190, 1—2.

(28a) عسكر الدِعام أمر بنشر الرايات فعاد الدِعام الى قرية حمدة⁵³⁾ إحدى قرى البون، وتقدم الهادي إلى بيت زود وأمر بحفظ النقييل، ثم انتقل إلى محل يسمى نحيان⁵⁴⁾، فصرخ صارخ من أعلى النقييل أن الدِعام قد دخل بيت زود، فسار الهادي «عم» إلى بيت زود فلم يجد الدِعام فيه، وقيل له: إن الدِعام قد طلع نقييل حمدة، فسار الهادي لمحاربتة، فوافاه في نجد الضين⁵⁵⁾ وحين تراءى الجمعان أمر الهادي «عم» بالتعبئة للقتال، فجعل خولان وحمدان في الميمنة، وأهل بيت زود والبون في الميسرة، وبني ربيعة⁵⁶⁾ وبني صريم^{56bis)} في القلب، وعبأ الدِعام أصحابه كذلك؛ ثم نزل الهادي «عم» عن ظهر جواده وتوضاً وصلى قصراً؛ فقيل له: إن هذى عسكر الدِعام قد قربوا؛ فقال: إنهم بعد قليل يطلبون الأمان منا إن شاء الله تعالى، ثم انه أرسل رجلاً من^{b)} أصحاب^{b)} الدِعام فقال له: امض الى الدِعام ققل له: يقول لك الهادي: علام تقتل العرب بيني وبينك؟ ابرز إليّ وحدك فإن قتلتني استرحمت مني، وإن قتلتك استراح الناس منك. فرجع صاحب الدِعام إليه فأخبره بمقالة الهادي «عم»، فذكره ذلك إلا أنه أرجع الرسول إلى عند الهادي بكلام فيه لين، وأنه لا يريد الحرب. فأرجع الهادي رسولا إلى الدِعام يعظه⁹⁾ وينهاه عما هو عليه. وما زالت الرسل تختلف بينهما حتى دنت ميمنة الهادي من ميسرة الدِعام، فأمر الهادي أصحابه بالكف عن القتال فكفوا، وتكررت المراسلة بالصلح حتى نبت، وخرج الدِعام الى الإمام، وحلف له على الطاعة واختلط الفريقان،

صلح الهادي
مع الدعام

^{a)} نجد الظير B.

^{b)} لأصحاب B — ^{c)} بعضه B.

⁵³⁾ Ḥamuda, in dem Gebiete al-Baun, gehörte den Šāwili und Du'l-Lubb, den Banu'd-Du'ām. Vgl. Hamdānī, S. 111, Z. 18.

⁵⁴⁾ Nihjān, am Wege zwischen Ġurāš und Ša'da. Vgl. Hamdānī, S. 123, 7.

⁵⁵⁾ Nağd aḍ-Ḍīn: Ort zwischen al-Ḥārif und Wādi'a. Vgl. Hamdānī, S. 242, 20, 25.

⁵⁶⁾ u. ^{56bis)} Sie stammen beide aus Wādi'a. Vgl. Hamdānī, S. 69, 15.

وعاد الهادي إلى بيت زُود، وانصرف الديعام إلى حمدة. ثم بلغ الهادي «عم» بعد ذلك أنَّ ابنًا للديعام يسمى أرحب^{٥٧} سار إلى أنّاف في جماعة من همدان يقال لهم بنو^{٥٨} سُلَيْمان؛ وكان ولدا الهادي محمد وأحد في خيوان، فأراد القوم قصدهما فنعمهما الله تعالى. وكان الأكثر من أهل أنّاف مدهنيين قد عاملوا جماعة من أصحاب الديعام على دخول البلد، فخرج عليهم رجل يسمى أبا عمر^{٥٩} (ب) في طائفة يسيرة فقاتلهم بمن معه؛ وتكاثروا عليه فقتلوه ودخلوا القرية. ولما بلغ الديعام فعل أصحابه أنكره في ظاهر الأمر، وسار إلى أنّاف بنفسه فأقام فيها، وخرج الهادي «عم» من موضعه إلى محل يسمى مشوط^{٦٠}، وطلب القبائل فاجتمعوا إليه فشاوهم في حرب الديعام فاجتمع رأيهم^{٦١} عليه، ونهض الهادي بمن معه إلى أن قرب من أنّاف (28b) ثم أمر أصحابه بالتعبئة، وخرج الديعام بأصحابه. فوقع القتال واستمر إلى عصر ذلك اليوم؛ وأصاب الفريقين^{٦٢} جراحات كثيرة وقد كان الديعام أخرج أقاله من أنّاف خوفا من الهادي «عم». ولما اشتدّ الحرب أمر الديعام بشياب كثيرة فنشرت، وأمر جماعة من أصحابه ينادون في عسكر الهادي: من كان يريد الكسوة فليأت! فضى إليه جماعة فكساهم، واضطرب أصحاب الهادي، واشتدّ عسكر الديعام وكانوا في غاية من الكثرة. فحمل الهادي عليهم بنفسه، وحرّض الناس على الثبات، ولم يزل الحرب إلى الليل، فرجع كل منهم إلى معسكره. ثم سار الهادي إلى محل يعرف بالدرب^{٦٣} فأقام فيه ريثما استراحت خيله ورحاله ورجاله من التعب، ثم شدّد الناس

ثورة أهل
أنّاف وذهاب
الهادي إليها
بنفسه

استئناف الهادي
الحرب مع الديعام

الفرقان B^{٥٧}. أراهم B^{٥٨}. أبو عمرو^{٥٩}. بنو سليمان B^{٦٠}.

^{٥٧}) Nach ihm sollen besonders gut gezüchtete Kamele „al-Ibil al-Arḥa-bijja“ genannt worden sein. Vgl. Hamdānī, S. 201, 13.

^{٥٨}) Es ist 'Abd al-'Azīz b. Marwān al-Bahrānī al-Faqīh. Er war vorher auf dem Berge Baraṭ, nach der Eroberung, als 'Āmil im Auftrage von al-Hādī tätig. Vgl. S. 13 des Textes und VAN ARENDONK, S. 133, 138, 141, 151.

^{٥٩}) Vgl. VAN ARENDONK, S. 141.

^{٦٠}) Ad-Darb liegt im Gebirgsland im nördlichen Jemen, bewohnt von aš-Šākir'ijjīn. Vgl. Hamdānī, S. 89, 13.

وواعدهم إلى يوم معلوم، فاجتمعوا ووصلوا إليه، ووصل ولده محمد بجماعة من خولان. ثم نهض الهادي إلى أنافيت وعبأ أصحابه، وخرج الدعام في مائتي فارس وألفي راجل، ولم يكن مع الهادي إلا ثلاثون فارسا وسبعائة رجل. فتلا شدة القتال، ولم تعمل الخيل شيئا لصعوبة المحل. وتقدّم محمد بن الهادي «عم» بجماعة من أصحابه فهزم أصحاب الدعام إلى قرب أنافيت. وكان الدعام قد أعدّ كميناً، فخرج بعضهم لمقاتلة محمد بن الهادي، وقصد الدعام بخيله ورجله موضع الهادي، فلم يبرح من مكانه، وحلوا عليه مرارا. فحفظه الله تعالى ووقاه شرهم وألقى في قلوبهم الرعب فولّوا عنه مدبرين، وعلموا^٥ أن ذلك من كلابية^٦ الله له^٧. ثم سار الهادي «عم» إلى الدرب من بني ربيعة، وخرج الدعام من أنافيت. فخرج جماعة من بني صريم^٨ على قرية أنافيت فاتهبوها؛ ولما بلغ الهادي فعلهم أنكره^٩ غاية الإنكار وهم بالخروج عن اليمن وقال: لا أستحلّ القتال لمثل هؤلاء، فلم يزل بعض الأعيان يترضاه ويستعطفه ويبالغ في الاعتذار للفاعلين، فلم يقبل حتى أرجعوا جميع ما أخذوه.

ودخلت سنة ٢٨٦

في المحرم منها كتب أبو العتاهية^{١٠} صاحب صنعاء إلى الهادي «عم» وأمر أصحابه بالمسير إليه فتقاعده بعضهم فوجه أخاه^{١١} في حسين فارسا إلى الهادي فوافوه في درب بني صريم^{١٢} بعد خروجه من درب بني ربيعة. ولما بلغ الدعام موالاة^{١٣} العتاهية ويمنته له

^٥ وعلموا.

^٦ كلابية له B — ^٧ طريم.

^٨ Er hat immer versucht, seine Gegner durch Verzeihen und Edelmut zu gewinnen, auch seine Soldaten in Disziplin zu halten. Vgl. S. 12.

^٩ Abu 'l-'Atāhija 'Abd Allāh b. Bišr b. Ṭarīf. Er fiel im Kampfe für al-Hādī gegen die Āl Ja'fur und die Āl Ṭarīf vor den Toren von Ṣan'a' im Sawwāl 288. Vgl. VAN ARENDONK, S. 191—196, 310 und S. 29 des vorliegenden Textes.

^{١٠} Er hieß Ġarrāh b. Bišr. Vgl. VAN ARENDONK, S. 147.

أبي العتاهية للهادي «عم» عظم عليه الأمر وناقش⁶⁴ أبا العتاهية على طاعته للهادي، وظهرت على صفحات لسانه أكاليم دالة على ما أضمره⁶⁵ قلبه، فقال له^{64bis} بعض أصحابه: لا ينبغي لك أن تعطى هذا العلوى ملكا قد⁶⁶ قاتلت عليه آل يعفر وغيرهم، وكان أبو العتاهية قد اشترط في كتبه إلى الهادي «عم» شروطا منها الولاية، فلم يجبه الهادي إلى ما طلب حتى يعرف ما عنده من خلوص الموالاة وصحة الطوية⁶⁷. ولما وصل أصحاب أبي⁶⁸ العتاهية مع أخيه إلى حضرة الإمام «عم» بايعوه. وبلغ الهادي عن أهل العصبات⁶⁹ أمور⁷⁰ من المقبحات والحركات المستهجنات والخصال التي يابها أهل المروءات الظاهرات، من ذلك أن الضيف قد ينزل بأحدهم فيكرمه بما يمكنه من القرى، ثم يأتيه ببعض محارمه، وقد تزينت بأنواع الزينة، فتقعد عنده يومه⁷¹ فيتمتع بالنظر إليها وبمحادثتها ومداعبتها، ويعدون ذلك من كمال الضيافة؛ أف لهم ولما يصنعون. وحين سمع الهادي «عم» ذلك عنهم قال: إنَّ جِهَادَ هَؤُلَاءِ أَهْمٌ مِنْ غَيْرِهِمْ. ونهض إلى حوث وبادر بطلائهم فوصل إليه جماعة من مشايخهم، فتوعدهم وأنكر عليهم فعلهم، فقالوا له: إنَّ الذي بلغك عنا غير⁷² صحيح، ونحن نائبون؛ وبايعوه⁷³ واستحلفهم. ثم رجع إلى أنافيت وأصلح بين بني

^{a)} أظمره. B ^{b)} مد. B

^{c)} التويه B ^{d)} أبا B

^{e)} أمورا. B

^{f)} نومه. B

^{g)} وبايعوه. B

⁶⁴⁾ und ^{64bis)} Vgl. VAN ARENDONK, S. 147 (*Sira*, Fol. 38b).

⁶⁵⁾ *Sira* nennt diesen Ort al-A'sūm. Er liegt eine Tagereise von Haiwān entfernt. Vgl. VAN ARENDONK, S. 149, 150 (*Sira*, Fol. 43b—44a).

⁶⁶⁾ Der *Sira* nach sollen sie ihre Schuld zugestanden haben; denn sie

sollen zu al-Hādī gesagt haben: «نكذت علينا في كثير من الأشياء». ونحن نتوب عن ذلك كله، ونبأيتك ونحن نائبون. Auch der im Text folgende Satz bestätigt dies. Also wahrscheinlich gehört das vervoainende Wort غير nicht hierher. Vgl. *Sira*, Fol. 44 (VAN ARENDONK, S. 150).

زبيعة والسيبع⁶⁷) في قَتُول⁶⁸) ودَخُول⁶⁹). وكان الدِّعَام حَيْثُذ في بلد بنى سُلَيْمَانَ،
 وهم مع⁷⁰) ذلك خائفون من الهادي بسبب ما تقدّم⁷¹) منهم في أُنَافِت. فأرسل الهادي
 «عم» إلى الدِّعَام والتقوا إلى عِيَان⁷²) بلد بنى سُلَيْمَانَ، فطلب لهم الدِّعَام الأمان من
 الهادي. وأصلح⁷³) في طريقه (بين) بنى سُلَيْمَانَ⁷⁴) وخَوْلَان في قتيلين من خَوْلَان وأصلح
 بعض خلل في تَجْرَان، ثم عاد إلى صَعْدَة فأقام فيها أياماً، ثم عاد إلى خِيَوَان لإصلاح
 خَلَل وقع فيه. وتحركت بنو الحارث بن جَرَّان للفساد على الهادي «عم» فبعث اليهم
 أخاه عبد الله بن الحُسَيْن فاجتمعوا عليه فقاتلهم. ثم خرج عنهم واستقرّ في مُشَاش⁷⁵)،
 وكتب إلى الإمام فصار إليه من خِيَوَان، وترك فيه ولده محمداً⁷⁶) وجماعة من
 أصحاب أبي العتاهية. ولما وصل تَجْرَان أوقع بأهلها، وهرب قائدهم ابن سِطَام⁷⁷)
 إلى شَاكِر. ثم اجتمع أهل تَجْرَان وقصدوا الهادي فقاتلهم وقتل جماعة منهم وفر⁷⁸)
 الباقيون إلى جبل⁷⁹) الأَخْدُود. وأسر⁸⁰) الهادي «عم» بتعليق القتلى (29b) في الشجر
 مُنَكَّسَة رؤوسهم، وأقام في القرية⁸¹)، ولما أُنْتَنُوا استوهب أهلهم من الهادي جيْفهم

ثورة بنى
الحارث بن جَرَّان
وحرب الهادي
لهم

ا) وأصلح في طريقه بنى سليمان، بدون «ين» B —^ب) مما ذلك B^ا.

د) وفروا B^د). محمد B^د.

⁶⁷) As-Sabī', ein Zweig des Stammes Hamdān, wird nach dem Stammvater as-Sabī' b. as-Subu' genannt. As-Sabī' ist auch ein Gebiet im oberen Ġauf, nach demselben genannt. Vgl. Našwān S. 47; Hamdānī, S. 110, 13; 112, 13.

⁶⁸) Fatūl, Tal und Wasserfall. Vgl. Hamdānī, S. 82, 26; 168, 12.

⁶⁹) Dahūl, Tiefe mit Wasser. Vgl. Hamdānī, S. 180, 26. Oder ist etwa die Wasserstelle ad-Dahūl gemeint? Vgl. Hamdānī, S. 151, 14, 19; 164, 19, 21; 177, 26. Oder ad-Duhūl, Hamdānī, S. 222, 26?

⁷⁰) Vgl. S. 16 des Textes.

⁷¹) In der Nähe von Haiwān. Vgl. Hamdānī, S. 83, 3; 110, 16, 17.

⁷²) Al-Mušāš liegt zwischen Hunain und al-'Uwāra; es ist ein Knotenpunkt, an dem sich der Weg von Jemen nach dem Nağd und der vom 'Irāq nach al-Bahrain treffen. Vgl. Hamdānī, S. 189, 14; 266, 14, 21.

⁷³) Vgl. VAN ARENDONK, S. 157, 160, 161 u. a. m.

⁷⁴) Nach al-Hamdānī, S. 169 sollen die Balhāriṭ, die Bewohner von Nağrān, sich auf dem Berge Mainān gegen al-Hādī verschanzt haben.

⁷⁵) Vgl. STROTHMANN'S Staatsrecht der Zaiditen, S. 78.

⁷⁶) Damit ist Qarjat al-Hağar gemeint. Vgl. VAN ARENDONK, S. 127, 168 und Hamdānī, S. 83, Z. 3, 169, Z. 11.

فوهبها لهم، فواروها في الحفر والآبار؛ وقد كان الهادي «عم» وُعد بذلك قبل وقوعه. وكتب إلى ولده محمد وإلى أبي العتاهية بما من الله به عليه من النصر على عدوه، وأقام بنجران شهرين، ثم رجع إلى صعدة، واستخلف على نجران محمد⁷⁶ بن عبد الله العلوي.

ودخلت سنة ٢٨٧

فيها نار قوم من خولان للخلاف على الهادي «عم» وقصدوه بالمحاربة. ثم أودوا إلى حصون لهم لما تجهز⁷⁷ الهادي لحربهم. فأمر بهدم منازلهم وقطع أعناقهم إلا المستضعفين منهم. ولما لقوه للحرب هزمهم وقتل منهم جماعة؛ ثم طلبوا منه الأمان فأمنهم إلا ابن عباد⁷⁸ فلم يؤمنه، فسار إلى العراق يستعين بالمسودة⁷⁹ فلم يجب⁸⁰ بعد أن لبث في العراق سنة. ثم عاد ذليلاً حقيراً.

ثورة بعض
خولان وتآديب
الهادي لهم

ودخلت سنة ٢٨٨

في الحرم منها طلب الهادي «عم» من عامله بنجران وهو محمد بن عبد الله العلوي المقدم ذكره فبعث إليه بابه علي بن محمد بن عبد الله في عسكر كثيف، واجتمع إليه من خولان عصابة وافرة، وخرج يريد خيوان، وترك في صعدة أحمد⁷⁹ ابن محمد، وهو رجل من ولد العباس بن علي «عم»، نائباً عليها، ولقيه⁸⁰ الدعام

الهادي يجمع
الجموع ويرحف
بها إلى صنعاء

⁷⁶) مجهز B.

⁷⁷) فلم يجاب B.

⁷⁸) ولقاء B.

⁷⁹) Er verwaltete vorher Washa im Namen al-Hādī's. Vgl. S. 13.

⁸⁰) Alīm. b. 'Abd Allāh b. 'Abbād; er ging ein Jahr später, 289 H., zu demselben Zweck nochmals nach dem 'Irāq. Vgl. S. 33 des Textes.

⁸¹) Er meint damit die Abbassiden, weil sie die schwarze Farbe als Symbol hatten. Vgl. Ibn al-Aṣṣir VIII, 183.

⁸²) Abū'l-Ḥusain; er war Staatsmann und Gelehrter. Vgl. VAN ARENDONK. S. 131, 170, 192.

ابن إبراهيم إلى العَمَشِيَّة⁸⁰ في جمع من بكيل⁸¹ ولما وصل الهادي «عم» إلى بلد لهمدان يقال لها الجَا بَرَه⁸²، وكان بعض سفهائهم قد تعرض للحجاج في طريقهم، أمر^{a)} الهادي بإيصالهم إلى حضرته؛ فلما وصلوا أمر بأن يوثقوا وسار بهم إلى خيوان تحت الحفظ؛ ثم سار إلى رَيْدَة⁸³، فاستبشر^{b)} أهل تلك الجهة بوصوله لما يسمعون من عدله ولما قد قاسوه من الجور والشدّة. فطرح عنهم ما كان يؤخذ منهم بغير حق، وأمر الناس بالتأهب للمسير معه، وأظهر لهم أن أبا العتاهية قد سلّم إليه البلاد التي كانت في يد الدّعام. ثم نهض إلى محلّ يقال له حَدَقَان⁸⁴ قريب من صنعاء. وكان أبو العتاهية قد جزم^{84 bis)} بتسليم الأمر للهادي «عم» توفيقاً له من الله تعالى، ولكنه تخوّف من بني عمّه آل طَريف ومن معه من العجم أصحاب خُفم، وكان كل واحد منهم قد استولى على بلد في اليمن؛ يضع عليها ما شاء ويتحكم في أهلها كيف شاء، وبعد استولى إبراهيم⁸⁵ بن خلف على بعض القرى فسبى أهلها وأدخل بعضهم إلى مكة فباعهم هنالك، وظهرت فيهم القبائح وشربوا الخمر جهاراً؛

^{a)} فأمر B.

^{b)} فاستبشروا B.

⁸⁰⁾ Al-ʿAmašijja liegt zwischen Haiwān und Šaʿda, 22 Meilen von Šaʿda entfernt, am Weg von Šanʿā nach Mekka über Nağrān. Vgl. Hamdānī, S. 83, 2; 110, 18; 186, 10.

⁸¹⁾ Bakil: Hamdānischer Stamm, wohnt hauptsächlich zwischen Šanʿā und Šaʿda, westlich von Ḥāšid. Er ist benannt nach Bakil b. Ġušam b. Ḥubrān b. Nauf b. Hamdān. Es gibt auch einen himjaritischen Stamm, der Bakil heißt. Vgl. Našwān, S. 7 und Hamdānī, S. 110, 16, 17; 111, 1—16 u. a. m.

⁸²⁾ Al-Ġājira; wahrscheinlich meint er Ġaira. Vgl. Hamdānī, S. 80, 20; 92, 16; 169, 3.

⁸³⁾ Raida liegt 20 Meilen nördlich von Šanʿā im Hamdānischen Gebiet. Es ist Markort und berühmt durch sein Schloß Talfum „al-Qaṣr al-Muṣṭaf“. Vgl. Hamdānī, S. 66, 3; 111, 7, 16, 26; 186, 6 u. a. m.

⁸⁴⁾ Ḥadaqān liegt östlich von Šanʿā, wo das Gebiet der Bakil beginnt. Vgl. Hamdānī, S. 81, 26; 82, 3; 109, 8, 22.

^{84 bis)} Vgl. VAN ARENDONK, S. 191 ff. (Sira, Fol. 80a).

⁸⁵⁾ Ibrāhīm b. Ḥalaf b. Ṭarīf, ein Verwandter von Abu ʿl-ʿAtāhija. Er wurde im Muḥarram 292 H. getötet, als er gegen den Herrscher von Ṭuḥūr zog. Vgl. VAN ARENDONK, S. 191; 194 u. a. m.; S. 42 des Textes.

قال في سيرة الهادي «عم»⁸⁶: إن بعض أهل صنعاء حكى أنه كان الرجل من أصحاب خُفْمَ ربما حمل الصبي والمرأة من السوق للفجور ولا يقدر أحد على الإنكار عليه، وصادروا الناس، وعاملوا بغير القياس. (30a) فلما رأى أبو العتاهية ما يتفق منهم كاتب⁸⁷ الهادي «عم» واستدعاه سرا وجهرا وأمدّه. ولما وصل الهادي إلى حدّ قان كما ذكرناه ألزم أبو العتاهية أصحاب خُفْمَ بالخروج إلى السير⁸⁸، وضمّ إليهم عبد الله بن جراح⁸⁹ في نفر من آل طريف وأظهر أنه يريد المسير إلى الهادي وأنهم يكونون⁹⁰ له كميناً في السير حتى يأتهم أمره، ففعلوا، ولم يزل يروض نفسه ويدبر مخرجه. وأما الهادي «عم» فإنه عبأ أصحابه، وهم سبعمائة⁹⁰ نفر، منهم مائة وخمسون فارساً؛ وخرج أبو العتاهية في نفر^{90bis} من أصحابه. فلما تراءى الجمعان أرسل أبو العتاهية إلى الهادي «عم» أن يلقاه في نفر من أصحابه، فلقيه⁹¹ في نحو ثلاثين فارساً، ولما قرب أبو العتاهية من الهادي «عم» رمى برمح، وكشف عن رأسه، ونزل عن فرسه فترجل له الهادي «عم»، فقبّل أبو العتاهية يد الهادي وجنا بين يديه وبأبعه وحلف له على السمع والطاعة، فأمره الهادي بالقيام بالأمر المعروف والنهي عن المنكر، وصلى الهادي في غيّل حدّ قان صلاة العصر، وطلب أبو العتاهية من الهادي «عم» المساعدة بالدخول إلى صنعاء لما ينحشاه من وثوب بني عمّه عليها، فدخل الهادي صنعاء ليلة الجمعة لسبع بقين من المحرم، وأبو العتاهية معه. ولما بلغ

أبو العتاهية
يدبر لتسليم
صنعاء إلى
الهادي بغير
حرب

^{a)} يكونوا B. ^{b)} لقاء B.

⁸⁶⁾ Vgl. VAN ARENDONK, S. 191 (*Sira*, Fol. 80a).

⁸⁷⁾ Vgl. S. 17 des Textes und Ibn ad-Daiba', Fol. 11b.

⁸⁸⁾ As-Sirr, Tal östlich von Šan'a' im Gebiet der Ḥaulān, reich an Dörfern, Brunnen und Wasserquellen; es ist nach as-Sirr b. ar-Ruwaijja genannt. Vgl. Hundānī, S. 81, 5, 24; 108, 10, 16; 109, 7.

⁸⁹⁾ Bei VAN ARENDONK, S. 193, heißt er Ḥarrāḡ, ebenso bei Ibn ad-Daiba', Fol. 12a.

⁹⁰⁾ und ^{90bis)} VAN ARENDONK, S. 193 unten, gibt an, al-Hādī hätte 150 Reiter und 600 Fußsoldaten gehabt, Abu'l-'Atāhija dagegen wäre von 400 Reitern und 10000 Fußsoldaten begleitet gewesen.

خُفَّتُمْ وَعَبَدَ اللَّهُ بْنُ جَرَّاحٍ دَخُولَ الْهَادِي «عَم» إِلَى صَنْعَاءَ أَقْبَلُوا مُسْرِعِينَ وَأَظْهَرُوا
الْكِرَاهَةَ لِمَا فَعَلَهُ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ مِنْ مَوَالَاةِ الْهَادِي «عَم»، وَلَمَّا قَرَّبُوا مِنْ صَنْعَاءَ قَالَ
لَهُمْ إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَلْفٍ وَجَاعَةٌ مِمَّنْ كَانَ مَعَ أَبِي^(١) الْعَتَاهِيَةِ فِي ظَاهِرِ الْأَمْرِ وَعَلَيْهِ فِي
بَاطِنِهِ: مَتَى اشْتَغَلَ النَّاسُ بِصَلَاةِ الْجُمُعَةِ أَتْرُثُمُ الْفِتْنَةَ؛ فَلَمَّا رَقِيَ^(٢) الْهَادِي «عَم» عَلَى
الْمَنْبَرِ أَقْبَلَ الْجَمَاعَةَ يَنْهَبُونَ وَيَسْلُبُونَ. وَبَلَغَ الْهَادِي «عَم» خَبْرَهُمْ وَهُوَ عَلَى الْمَنْبَرِ، فَلَمْ
يَلْتَفِتْ حَتَّى أَتَتْهُ الْخُطْبَةُ وَصَلَّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ لَبَسَ لَامَتَهُ وَتَهَيَّأَ لِلْقِتَالِ وَخَرَجَ إِلَى
الْمُخَالِفِينَ فَأَوْقَعَ بِهِمْ، وَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ، وَأَخْرَجَهُمْ مِنْ صَنْعَاءَ. وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي
أَمَرَ الْهَادِي مُنَادِيًا فِي الْجُنْدِ لِلْعَطَاءِ؛ وَسَلَّمْ إِلَيْهِ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ جَمِيعَ مَا بِيَدِهِ^(٣) فَقَبِضَهُ
الْهَادِي «عَم». وَأَرَادَ أَنْ يُبْقِيَ أَبَا الْعَتَاهِيَةِ عَلَى بَعْضِ عَمَلِهِ، فَأَبَى^(٤) وَقَالَ: إِنِّي لَا أُرِيدُ
ذَلِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّمَا أَكُونُ خَادِمًا بَيْنَ يَدَيْكَ، فَشَكَرَهُ الْهَادِي «عَم»؛ ثُمَّ
اعْتَزَلَ^(٥) أَبُو الْعَتَاهِيَةِ فِي بَعْضِ مَنَازِلِهِ عِنْدَ ضَيْعَةٍ لَهُ وَلَبَسَ الصُّوفَ وَتَزَهَّدَ. وَأَمَّا
الْهَادِي «عَم» فَإِنَّهُ لَمَّا اسْتَقَرَّ فِي صَنْعَاءَ بَعَثَ عَمَّالَهُ إِلَى الْمُخَالِفِ، ثُمَّ سَارَ إِلَى شِبَامِ^(٦)
وَأَبُو الْعَتَاهِيَةِ مَعَهُ، فَبَعَثَ الْعَمَّالَ إِلَى بِلَادِهَا أَيْضًا،^(٧) وَأَوْصَاهُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالْأَمْرِ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ وَرَفَعَ عَنِ النَّاسِ جَمِيعَ الْمَظَالِمِ وَأَمَرَ أَلَّا يُؤْخَذَ مِنْهُمْ
إِلَّا مَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ. ثُمَّ عَادَ إِلَى صَنْعَاءَ، وَاسْتَخْلَفَ وَلَدَهُ مُحَمَّدًا بْنَ الْهَادِي عَلَى

الهادي يستولى
على الخليفة
القرية من صنعاء

١) مع أبو العتاهية B ٢) رقا B ٣) ما يده B

٤) und ٥) Vgl. S. 195 bei VAN ARENDONK (*Sira*, Fol. 83a).

٦) Damit ist Šibām Aqjān gemeint, eine große, befestigte Stadt am Fuße des Berges Duḥār, auf dessen höchster Seite das berühmte Kastell Kaukabān, auf der andern Seite Šuraib liegt. Šibām ist eine Tageroise westlich von Šan‘ā’ entfernt, auf drei Seiten von hohen Bergen, auf der vierten von einer starken Mauer umgeben. Es lag am Anfang des himjaritischen Gebiets und war Residenz der Banū Ja‘fur al-Ḥiwālī. Šibām heißt auch der ganze Bezirk um die Stadt herum, also als Miḥlāf gebraucht, wie unser Verfasser es unten verwendet. Šibām als Berg und als Festung ist auch sehr berühmt; von dem Berge wird das Wasser bis nach Šan‘ā’ geleitet. Vgl. Handānī, S. 57, 24; 86, 24, 25; 87, 3, 25; 105, 11; 106, 26—117, 12; 125, 9, 23; 126, 4; 197, 12, 15; 203, 15; al-Iklīl, 352; Jaqūt, III, 248; Wüstenfeld, 120; VAN ARENDONK, S. 103; 196.

شِبَام^{٩٤}) في جماعة من الجند. ولما وصل إلى صنعاء تهيأ للخروج إلى الجهة اليمنية^{٩٥}) فاستخلف على صنعاء أخاه عبد الله بن الحسين، وخرج أبو العتاهية معه، فسار إلى بئر الخَوْلَانِ^{٩٦})، ثم إلى يَكْلَى^{٩٧})، ثم إلى دِمَار^{٩٨}). فأقام فيها أياماً ووصل إليه أهل جهاتها فوعظهم وأعلمهم بما يجب عليهم، ثم خرج عنها واستخلف عليها^{٩٩}) من يقوم بأمورها؛ ودار في بلاد^{١٠٠}) عَنَسْ، ثم رجع إلى صنعاء وأرسل لأهله. ثم خرج إلى شِبَام، واستخلف على صنعاء ابن عمه علي^{١٠١}) بن سليمان، فأقام فيها أياماً، ثم وجه الهادي ولده محمداً^{١٠٢}) إلى هَمْدَانَ. ولما ظهر لآل طَرْيف أن عسكر الهادي قد قلوا خامرهم الطمع في رجوع الأمر إليهم فخرجوا إلى جبل ذُخَار^{١٠٣})، وبلغ الهادي «عم»

ثورة آل طَرْيف
بشام وُدُخَار

^{٩٤}) B اشبام. ^{٩٥}) B محمد.

^{٩٤}) Damit meint er wahrscheinlich die Gegend südöstlich von Ṣan'ā'.

^{٩٥}) Ein Ort zwischen Ṣan'ā' und Jaklā, reich an Wasser und Obstbäumen. Vgl. Hamdānī, S. 239, 15, 19.

^{٩٦}) Jaklā liegt eine halbe Tagereise östlich von Ṣan'ā' an der nördlichen Grenze des Gebiets der 'Ans. Es ist eine der berühmten Festungen Jemens. Dort gibt es ein Tal und einen Berg, sie werden beide Jaklā genannt. Vgl. Hamdānī, S. 92, 16; 108, 26; 125, 26; 278, 11.

^{٩٧}) Dimār oder Damār ist eine Stadt zwei Tagemärsche südlich von Ṣan'ā' in einer sehr fruchtbaren Gegend, die als Miḥlāf Damār bekannt war. Die Bewohner sind Ḥimjariten und einige Perser (min al-Abnā'). Vgl. Hamdānī, S. 55, 5; 104, 1—20; Jāqūt II, 721; WÜSTENFELD, S. 118.

^{٩٨}) Es war Ibrāhīm b. ʿĪsā'far al-Fuṭaimī. Vgl. VAN ARENDONK, S. 107.

^{٩٩}) Bilād 'Ans (Gebiet der 'Ans, nach 'Ans b. Maḍḥiğ benannt) beginnt zwei Parasangen östlich von Dimār, wo das Gebiet der Maḍḥiğ, des oberen Stammes der 'Ans, anfängt, und reicht nördlich bis Miḥlāf dī Ḡurr. Es ist ein gesegnetes Land, sehr reich an Dörfern, Saatfeldern und Weingärten und alten Sehenswürdigkeiten und Ruinen. Es ist auch berühmt durch Pferdezucht. Vgl. Hamdānī, S. 92, 15—18; 93, 3; 104, 2—8; 107, 25; 201, 25 und Naṣwān, S. 78.

^{١٠٠}) 'Alī b. Sulaimān b. al-Qāsim b. Ibrāhīm b. Ismā'īl b. Ibrāhīm b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. 'Alī b. Abī Ṭālib. Vgl. 'Umdat al-Ṭālib, S. 155, 16. Er fiel im Kampfe auf Seiten al-Ḥādī's im Šawwāl 288 H. Vgl. S. 29 des Textes.

^{١٠١}) Duḥār ist einer der höchsten Berge der Gebirgskette Ḡabal as-Sarāh. Er gehört zur Sarāṭ al-Maṣānī', dem sechsten Teil der Kette von Süden nach Norden. An seinem Fuß liegt Šibām und auf den beiden Seiten des Berges liegen zwei Kastelle Kaukabān und Šuraib. Sein Plateau ist sehr ausgedehnt und von Wasser, Wiesen, Saatfeldern und Dörfern bedeckt. Auf ihm ist der Ursprung des Wādī Surḥut und des Wādī Maur, welches das größte Tal der Tiḥāma sein soll; Duḥār gilt als eine der Merkwürdigkeiten Jemens. Vgl. Hamdānī, S. 98, 22; 72, 13, 14; 107, 5, 9; 114, 3; 125, 12; 126, 15; 193, 6, 13; 195, 5. D. H. MÜLLER, Die Burgen und Schlösser Südarabiens, S. 352—356.

ذلك) فسار إليهم واستخلف جماعة على شبام؛ ولما تحققوا خروجه خلفوه على شبام فدخلوها، وقصدوا إلى السجن فأخرجوا من فيه من أصحاب خُفْم. فأمر¹⁰¹⁾ الهادي طائفة من جنده مع أبي العتاهية ومحمد¹⁰²⁾ بن الدعام فزلوا إلى شبام، وطردهم عنها بعد أن قتلوا جماعة. وعند ذلك خالف ابن محفوظ¹⁰³⁾ بصنعاء وهجم السجن فأخرج من يريد وطرده عامل¹⁰⁴⁾ الهادي؛ وتشوش أهل المخالف للخلاف. وخرج جماعة من أهل صنعاء إلى ابن يعفر¹⁰⁵⁾ المحبوس في ضهر¹⁰⁶⁾ فأدخلوه صنعاء، وأعادوا¹⁰⁷⁾ الخطبة للمعتضد القباسي؛ فلما علم الهادي فعل أهل صنعاء عزم على المسير بأهله وأتقاله إلى جهة الظاهر¹⁰⁸⁾؛ وطلب من في السجن من آل يعفر وآل طريف وذكر لهم

خروج صنعاء
من يد الهادي
والخطبة للخليفة
العباسي

^{a)} B ظهر.

¹⁰¹⁾ Vgl. VAN ARENDONK, S. 200.

¹⁰²⁾ Es ist der Sohn ad-Di'ām's, der seiner Zeit eine wichtige Rolle gespielt und anfangs gegen al-Hādī gekämpft hatte. Ibid. S. 152, 200, 247 und S. 14—18 des Textes.

¹⁰³⁾ Es ist Aḥmad b. Maḥfūz. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200.

¹⁰⁴⁾ Es war 'Alī b. Sulaimān, der unter diesen Umständen machtlos nach Madar floh. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200—201 und S. 27 des Textes.

¹⁰⁵⁾ Es ist 'Abd al-Qāhir b. Aḥmad b. Ja'fur, der von den Qarmāten im Rabi' I. 298 H. getötet wurde. VAN ARENDONK, S. 201, 225 und S. 53 des Textes.

¹⁰⁶⁾ Dahr liegt im Miḥlāf Ma'dīn zwei Stunden westlich von Ṣan'a'; es wird als eines der Paradiese Jemens gerechnet, auch als eine der berühmtesten Weinstätten. Sein Kastell ist berühmt. Vgl. Hamdānī, S. 106, Z. 21; 107, Z. 14; 125, Z. 26; 129, Z. 7; D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Sudarabiens*, S. 358.

¹⁰⁷⁾ Das geschah im Ġumādā II 288 H. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200. Der Bericht von diesem Ereignis ist die einzige Nachricht und überhaupt alles, was at-Ṭabarī und Ibn al-Aṭīr von al-Hādī wissen und uns über ihn überliefern. Sie wußten es auch nur im allgemeinen, so daß sie beide an dieser Stelle nur von „einem 'Aliden“ reden. Sie wußten nicht einmal, wie er heißt. Ihre Angaben stimmen auch im einzelnen nicht ganz, denn sie beide berichten: „Ein Sohn dieses 'Aliden sei dabei von den Ja'furiden gefangen genommen worden“, was ja genau zwei Jahre später geschah. Sie meinen doch offenbar Muḥammad b. al-Hādī. Dessen Gefangennahme aber war am Dienstag, dem 1. Raġab 290 H. Vgl. at-Ṭabarī, Serie 3, S. 2204; Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 253; VAN ARENDONK, S. 210 und S. 35—36 des Textes. Siehe auch dazu Einführung S. 12, 14.

¹⁰⁸⁾ Wahrscheinlich meint er Zāhir Hamdān. Vgl. Hamdānī, S. 82, Z. 8; 112, Z. 4.

ما تقدم منهم من استدعائه تبيكتنا لهم^{١٠٩}). ولما خرج من شبام هم به أهلها، فعطف عليهم ومعه أبو العتاهية ففرق جمعهم وقتل من قتل؛ ثم سار إلى البون فعارضه أهله فقاتلهم وبارت في ريثة^{١١٠}، ثم تقدم إلى بيت زود، وأمر بأهله إلى درب بنى صريم^{١١١}، ثم عاد إلى ريثة، فقصد قائدان^{١١٢} من آل^{١١٣} طريف^{١١٤}، وهما أبو زياد وصعصة، في عسكر عظيم، ولم يشعر بهم^{١١٥} (أحد من أصحاب الهادي «عم» حتى هجموا عليهم ودخلوا ريثة، وانهمز بعض أصحاب الهادي «عم» وثبت هو في بقية أصحابه، ثم خرج عليهم وأيده الله بالنصر، فهزمهم وبشت شملهم، فالتجؤوا إلى قرية تسمى الغيل^{١١٦}). فتبعهم إليها وقاتلهم قتالا شديدا؛ ثم رجع إلى ريثة (31a) وأرسل برؤوس القتلى إلى صعدة وأتاه أبو العتاهية بعسكر من همدان، فسار إلى قرية مدر^{١١٧} وأقام فيها أياما؛ ووصل^{١١٨} إليه عبد الله ابن الحسين من الحجاز، فسارا قاصدين صنعاء. فخرج آل يعفر وآل طريف من صنعاء وشبام وظهروا في خمسمائة فارس وألفي راجل^{١١٩}؛ واجتمع مع الهادي مائة فارس وستمائة راجل. فلما تلاقوا عبأ الهادي أصحابه، فجعل أبا العتاهية^{١٢٠} في الميسرة والطبريين^{١٢١} في القلب، وثبت في الميمنة في ثلاثين فارسا، والتحم القتال وحملت خيل القوم على أبي العتاهية، فعصده الهادي، وأيده الله بالنصر، فهزم القوم وأصدق فيهم الحملات وحكم

الطريق B^{١٢٢} —^{١٢٣} B^{١٢٤} عليهم.

أبو B^{١٢٥} رجلا B^{١٢٦} لهم B^{١٢٧}.

^{١٢٨} Vgl. VAN ARENDONK, S. 201.

^{١٢٩} Al-Gail liegt im Gebiet al-Baun, nicht weit von Raida, von den Banū 'Alijjān b. Arḥab bewohnt. Es gibt außerdem noch anderswo verschiedene al-Gails; vgl. Hamdānī, S. 111, Z. 22.

^{١٣٠} Madar liegt ostwärts von Raida, in al-Ḥaṣab, einem Teil des Zāhir Hamdān, von den Stämmen Jām und Bakīl bewohnt; vgl. Hamdānī, S. 82, Z. 11; 112, Z. 2; VAN ARENDONK, 103 (5).

^{١٣١} Er war von einigen 'Aliden begleitet, auch von 80 Mann aus Ägypten. Vgl. VAN ARENDONK, S. 202.

^{١٣٢} Es waren ungefähr 50 Einwanderer aus Ṭabaristān, die al-Hādī mit Freude aufgenommen hatte. VAN ARENDONK, S. 149.

فيهم السيف وقتل رجالا من أعيانهم فولّوا هارين، وتبعهم أبو العتاهية فشرّدهم في
الشعاب وقتل جماعة وأخذ أسلحتهم. وتلاحق به أصحابه فسار بهم حتى دخل
صنعاء يوم الجمعة⁽¹¹⁴⁾، وتلا قوله تعالى: كم من فئة قليلة... «الآية». ولما دخل
صنعاء خاف منه أهلها لما سبق منهم من إخراج عامله⁽¹¹⁵⁾ على بن سليان، فلم يكشف
عن ذلك، بل أمّنهم. ثم جهز أبا العتاهية⁽¹¹⁶⁾ بخيل ورجال إلى غيّان⁽¹¹⁷⁾، وفيه معسكر
القوم؛ فلما قرب منهم خرجوا إليه، واستعانوا بإبراهيم بن خلف، وهو في بيت
بوس⁽¹¹⁸⁾، فالتقى الجميع في موضع يقال له ورّافين⁽¹¹⁹⁾ فاقتتلوا قتالا شديدا؛ ولما تكاثروا
على أبي العتاهية وأصحابه التجؤوا إلى نقم⁽¹²⁰⁾ وأرسلوا إلى الهادي. فخرج
بنفسه إلى علب⁽¹²⁰⁾ وبارش القوم بالقتال فهزمهم وقتل جماعة من أعيانهم، ولم يزل
يتبعهم إلى محلّ يعرف بالحدود بالقرب من بيت بوس، فاشتد هنالك القتال وكلّت
الأبطال. ثم رجع الهادي بأصحابه نحو صنعاء؛ فلما توسط القاع تبعه القوم، فعطف عليهم
 وقتل منهم جماعة ودخل صنعاء؛ فاجتمعوا بعد ذلك إلى سمّ نقم، ووصل إليهم
من هو على رأيهم وكثر عددهم حتى بلغوا إلى اثني عشر ألفا ما بين فارس وراجل.

أبي B^a.

¹¹⁴) Es war der 27. Rağab 288 H., ibid S. 203.

¹¹⁵) Vgl. S. 25 des Textes.

¹¹⁶) Ġaimān gehört zu den Burgen Jemens und liegt im Miḥlāf Ḥaulān. Ġaimān heißt auch ein Tal in diesem Gebiet. Vgl. Hamdānī, S. 108, Z. 21; 109, Z. 7; 203, 1, 15; D. H. MÜLLER sagt in *Die Burgen und Schlösser Südarabiens*, S. 365: „Ġaimān (die Burg) liegt nach HALÉVY, *Rapport* 66, fünf Stunden südlich von Ṣan‘ā‘.“ Siehe dazu H. VON WISSMANN’s Karte, Blatt III, 3 d.

¹¹⁷) Baṭ Baṣ liegt ungefähr 8 km südlich von Ṣan‘ā‘ zwischen Naql as-Saud und Ġabal ‘Aibān. Vgl. Hamdānī, S. 81, Z. 23; 195, Z. 23 und H. VON WISSMANN’s Karte bei RATHJENS, Blatt III, 3 d.

¹¹⁸) Ob er Waraf meint? Vgl. Hamdānī, S. 101, Z. 5.

¹¹⁹) Nuqum ist einer der beiden Berge von Ṣan‘ā‘ (Ġabalā Ṣan‘ā‘) Nuqum und ‘Aibān. Nuqum liegt ganz in der Nähe von Ṣan‘ā‘ und östlich davon. Man findet dort Eisen und Edelsteine. Vgl. Hamdānī, S. 81, Z. 23; 125, Z. 10; 202, Z. 16, 26; 240, 2, 6; H. VON WISSMANN’s Karte bei RATHJENS, Blatt III, 3 c.

¹²⁰) ‘Alab (Qal‘at ‘Alab), eine Festung, liegt südlich von Ṣan‘ā‘. Vgl. VAN ARENDONK, S. 204 und Naṣwān, S. 74, 75.

فخرج إليهم الهادي «عم» في خمسمائة، وتدانوا للقتال، فحمل الهادي عليهم حملات صادقة حتى أزالهم عن مصافيهم، وأوقع السيف فيهم وقتل منهم طائفة؛ واستشهد من أصحاب الهادي «عم» جماعة من الطبريين رحمهم الله تعالى. وثبت بعض الأعداء في نقم وبعضهم في بيت بوس. ورجع الهادي «عم» إلى صنعاء. وبعد مدة يسيرة عاد القوم إلى الاجتماع في كل ناحية وقصدوا مواضع الحرب الأول (31 b) ودخلت طائفة منهم إلى درب القطيع¹²¹. فوجه الهادي «عم» ولده محمدا^ا) في طائفة من عسكريه، وأمر طائفة أخرى بالخروج من درب الجبانة¹²²، وخرج بنفسه في أثرهم؛ وتلاحم القتال، فهزمهم الهادي «عم» من القرية هزيمة فاضحة حتى ألجأهم إلى نقم. ودام القتال إلى قريب الليل، وقتل منهم جماعة، ورجع كل إلى موضعه، وانقطع القتال بقية شهر رمضان من السنة المذكورة. وفي عيد الإفطار خرج الهادي «عم» من صنعاء إلى المصلّى. فطمع فيها العدو وأقبلت^ب) خيلهم إلى باب صنعاء. فخرج إليهم أبو العتاهية فطردهم. وخرج الهادي «عم» يوم الجمعة ثاني يوم الإفطار بجميع عسكريه، وأمر طائفة منهم إلى جبل نقم لمحاربة من فيه، فقاتلوه حتى انهزموا عن نقم وقتل منهم جماعة وأسر آخرون ونهب ما معهم. وسار الهادي «عم» بخيله وبقية رجاله إلى علب^ج) فقاتل من هنالك من محطّة بيت بوس وعاد إلى صنعاء. وفي يوم الاثنين الخامس من شهر شوال أمر الهادي «عم» أبا العتاهية أن يخرج بالمسكر إلى قلعة علب^د)، فخرج وبات فيها. وفي اليوم الثاني أقبلت طائفة من خيل القوم لمحاربة أصحاب الهادي «عم»، فنزل إليهم أبو العتاهية فقتل منهم جماعة وهزمهم، فالتجؤوا إلى ظبر حدّين¹²³. فبعث أبو العتاهية رسولا إلى الهادي «عم»

ا) محمد ب. ب) أو قبلت ب. ج) علب ب. د) علب ب.

¹²¹) und ¹²²) Äußere Stadtteile von San'ā'. Vgl. van ARENDONK, S. 201.

¹²³) Zibr Hudlaim ist ein Berg südlich von San'ā'. Vgl. Hamdānī, S. 195, Z. 11. Dieser Berg ist wahrscheinlich Dj. Hudlaim auf H. von WISMANN'S Karte. Siehe daselbst Blatt III, 3, zwischen c und d.

يخبره بذلك؛ فخرج الهادي بجميع عسكره، وهبط أبو العتاهية من القلعة بمن عنده، وزحف الجميع إلى القوم بعد أن عبأ الهادي أصحابه، وحمل على ميسرة العدو فكشفهم وقتل جماعة منهم، وولّوا منهزمين. فتبعهم على بن سُلَيْمَان حتى وَعَلَ (فيهم) فوقعت فيه جراحات، وحمل أبو العتاهية فاستنقذه وحمله على جواده إلى صنعاء، فمات شهيدا حميدا، رحمه الله تعالى. وفي خلال ذلك رُمِيَ أبو العتاهية بسهم مات منه شهيدا، رحمه الله تعالى. وفي ذلك المطاف^{١٢٤} عطف الأعداء على الخيل المقاتلة لهم في ميسرة أصحاب الهادي «عم»، فقتلوا شريفا من ولد الحسين بن علي «عم». وثبتوا في الطَّبَرِ إلى أن جَنَّ الليل؛ ثم رجع كل إلى موضعه، وأقام الهادي في صنعاء. ثم إن آل يَعْفُرَ وآل طَرِيفَ ساروا من شَبَامِ إلى عَضُدَانَ^{١٢٥} وأقاموا فيه أياما بعسكرهم، ثم تقدموا إلى ميدان صنعاء. وخرج إليهم الهادي «عم» فهزمهم إلى معسكرهم. ووصل الربيع بن الرُّوَيْة^{١٢٥} مُمَدِّدًا للهادي «عم»؛ وجاءت القوم مادة أيضا^{١٢٦} من خيل ورجال، فزحف القوم إلى نَقَم. فأخرج الهادي جماعة من عسكره إلى دَرْبِ الجَبَانَةِ وخرج بنفسه من دَرْبِ القَطِيع؛ وخرج منهم من كان في القرية. فتلازم القتال واشتدَّ الزَّالِ إلى العشاء، وقتل من الأعداء طائفة، ورجع كل منهم إلى موضعه. وأقام الهادي «عم» إلى شهر ذِي الْحِجَّةِ من هذه السنة. وبلغه أن آل يَعْفُرَ قد حشدوا الجموع من جميع الجهات والمخاليف⁽³²⁸⁾ وأوهموا الناس أنهم قد صالحوا الهادي «عم» على أن يترك لهم صنعاء وأنه يستقر في هَمْدَانَ، فاجتمع لهم نحو عشرين ألفا. فلما قربوا من صنعاء قدّموا جيشا كبيرا إلى السَّرَارِ⁽¹²⁸⁾، فخرج

^{١٢٤}) المصافى B.

^{١٢٥}) B otwa أَيْظَر oder أَيْظَه.

^{١٢٤}) Zu 'Aḡudān vgl. Jāqūt, III, 684; VAN ARENDONK, 200.

^{١٢٥}) Es ist ar-Rabī' b. ar-Ruwajja al-Maḍlīḡī. VAN ARENDONK, S. 206, nimmt an, er sei ein Bruder des Abū 'l-Aṣṡra Aḡm. b. Muḡ. b. ar-Ruwajja al-Maḍlīḡī. Die Āl ar-Ruwajja wohnen im Wādī 's-Sirr (Sirr Ibn ar-Ruwajja), nordöstlich von Ṣan'ā'. Vgl. Hamḡānī, S. 108, Z. 10—14.

^{١٢٥}) Zu Wādī 's-Sirr vgl. Jāqūt, Bd. III, 64.

الهادي وقد عبأ أصحابه تعبئة الحرب؛ وأمر طائفة بمقابلة من في السِّرار فهزمهم إلى أن رجعوا إلى حيث جاؤا؛ وتبعهم الهادي «عم» في الأثر، وتلازم القتال وحمل الوطيس، فانهزمت عساكر الأعداء إلى الظَّبر¹²⁷⁾؛ وكان يوما مشهودا ومقاما في الإسلام محمودا. وعاد الهادي إلى صنعاء وتعقبت حروب في حَدة¹²⁸⁾ وبَيْت بَوَسْ، ووقع في الأعداء النِّكال والبوس.

ودخلت سنة ٢٨٩

فيها انتشرت القرامطة في سواد الكوفة، واستفحل هنالك أمرهم. فتوجهت إليهم جنود المعتضد العباسي، ووقعت حروب شديدة قتل فيها قائد من قواد القرامطة، وهو ابن أبي الفوارس¹²⁹⁾. وما زالت فتنة القرامطة قائمة في كثير من أقطار الإسلام، هلك فيها أمم لا تحصى عددها الأقاليم، وتضعفت أركان الدين حتى شارفت على الانهدام؛ ضاعف الله لمن أثارها أنواع النكال، والحزى الدائم والوبال. ولقد دامت مدة من الزمان تزيد على ثلاثمائة سنة، وكان انقطاعها من مصر¹³⁰⁾ على يد السلطان صلاح الدين بن أيوب، رحمه الله، ومن اليمن على أيدي الأئمة القايّمين

انتشار القرامطة
في سواد الكوفة

¹²⁷⁾ Vgl. S. 28 des Textes (123).

¹²⁸⁾ Hadda liegt 5 km südwestlich von Şan'ā'. Nach Hadda ist das Gebiet nördlich und der Berg südlich davon benannt. Vgl. H. von WISSMANN's Karte bei RATHJENS, Blatt III, 2d.

¹²⁹⁾ Er wurde im Kampfe gefangen genommen, gequält, verstümmelt, gekreuzigt und getötet. Vgl. at-Tabarī, Serie III, S. 2206 und Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 354. Auch *Murūf ad-Dahab*, Bd. VIII, 203—204.

¹³⁰⁾ Hier schon wir noch einmal, daß der Verfasser das Wort Qarāmiṭa als einen umfassenden Begriff gebraucht, unter dem er auch die Fāṭimiden versteht. Vgl. S. 10 des Textes. Şalāḥ ad-Dīn bereitete der Fāṭimidenzeit ein Ende, als er die Ḥuṭba (Freitagspredigt) für die Fāṭimiden kurz vor dem Tode des letzten Kalifen abschaffte und sie für den abbassidischen Kalifen al-Mustaḍīr bestimmte, so daß die Fāṭimidenzeit eigentlich schon vorüber war, als der letzte fāṭimidische Kalif al-Āḍid am 10. Muḥarram 567 H. (13. September 1171) starb. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. XI, S. 241—242; *al-Sulūk* von al-Maqrīzī, Bd. I, I. Teil, S. 44; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 81—82; Abū Ḥadīd, S. 72; EI.

من أهل البيت، عليهم السلام. ولا بدّ من الإشارة إلى طرف من أحوالهم وظهورهم في قطر اليمن في أثناء هذا الكتاب¹³¹⁾ إن شاء الله تعالى. وفي هذه السنة¹³²⁾ مات المعتضد العباسي، وقام بعده المكتفى، فأمر برّد الدور¹³³⁾ والضياغ التي شريت من أربابها على جهة الغصب أيام المعتضد، وسوّغ أثمانها لأهلها. وفيها¹³⁴⁾ وصلت مادّة من الطبريّين للهادي «عم». وفي شهر صفر من هذه السنة أمر الهادي «عم» أخاه عبد الله أن يخرج إلى موضع يقال له ضبل كذا (!)¹³⁵⁾ فأقام فيه أياماً حتى أُرْدِفَ الهادي بجيش آخر إلى ظَبُوء¹³⁶⁾ وكان فيها من الأعداء؛ فهجم عليهم فقتل منهم جماعة¹³⁷⁾ وأخذ أموالاً. ثم خرجت القوم من بيت بوس بجيّلهم، فحصلت بينهم وبين أصحاب الهادي «عم» الذين في ظَبُوء¹³⁸⁾ محاربة شديدة قتل فيها الشريف أبو القاسم من أولاد جعفر بن أبي طالب؛ وأقبل الهادي «عم» بجموعه فهزمهم إلى حصنهم. ورجع أوائل أصحاب الهادي إلى صنعاء، فأغار القوم على أواخر أصحاب الهادي. فعطف عليهم بنفسه ومن بقي معه من أصحابه؛ ورُمي فرسه حتى سقط وجرح في رأسه وغشى عليه. فتهادره القوم ليقتلوه، فعطف عليهم ولده محمد وقتل منهم عدّة، وثبت رجال من الطبريّين قاتلوا بين يديه (32b) حتى قتلوا عن آخرهم، رحمهم الله تعالى.

موقعه ظَبُوء
وجرح الهادي
فيها

^{a)} ضبوه B.

^{b)} جملة جماعة B.

^{c)} ضبوه B.

¹³¹⁾ Vgl. S. 38ff. des Textes.

¹³²⁾ Er starb in der Nacht auf Montag, den 23. Rabi II 280 H. (6. April 902), nachdem er ungefähr 7 Jahre 9 ½ Monate regiert hatte. Vgl. at-Tabari, Serie III, S. 2206; Ibn al-Aṭir, VII, 354; al-Mas'ūdi, VIII, 211.

¹³³⁾ Vgl. al-Mas'ūdi, VIII, 215.

¹³⁴⁾ Es war am Donnerstag, dem 7. Šafar dieses Jahres. Vgl. VAN ARENDONK, S. 205.

¹³⁵⁾ Bei VAN ARENDONK S. 206 heißt der Ort nach *as-Sira*, Fol. 93a, Šabul. Nach HALÉYV (zitiert bei v. A., a. a. O.) heute Ruinenstätte südöstlich von Šan'ā'.

¹³⁶⁾ Zabwa liegt südöstlich von Šan'ā', im Gebiet der Ḥaulān. Vgl. Hamdānī, S. 81, 17; 109, 7. Unsere Handschrift hat Dabwa; *Sira* schreibt Zabwa und Ṭabwa. Vgl. VAN ARENDONK, S. 206.

وصاح صائح: قُتِلَ الهادي!! فعطف جماعة من أصحابه فاستنقذوه وأركبوه على فرسه، وسار ولده محمد من ورائه ورجال من أصحابه يقاتلون في الميمنة والميسرة؛ فوقف الهادي ودعا رجال يُعرفون^(٩) بثباتهم في مواطن القتال، فثبتوا معه، وتردد على القوم حتى حال بينهم وبين أصحابه، وسار في أعقابهم وقد غشاه الدم من الجراح التي^(١٠) أصابته حتى دخل صنعاء. فعارضه ألم شديد حتى هُتِفَ بموته، ثم شفاه الله تعالى لما يعلمه من المصلحة العامة للمسلمين ببقائه^(١١). وبعد أيام بعث الهادي جماعة من أصحابه إلى ضَلَع^(١٢٧) لمحاربة^(١٢) من فيه من أعداء الدين؛ فوقع هناك قتال شديد كانت الدائرة فيه على الأعداء، وقتل جماعة واحترت رؤوسهم، ثم خرج عبد الله بن الحسين إلى ضَهْر^(١٣) فأوقع بمن فيه من المفسدين، وأُذِيَ عَشْر^(١٣٨)، ثم رجع. وبلغ الهادي أن به^(١٣٩) جماعة في الرَّحْبَةِ^(١٣٩) قاطعون السبيل، فأرسل عليهم طائفة من عسكره. وخرجت مادة من بيت بوس لحربهم، فثبت أصحاب الهادي وأصدقوا القتال حتى انهزم الأعداء إلى تنعم^(١٤٠). وفي خلال هذا حصل حرب في ظَبْوة. فأمر الهادي «عم» أخاه ولده بالخروج إلى حَلَّةَ وسَنَعَ^(١٤١) فاجتمع القوم من مواضعهم، ووقع القتال،

^(٩) ويعرفو B. ^(١٠) الذي B. ^(١١) ويبقائه B.

^(١٢) المحاربة B.

^(١٣) ظهر B.

^(١٤) im Sinne von هناك.

^(١٢٧) Dila' liegt im Miḥlāf Ma'dīn, ungefähr 7 km nordwestlich von Ṣan'ā'. Es wird als einer der beiden Paradiese Jemens gerechnet und gilt als eine der berühmten Festungen. Vgl. Hamdānī, S. 106, Z. 21; 107, 16; 125, 22. Auf von WISMANN'S Karte bei RATHJENS heißt es Dhula'; siehe da III, 2c.

^(١٣٨) Wahrscheinlich meint er damit, daß Ruhe und Ordnung wiederhergestellt wurden und daß man da den Zehnten (die Ertragsteuer) abgab, womit man dem Imām Gehorsam bewies.

^(١٣٩) Gemeint ist Raḥbat Ṣan'ā' im Miḥlāf Ma'dīn. Vgl. Hamdānī, S. 82, Z. 3; 111, 1; 227, 24 und Jāqūt II, 762—763.

^(١٤٠) 'Tun'im liegt ostwärts von Ṣan'ā'. Vgl. Jāqūt I, 879. Auf von WISMANN'S Karte bei RATHJENS heißt es Ten'im. Siehe dort Blatt III, 4c.

^(١٤١) Sana' liegt südlich von Ṣan'ā', nicht weit von Ḥadda. Vgl. von WISMANN'S Karte bei RATHJENS, Blatt III, d zwischen 2 und 3.

فهمهم جند الهادي وقتلوا منهم طائفة؛ ثم وقع حرب آخر فيما بين ابن أبي
 الرُّوَيْة¹⁴² من أصحاب الهادي وبين أهل بيت بؤس انهزم فيه ابن الرُّوَيْة. وكان
 الهادي يومئذ في آثار المرض، وقد نفذت النفقة على أصحابه، فطلب من صنعاء قرضة،
 فلم يعطوه شيئا، فضايق به الحال وعزم على الارتحال، ثم خرج بأصحابه من صنعاء؛
 ولما وصل وَرَّور¹⁴³ لقيه^a الدِّعَام، فسأله الهادي «عم» الإعانة وأن يخرج بعسكره
 وعشاره فيقاتل القوم، فاعتل عليه؛ وسار الهادي إلى صَعْدَةَ فدخلها في شهر جمادى
 الآخرة من هذه السنة. وفي هذه السنة أيضا¹⁴⁴ خرج أحمد بن عبد الله بن عباد
 من اليمن إلى العراق قاصدا للمعتضد العباسي، ومستنجدا له على الهادي «عم»،
 فوجد المعتضد قد مات وبويع المكتفى؛ فعرفه بمراده فأمر المكتفى بتجهيز الجيوش
 العظيمة مع أحمد بن عبد الله المذكور. فورد في خلال ذلك كتاب ابن مزاحم
 بج بن ساج¹⁴⁵ عامل الحرمين يخبر أن الهادي قد خرج من صنعاء، ففتر عزم المكتفى
 عن ذلك التجهيز إلى اليمن واشتغل بحرب القرامطة في الشام، وكان بها أبو
 القاسم¹⁴⁶ القرمطي أحد دعاة¹⁴⁷ (33a) عبيد الله المهدي صاحب الغرب؛ وقد كان
 استفحل أمر هذا القرمطي في جهة الشام، وهزم الجيوش^b على عدة مواضع
 وحاصر دمشق، ومال إليه عالم من الناس، ودخلوا في^b مذهب^b يخالف للقياس.

ارتحال الهادي من
 صنعاء ورجوعه
 إلى صعدة

مكافئة المكتفى
 للقرامطة

^a) لقاء. ^b)—^b) في مذهبها.

¹⁴²) Wahrscheinlich meint er hier Abu'l 'Ašira Ahm. b. Muḥ. b. ar-Ru-
 wajja. Vgl. VAN ARENDONK, 207 und S. 29 des Textes (125).

¹⁴³) Warwar liegt im Gebiet der Bakil und war als Markttort bekannt;
 mit diesem Namen werden auch ein Tal und ein Berg bezeichnet. Vgl. Ham-
 dānī, 82, 9; 110, 8, 9; 111, 7. Vgl. auch VAN ARENDONK, S. 107 (1).

¹⁴⁴) Vgl. S. 20 des Textes.

¹⁴⁵) At-Ṭabarī nennt ihn Uğğ b. Ḥāğğ. Siehe Serie III, S. 2204, Z. 15.

¹⁴⁶) Es ist Jahjā b. Zakrawaih (E. I. Art. Ḳarmaten schreibt „Dhikra-
 waih“) b. Mahrawaih. Über seine Herkunft und die Nachrichten über ihn
 vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2217ff.; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 353ff. und Ibn
 Ḥaldūn, Bd. IV, S. 86.

¹⁴⁷) Daraus ergibt sich ohne weiteres, daß der Verfasser unter Qarāmiṭa
 auch die Fāṭimiden versteht. Vgl. S. 10, 30 des Textes.

وفي أثناء هذه الحروب قُتل هذا¹⁴⁸⁾ القرمطي لعنه الله، فأقام القرامطة بعده أخاه أبا الحسن¹⁴⁹⁾ فعاود الحصار على دمشق، وخرج إلى حمص، ووجه طوائف من عسكره إلى بعلبك فأبادوا أهلها؛ فحينئذ نهض المكتفى العباسي في الأثر؛ ووقعت حروب في تلك الناحية انكشفت عن قتل القرامطة والظفر بقائدهم، ولما رجع المكتفى إلى بغداد قطع¹⁵⁰⁾ رأس أبي الحسن القرمطي.

ودخلت سنة ٢٩٠

في الحرم منها وقع بعض فساد¹⁵¹⁾ في جهات صعدة (من بعض أهلها)^{١٥١)} فأرسل عليهم الهادي «عم»، ووقع طرف قتال، فاستولى أصحاب الهادي على حصن علاف¹⁵²⁾، وقطعوا أعناب أهله، وأخربوا منازلهم؛ ثم طلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم.

ووقع القتلة ل بعض
جهات صعدة

أبا الحسن B^{١٥١)}.

^{b)} der eingeklammerte Satz muß eingeschoben werden, damit das Pronomen von عليهم sein Leitwort «مَرَجِع» hat.

¹⁴⁸⁾ Er fiel im Kampfe gegen die Ägypter vor den Toren von Damaskus im Ša'bān 290 H. Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2224 und Ibn al-Aṣṭir, Bd. VII, S. 362.

¹⁴⁹⁾ At-Ṭabari, Serie III, S. 2225 und Ibn al-Aṣṭir, Bd. VIII, S. 362, auch Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 86, nennen ihn al-Ḥusain.

¹⁵⁰⁾ Es war am Montag, dem 23. Rabī' I. Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2245.

¹⁵¹⁾ Dieser Aufstand fand in der Gegend westlich von Ša'da statt und war von Alīm. b. 'Abbād, dem geschworenen Feind al-Ḥādī's unter den Ḥaulān, seinem Stamm, angestiftet worden. Derselbe versuchte oft und mit allen Mitteln, al-Ḥādī aus Jemen zu vertreiben. Er stiftete wiederholt an verschiedenen Stellen Unruhen gegen al-Ḥādī an und ging zweimal nach dem Irāq, um militärische Hilfe von dem Kalifen gegen al-Ḥādī zu erlangen. Al-Ḥādī war von seiner Feindseligkeit überzeugt; und deshalb lehnte er immer die Bitte ab, Ibn 'Abbād zu verzeihen und ihn nicht als Staatsfeind anzusehen. Vgl. S. 20, 33 des Textes; VAN ARINDONK, S. 174—176, 207.

¹⁵²⁾ 'Alāf liegt westlich von Ša'da; 'Alāf heißt auch ein Tal der Ḥaulān in dieser Gegend. Es ist das beste und fruchtbarste der Täler der Ḥaulān. Vgl. Hamdānī, 83, 20; 114, 0; Naṣwān, 75, 10.

ثم حصل بعض اختلال في وائلة¹⁵³، فسار الهادي إليهم بنفسه، ودخل كُتاف¹⁵⁴، وهو موضع المفسدين، فنهب عسكره ما وجدوه، وقطعوا أغابهم، ثم سار الهادي إلى موضع يقال له المِطْلَاع¹⁵⁵ ففعل به كذلك؛ وأقبلت إليه وائلة فطلبوا منه الأمان، فأمنهم وأخذ جماعة من أشرارهم، وعاد إلى صعدة. وفي هذه المدة وقع اختلاف بين آل يَعْفَر ومواليهم، فكتب ابننا يَعْفَر¹⁵⁶ إلى الدِّعَام بن إبراهيم فطلب منه أن يكتب إلى الهادي «عم» ويستنهضه للوصول إليهم على أن يسلموا إليه ما في أيديهما، ويحاربوا معه الموالي. فكتب الدِّعَام إلى الهادي «عم» بما قالوا، غير أنه ذكر للهادي عدم وفاء الناس. ولما تتابعت الكتب إلى الدِّعَام أزمع على السير بنفسه إلى الهادي، ثم هَيَّأَهُ¹⁵⁷ على النهوض إلى اليمن¹⁵⁷، فسار الهادي من صعدة يوم الأحد ثالث شهر جمادى الأولى¹⁵⁸، فنزل بَحْيَوَان؛ ثم سار إلى رَيْدَة، ولقيه¹⁵⁹ أبناء يَعْفَر إلى البَوْن؛ ووقع حرب بين الهادي وبين بني خَلْف بنواحي ضَلِيل¹⁶⁰، ثم سار الهادي إلى مَطَرَة¹⁶¹ ثم نهض¹⁶² إلى مَدَر، فاستأذن¹⁶³ بعض عسكره من أهل خَوْلَان ومَدَّان ونَجْرَان

محاولة الهادي
استعادة صنعاء

^{a)} B im Sinne von حَتَّه.

^{b)} جاد الاول B.

^{c)} B لم.

^{d)} ثم نهض B.

¹⁵³⁾ Wā'ila ist ein hamdānischer Stamm, nach Wā'ila b. Šākir b. Raḥī'a b. Mālik genannt. Die Wā'ila wohnten hauptsächlich östlich von Ša'da, zwischen dem Berg Baraṭ und dem westlichen Teil von Naḡrān. Vgl. Hamdānī, 111, 2; 168, 1—5; 169, 5; Našwān 113.

¹⁵⁴⁾ Er traf in Kutāf am 1. Šafar dieses Jahres ein. Vgl. VAN ARENDONK, 175. Kutāf ist ein Ort und ein Tal, welches in die beiden Täler Wādī Naḡrān und al-Ğā'it mündet; es wird auch Aktāf ausgesprochen. Vgl. Hamdānī, 84, 1; 168, 4 und S. 82, 25; 110, 20.

¹⁵⁵⁾ Miṭlā' oder Ṭula' oder Ṭulāḥ wird dieser Ort bei Hamdānī genannt, siehe da S. 82, 25; 110, 9; 168, 1.

¹⁵⁶⁾ Gemeint sind As'ad b. Abī Ja'fur und sein Vetter 'Uṭānū b. Abī 'l-Ḥair. Vgl. VAN ARENDONK, 208.

¹⁵⁷⁾ Gemeint südlich von Ša'da nach Šan'ā' hin, was aus dem Zusammenhang mit dem folgenden Satz klar wird.

¹⁵⁸⁾ Bei VAN ARENDONK, 209 (3); 206 (1) Šabul liegt südöstlich von Šan'ā'.

¹⁵⁹⁾ Maṭira ist ein sehr fruchtbarer Ort im Gebiet der Bakil. Vgl. Hamdānī, 81, 24; 109, 23.

¹⁶⁰⁾ und ¹⁶¹⁾ Vgl. as-Sira, Fol. 97b bei VAN ARENDONK, 200, Anm. 7.

بالعود، فلم يبق معه إلا القليل. فلما بلغ آل طريف رجوع أصحابه إلى بلادهم نهضوا إلى الهادي في عسكر كثير حتى نزلوا بالقرى^(١٦١) بالقرب منه، فنهض إلى محل يسمى كبوه^(١٦٢)، ثم استدعى همدان حمير فلم يجبه^(١٦٣) أحد،^(١٦٤) ومالوا إلى آل طريف؛ فوقع حرب شديد أول يوم من رجب، قتل فيه كثير من أصحاب الهادي، وأسر^(١٦٥) ولده محمد وابن الهادي وغيره؛ ودخلوا به إلى صنعاء على بغلة، وطافوا به الأسواق، وسار الهادي إلى وزور. وجاء الخبر بقدم^(١٦٦) خُفتم إلى اليمن تارة أخرى، فوصل في شوال من هذه السنة، ومكث في أرقل^(١٦٧) من بلاد سَنَحان^(١٦٨) قدر ستة أيام يتربص الدخول إلى صنعاء، فلم يؤذن له بل خرج من فيها فأُسر^(١٦٩) وولده وابن أخيه (33b) وسجنهم في بيت بوس، واستأمنهم أصحابه ثم دخلوا به صنعاء فأراد أصحابه القيام معه، فهاجم أسعد بن أبي يعفر وابن عمه عثمان، وقتلوا خفتم، ومال الناس إلى آل يعفر. وأما محمد بن الهادي فإنه اعتقل في بيت بوس، ثم نقل إلى شبام ثم أطلق بعد أيام^(١٧٠). وفي هذه^(١٧١) السنة كان موت المكتفى؛ وتقدم ذكر طرف ما جرى بينه وبين

^(١٦١) بالقرى B.

^(١٦٢) Sira Fol. 97 b (bei Arendonk, 209 (7)) nennt diesen Ort إتوة.

^(١٦٣) أحد B.

^(١٦٤) Vgl. at-Tabari, Serie III, S. 2204; Ibn al-Aṭir, Bd. VII, S. 352; al-Ifāda, Fol. 59b.

^(١٦٥) Vgl. Ibn ad-Daiba, Fol. 12a und S. 9 des Textes.

^(١٦٦) Vgl. Jāqūt, Bd. I, 191; VAN ARENDONK, 210 (7) unten.

^(١٦٧) Bilād Sanḥān liegt an der Grenze von Jām. Vgl. Hamdānī, 73, 25; 84, 10; 136, 4. Nach dem Namenverzeichnis zu H. v. WISSMANN's Karte bei RATILJENS, Bd. III, S. 227 läge der Ort Blatt III 3c/3d. Er ist aber auf der Karte nicht zu finden.

^(١٦٨) Ibrāhīm b. Ḥalaf und Abd Allāh b. Ḥarrāḡ waren diejenigen, die ihn gefangen nahmen. Vgl. Ibn ad-Daiba, Fol. 12a; Anbā, Fol. 26b.

^(١٦٩) Vgl. S. 38 des Textes.

^(١٧٠) Al-Muktafi starb im Du'l-Qa'da 296 H. (Aug. 908), also 5 Jahre später. Vgl. at-Tabari, Serie III, S. 2280. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 6; al-Mas'ūdī, Bd. VIII, S. 214. Unser Verfasser berichtet uns aber nochmals auf S. 51 vom Tode al-Muktafi's im Jahre 296 H., was auch falsch ist.

^(١٧١) Vgl. S. 40 - 41 des Textes.

القرامطة. فاستعمل على اليمن نجح بن نجاح¹⁶⁸⁾، فوردت كتبه إلى آل يعفر¹⁶⁹⁾ بالنيابة على اليمن. وفيها أيضا مات إبراهيم¹⁷⁰⁾ بن محمد بن زياد صاحب زيد، وقام بعده موت إبراهيم ولده إسحاق الملقب بأبي الجيش، وطالت مدته في الولاية نحو ثمانين سنة حتى تشعبت عليه أطراف بلاده، وخالف عليه كثير ممن كان يعزى إليه في ظاهر الأمر مثل أسعد بن أبي يعفر صاحب صنعاء وغيره؛ ومع ذلك فإنهم كانوا يخطبون له، ويضربون السكة باسمه؛ ومن امتنع عليه الأمير سليمان¹⁷¹⁾ بن طريف صاحب عثر¹⁷²⁾؛ وكانت بلاده واسعة، مسيرة سبعة أيام طولاً في عرض يومين، إذ حدّها من الشرجة¹⁷³⁾ إلى حلي¹⁷⁴⁾. وكان مبلغ ارتفاعها في السنة خمسمائة ألف دينار عثرية، وبقي في يده¹⁷⁵⁾ من شرجة حرص إلى عدن، ومن غلافقة¹⁷⁶⁾ إلى طرف أعمال صنعاء عرضاً، وسيأتي تاريخ¹⁷⁷⁾ وفاته إن شاء الله تعالى. وفي هذه السنة اشتد¹⁷⁸⁾ القحط باليمن حتى أكل الناس بعضهم بعضاً، ومات خلق كثير، وخرت عدة¹⁷⁹⁾ قرى، وبذلوا وجوههم للمساءلة؛ فقعّدوا في بيوتهم، وأغلقوا أبوابهم حتى ماتوا، ولم يبق منهم إلا طفلة صغيرة أخذها بعض بني الأزهر ابن عبد الرحمن؛ وتزوجت فيهم فسبحان القاهرة بالموت.

^{a)} عدت قرى B.

¹⁶⁸⁾ Vgl. Ibn ad-Daiba, Fol. 11b, unten.

¹⁶⁹⁾ Es waren As'ad b. Abi Ja'fur und sein Vetter 'Utmān b. Abi 'l Ḥair, die von Nuḡh b. Naḡāh weiterhin mit der Wilāja betraut wurden. Ibid. Fol. 12a.

¹⁷⁰⁾ Über Ibrāhīm b. Muḥ. b. Ziyād, seinen Vater und seine Söhne und Nachfolger vgl. *Tārīḫ al-Jaman* von 'Umāra, S. 1—14; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 212—214.

¹⁷¹⁾ Vgl. 'Umāra, S. 5.

¹⁷²⁾ 'Aṭr (auch Attar ausgesprochen) ist eine der wichtigsten Städte in der Tihāma. Vgl. Hamdānī, 52, 14; 54, 12, 13; 215, 18; Naṣwān, 69; Jāqūt, III, 615.

¹⁷³⁾ Liegt in der Tihāma. Vgl. Hamdānī 52, 13; 120, 1; 188, 20; 217, 8; Jāqūt, III, 275.

¹⁷⁴⁾ Liegt ebenfalls in der Tihāma. Vgl. Hamdānī, 120, 13; 121, 12; 122, 21; 154, 16; 188, 4; 217, 11.

¹⁷⁵⁾ Die Rede ist hier wieder von Ishāq Abi 'l-Ḥaiš. Vgl. 'Umāra, S. 6.

¹⁷⁶⁾ Liegt in der Tihāma und ist der Hafen von Zabīd. Vgl. Hamdānī, 52, 12; 119, 18.

¹⁷⁷⁾ Er starb im Jahre 371 H. Vgl. 'Umāra, S. 6.

¹⁷⁸⁾ Vgl. VAN ARENDONK, 215, unten.

فيها أطلق محمد بن الهادي من سجن شبام فلحق بأبيه في صعدة. وفي هذه السنة استمر القحط إلى آخرها. وفيها¹⁷⁹⁾ بعث ميمون القدّاح¹⁸⁰⁾ دُعاة ولده عبيد الله المهدي إلى اليمن؛ وهم على بن الفضل¹⁸¹⁾ الحميري ومنصور بن حسن¹⁸²⁾ الكوفي، وهما على مذهب الإثنى عشرية^{183a)}؛ ولخروجهما إلى اليمن سيرة مسطورة ذكرها أصحاب التواريخ مستوفاة^{183b)}، وإنما نشير إلى اليسير منها؛ فما ذكره صاحب^{183b)} بهجة الزمن في أخبار اليمن أنّ على بن الفضل حج ثم توجه لزيارة قبر مولانا

بعث دعاة عبيد
الله المهدي إلى
اليمن، على بن
الفضل ومنصور
ابن حسن

ومسوفة B^{b)} احسن^{a)}.

¹⁷⁹⁾ Dies bedeutet, daß Maimūn al-Qaddāh in diesem Jahre (291 H.) gelebt hat, was mit den Angaben von al-KAY (Ġanadī, 142) ungefähr übereinstimmt. Es heißt bei al-Ġanadī, als Ḥasan b. Maṣṣūr Herr der Lage war, benachrichtigte er Maimūn al-Qaddāh im Jahre 290 H. davon und schickte ihm wertvolle Geschenke und Kostbarkeiten. In der EI, Bd. II, S. 822b, 16 von unten; 825, 3. Absatz wird angegeben, Maimūn sei spätestens im Jahre 180 H. (796) gestorben.

¹⁸⁰⁾ Über Maimūn al-Qaddāh und überhaupt über diese bis jetzt ungelöste Frage, ob die Fāṭimiden richtige 'Aliden sind oder nicht, vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, 17ff.; Ibn Ḥaldūn *al-Muqaddima*, 12—14 und *al-'Ibar*, Bd. IV, S. 31ff.; Ibn Ḥillikān, Bd. I, S. 342. Weitere Literaturangaben finden sich bei 'INĀN *al-Ḥākim bi'amrillāh*, Zeitschr. *Ar-Risāla*, Nr. 91, S. 40. Neuestens ist das gesamte Material im profātimidischen Sinne zusammengestellt von Mamour, *Polemics on the Origin of the Fatimi Caliphs*, London 1934; vgl. dazu HARTMANN in „Islam“ XXII¹ (1935) 278—280 und STROTHMANN in OLZ 1935, 632—634.

¹⁸¹⁾ und ¹⁸²⁾ Über 'Alī b. al-Faḍl, Maṣṣūr b. Ḥasan, ihre Sendung nach Jemen und ihre Tätigkeit daselbst, vgl. al-Baḥā' al-Ġanadī bei KAY (Auszug aus Baḥā's Buch *as-Sulūk*) Nachrichten über die Qarāmiṭa in Jemen. Da spricht er auch über die Abstammung der Fāṭimiden und über Maimūn al-Qaddāh. Aber der Stammbaum von Maṣṣūr bei ihm ist folgender: Maṣṣūr b. Zādān b. Ḥaṣṣab b. al-Farağ b. al-Mubārak; letzterer sei ein Nachkomme des 'Aqīl b. Abī Ṭālib. Siehe da S. 140.

^{183a)} Über die „Zwölfer“, ihre Richtung und die anderen schiitischen Sekten vgl. Ibn Ḥaldūn *al-Muqaddima*, S. 107—110 und *al-'Ibar*, Bd. IV, S. 28—31; al-Aṣ'arī *Maqālat al-Islāmiyyin*, Bd. I, S. 5—75; *al-Mīlāl wa 'n-Nihāl* von Ibn Ḥazm und von aṣ-Ṣaḥrastānī, zuletzt EI.

^{183b)} Es ist Abu 'l-Maḥasin 'Abd al-Baḳī b. 'Abd al-Maḥṣīd al-Quraṣī (680 bis 743 H.). Sein Werk ist immer noch unzugänglich und liegt als Handschrift in der Pariser National-Bibliothek. Vgl. BROCKELMANN, Bd. II, 171; Nachtr. S. 709; VAN ARENDONK, S. IX.

الحسين بن علي «عم»، فبكى عنده وترحم عليه، وأظهر الأسف العظيم؛ ففترس فيه القداح، وكان منجها فلکیا، فظهر له من ابن الفضل ومنصور بن حسن مخايل الشهامة، فأطلعهما على سره وعرفهما حقيقة أمره، وعرفهما أن المهدي ولده، وأن نسبه يتصل بأمير المؤمنين علي بن أبي طالب «عم»، وأن لولده شأنا عظيما؛ ورغبهما في القيام بأمر الدعوة، واستماله قلوب الناس، فوجدما قابلين لقوله؛ فأخذ عليهما العهد الوثيقة؛ (848) وعرفهما حقيقة مذهبه؛ ثم أمرهما بالمسير إلى اليمن. وكان فيما قاله لهما: إن الكعبة المشرفة يمانية، وكلام مبدؤه منها. وحرّضهما على التعاضد وعدم الاختلاف. ثم سارا إلى اليمن؛ فلما وصلا ببندر البقعة¹⁸⁴ افترقا، فقصد ابن الفضل بلاد يافع¹⁸⁵، وقصد منصور بن حسن عدن لاعة¹⁸⁶. وأقام كل منهما في جهته يظهر الزهد والورع والتقشف حتى صار كل منهما مسموع القول في جهته. وقصدهم الناس وجمعوا إليهم الصدقات، وعظم شأنهما. فأثما منصور بن حسن فقصد جبل مسور لاعة¹⁸⁷، لمحصنه وأحكم عوراته، واتخذ دار إقامته، ثم جمع الجمع وأغار بهم على أهل تلك الناحية حتى أبادهم، وأخذ أموالهم، واستولى على بلادهم؛ ثم سار إلى بني شاور¹⁸⁸، فاستولى عليهم أيضا؛ ثم نهض إلى شبام وكوكنان لمحاربة الحوالبين؛

¹⁸⁴) Landungsplatz für Zabīd. Vgl. Wüstenfeld, 116; Hamdāni, 94, 11. Al-Ġanādī gibt aber einen anderen Ort an; sie wären nach Ġalāfiqa und nicht nach al-Buq'a, wie es hier heißt, gekommen; und von da aus hätte jeder seinen Weg genommen; siehe da S. 141.

¹⁸⁵) Die Jāfi' wohnen in Sarw Ĥimjar. Vgl. Hamdāni, 89, 5—13.

¹⁸⁶) 'Adan Lā'a ist ein großes Dorf bei Ġabal Maswar und verschieden von 'Adan Abjan, welches am Meere liegt und heute in englischem Besitz ist. 'Adan Lā'a liegt im Gebiet der Lā'a, zwei Tagereisen nordwestlich von San'a' an der Grenze des Landes der Ḥāšid. Vgl. Hamdāni, 60, 1; 106, 23; 112, 19—25; 113, 10; 103, 12; al-Wāsi', S. 108.

¹⁸⁷) Ġabal Maswar ist ein Berg in der Sarāṭ al-Maṣāni', dem sechsten Teil der jemenitischen Gebirgskette (von S. aus gerechnet) und liegt in dem Gebiet der Lā'a; siehe Anm. 186 und vgl. Hamdāni, 60, 1; 72, 14; 108, 2, 10, 21; 113, 20; 103, 13; 245, 6.

¹⁸⁸) Die Banū Šāwir wohnen hauptsächlich in dem zehnten Teil der Gebirgskette, von Süden nach Norden gerechnet, in Sarāṭ Ġaib und auch in al-Baṣm. Vgl. Hamdāni, 70, 3; 111, 17; 112, 11.

فهزموه وقتلوا طائفة من قومه، فعامل رجلا من مواليهم كان على حصن الضِّلَع¹⁸⁰⁾ فلما والاه ذلك الرجل الذى والاه ندم¹⁸¹⁾ على موالاته. ثم خرجت العساكر من صنعاء فانهزم من شبام إلى مَسُور. وأما على بن الفضل فإنه لما قصد بلاد يافع أظهر مثل ما¹⁸²⁾ أظهر منصور بن حسن من العبادة والزهد والتقشف، فاقتن به أهل تلك الناحية، وهم جهال رَعاع لا يعرفون الحقائق بل يتبعون كل ناعق، فأنهم ألقوا إليه أزمته، وطلبوا منه النزول من متخلاه إلى محلاتهم فلم يجيبهم إلى مطلبهم إلا بشروط شرطها عليهم؛ وهى الأمر بالمعروف والنهى عن المنكر وترك المعاصى والإقبال على الطاعة، فأجابوه، فأخذ عليهم الموائيق؛ ثم أمرهم بعمارة بعض حصون جهاتهم ففعلوا؛ ثم أزمهم أن يغيروا على أطراف البلاد فينهبوا أهلها، وأدومهم أن ذلك من الجهاد فى سبيل الله، وكان فى الحج¹⁸³⁾ وأبين¹⁸⁴⁾ رجل من الأصابع¹⁸⁵⁾ يعرف بابن أبي العلاء¹⁸⁶⁾ فقصده ابن الفضل بمن معه، فهزمه ابن أبي العلاء وقتل من أصحابه كثيرا، ورجع ابن الفضل إلى مهيب، فاجتمع إليه المنهزمون من أصحابه، وكان ذا رأى

^{a)} الذى وندم B.

^{b)} مثلا B.

¹⁸⁰⁾ Ad-Dila', einer der berühmtesten Berge Jemens, nicht weit von Šibām, dem Sitz der Ja'furiden. Vgl. Hamdāni, 125, 8.

¹⁸¹⁾ Lahğ ist eine der größeren Städte der Tihāma und Süd-Jemens. Es liegt nördlich von 'Aden am Wege nach Šan'a' (45° Länge Greenw., 13° Breite). Bei Lahğ treffen sich Wādī 'Uḷān und Wādī Ša'a; und von da aus geht al-Ğā'it zum Meere in der Richtung auf Aden. Lahğ wird auch die ganze Gegend bis an die Grenze von Abjan genannt. Vgl. Hamdāni, 52, 10; 53, 15; 77, 24; 78, 1; 97, 23—98, 12; 189, 15.

¹⁸²⁾ Abjan ist ein großes Gebiet im südlichen Jemen, nach Dū Abjan (Našwān vokalisiert Ibjan), einem himjaritischen König genannt; danach wird das berühmte 'Adan als 'Adan Abjan bezeichnet. In Abjan gibt es viele Städte und Dörfer, wie Šaukān und Ḥanfar, das als größte Stadt Abjans gilt. Vgl. Hamdāni, 52, 10; 53, 18; 97, 6—22; Našwān, 11.

¹⁸³⁾ Al-Aḡābīl, ein himjaritischer Stamm, nach Aḡbaḥ b. 'Amr b. Ḥarīṭ b. Dī Aḡbaḥ b. Mālik b. Zaid b. al-Ğauṭ b. Sa'd b. 'Auf b. 'Adijj b. Mālik b. Zaid b. Sadad b. Zur'a Ḥimjars des Kleinen (al-Aḡḡar), sie wohnen hauptsächlich in Lahğ und Abjan. Vgl. Hamdāni, 53, 16; 54, 26; 77, 26; 96, 7; 97, 4, 15; 98, 12; 99, 24; Našwān, 59.

¹⁸⁴⁾ Ḥa ist Muḥammad b. Abī 'Ala' Vgl. al-Ğannuṭi bei KAV. S. 143

ومكر، فقال لهم: الرأي أنا نهجم عليهم فإنهم قد أمنوا وتفرقوا، فساعدوه، ولم يشعر ابن أبي العلاء وهو في خَنْفَر¹⁹⁴ غافلاً، وقد تفرق أصحابه إلا وقد خالطته عساكر ابن الفضل فقتلوه وطائفه ممن كان عنده، واستولوا على خزائنه، وفيها من النقد جملة مستكثرة، ورجع ابن الفضل إلى يافع فعظم شأنه وشاع ذكره، ثم سار إلى المَذْيَنَجَرَة¹⁹⁵ وهي قرية في أعلى^أ بلاد العدني، وصاحبها يومئذ جعفر بن محمد¹⁹⁶ (341b) ابن أحمد المناخي وهو¹⁹⁷ الذي ينسب إليه مخلاف جعفر، فلقبه^ب أهل تلك الناحية وقتلوه، فانهزم راجعاً إلى يافع. وفي هذه السنة وصلت كتب إلى الهادي «عم» من إبراهيم بن علي¹⁹⁸ والفطريف¹⁹⁹ الحكيم يطلبان منه الوصول إلى بلادهما²⁰⁰ على تسليم ما في أيديهما؛ وأعطياه على ذلك العهد الفليضة، وتكررت كتبها بمنزلة ذلك، فاستدعى الهادي قبائل خَوْلَانٍ، فسار بهم إلى تهامة، ونزل بموضع يقال له السرر [ثم تقدم إلى محل يعرف بالعتبة ووافاه كتاب الحكيم يستدعيه إلى محل يسمى طَرَطْرًا²⁰¹ فسار إليه، ولقيه رسل الحكيم بالضيافة وعلف الدواب، وكان الحكيم قد أخذ ذلك من أهل بلده، فلما بلغ الهادي ذلك أرجع لأهل البلد ما أخذ منهم،

الهادي يذهب
إلى بلاد
الحكميين
بدعوتهم

أ. أعلا. ب. فقاء.

¹⁹⁴) Vgl. Anm. 191.

¹⁹⁵) Liegt in Miḥlāf as-Saḥl auf dem Raima-Berg; von Ġaʿfar, dem Diener (Maulā) des Muḥammad b. Ziyād, im Jahre 206 H. gebaut. Nach diesem Ġaʿfar soll das Gebiet Miḥlāf Ġaʿfar genannt worden sein. Vgl. Hamdānī, 98, 4; 100, 17; 217, 2; al-Ġanadī bei KAY, S. 143, Z. 4, unten und dazu ʿUmāra bei KAY, S. 3.

¹⁹⁶) VAN ARENDONK nennt ihn nach *Bahjat az-Zaman* Ġaʿfar b. Ibrāhīm. Vgl. VAN ARENDONK, 106 (7), 113 (4) und S. 309 (zu Bl. 113). Dazu noch Hamdānī, 75, 9; 100, 24.

¹⁹⁷) Vgl. dazu Anm. 195; Ibn Ḥaldūn bei KAY, 126 und VAN ARENDONK, 101 (9).

¹⁹⁸) Nach *as-Sira*, Fol. 135b, wie VAN ARENDONK angibt, wäre er aus dem Stamm al-Ḥakam. Vgl. VAN ARENDONK, 213.

¹⁹⁹) Es ist al-Ġiṭrif b. Muḥammad al-Ḥakamī (ibid).

²⁰⁰) Ihr Land beginnt nördlich von Wādī Maur (Maur-Tal) und dehnt sich fünf Tagomärsche aus. Vgl. Hamdānī, 54, 7 -10; 110, 24 -120, 6.

²⁰¹) Vgl. Hamdānī, 178, 8.

وقال: لا يحمل لنا أخذه؛ وأرجع رسل الحكمى إليه؛ فتمعجب من فعل الهادى، وادم على ما كان منه من استدعائه، وانثنى عزمه عن موالاته بعد العهود الأكيده. ثم جمع عسكريا كثيرا وسار بهم لمحاربة الهادى، فأوقع بهم الهادى «عم»، وانهزم الحكمى فقبضه الهادى وقتل من أصحابه كثيرا.

ودخلت سنة ٢٩٢

في محرم منها خرج إبراهيم بن خلف من الكدراء^{٢٠٢} قاصدا جبل ذخار، فلما وصل طرف الجبل لقيه^{٢٠٣} عبد لعدنان^{٢٠٤} صاحب الجبل فقتله وهزم أصحابه، وبعث برأسه إلى مولاه. وفي هذه السنة حصل التواطؤ^{٢٠٥} فيما بين محمد بن أحمد^{٢٠٦} الأعجم وبين عثمان بن أحمد^{٢٠٧} على قبض كوكبان، فقبضه عثمان فتعحرك^{٢٠٨} عليه أسعد بن أبى يعفر من صنعاء، وقدم أمامه عسكريا، فصعدوا الجبل من محل يسمى بيت خيام^{٢٠٩}، وتبعهم أسعد في الأثر، فأقام الحصار على كوكبان حتى ظفر به، وأسر عثمان بن أحمد، ولبت في شبام بعض أيام، ثم رجع إلى صنعاء، وفيها خالف بنو الحارث بنجران^{٢١٠} على الهادى «عم»، ووقع بينهم وبين عامله هنالك حرب؛ فخرج عليهم الهادى «عم»

خلاف بنى
الحارث ضد
الهادى

^{٢٠٢} لقاء مد B.

^{٢٠٣} التواطى B.

^{٢٠٤} بنخوات B.

^{٢٠٥} Al-Kadrā ist eine der Städte der Tihāma, nicht weit von Zabīd. Vgl. Hamdāni, 54, 1; 72, 3—5; 100, 3; 120, 1, 7.

^{٢٠٦} Vgl. VAN ARNOLDONK, 215.

^{٢٠٧} Es ist Muhammad b. Ahmad b. Zuraiq al-Aḡam, einer der Banu-ʿl ʿAbbās b. ʿAlī und Anhänger von al-Hādī. Er war vorher von al-Hādī zum Qādī ernannt worden. Vgl. VAN ARNOLDONK, 100, 215.

^{٢٠٨} Es ist der Jaʿfuride ʿUḡmān b. Abī ʿl Ḥair (Ahmad), der Vetter von Asʿud b. Abī Jaʿfur. Vgl. S. 30 des Textes; Ibn ad-Duiba, Fol. 11b; VAN ARNOLDONK, 203, 208, 212, 215.

^{٢٠٩} Asʿud's Zug war im Ḥaṣur dieses Jahres. Vgl. VAN ARNOLDONK, S. 215.

^{٢١٠} Liegt im Miḥlāf Aqḡān (= Miḥlāf Šibām). Vgl. Hamdāni, 107, 10.

من صعدة، فحاصروهم واستباح عسكره أموالهم، وقطعوا نخيلهم؛ فطلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم، ورجع إلى صعدة. وفيها قصد على بن الفضل المذبحرة تارة أخرى فدخلها⁽²⁰⁸⁾، وأخذ حصن التعكري⁽²⁰⁹⁾ فانهزم جعفر المناخي إلى نهامه، فأمدّه صاحب زيد⁽²¹⁰⁾ بجيش كثيف، ورجع يريد استرجاع المذبحرة فحصلت بينة وبين علي بن الفضل وقعة كبيرة بوادي نخله⁽²¹¹⁾، فيها⁽²¹²⁾ قتل جعفر المناخي، وابن عمه أبو الفتوح⁽²¹³⁾ بأكمة خواله⁽²¹⁴⁾، وقويت⁽²¹⁵⁾ شوكة ابن الفضل، واستولى على بلاد المناخي، وجعلها مستقر ملكه؛ ثم نهض إلى بلاد يحضب⁽²¹⁶⁾، فدخل منك⁽²¹⁷⁾ فأخربها؛ ثم سار إلى دمار، فوجد (35a) جيشا عظيما في هران⁽²¹⁸⁾ من أصحاب الحوالى⁽²¹⁹⁾ فكتب إلى صاحب هران، واستأله حتى والاه.

^{a)} وقوت B.

²⁰⁸⁾ Die Stadt. fiel in seine Hände am 14. Šafar 292 H. Vgl. VAN ARENDONK, 114.

²⁰⁹⁾ Diese Festung liegt auf dem berühmten Berge Ta'kur im Miḥlāf as-Saḥūl. Sie heißt bei Hamdānī Ḥiṣn Ta'kur. Vgl. Hamdānī, 100, 16; 125, 6, 21.

²¹⁰⁾ Es ist Ishāq b. Ziyād (= Abu 'l-Ġaiš). Vgl. S. 37, 47 des Textes; al-Ġanadī, 145, bei KAY. Über ihn und seine Vorfahren vgl. auch 'Umāra bei KAY, S. 1 ff.

²¹¹⁾ Wādī Nahla ist im Miḥlāf as-Saḥūl; es ist ein sehr fruchtbares Tal, reich an Wasser, Obstbäumen und Gemüse. Vgl. Hamdānī, 75, 5—16.

²¹²⁾ Die Schlacht war am Freitag, dem letzten Raġab 292 H., wobei Ġa'far b. Ibrāhīm al-Manāḥī im Kampfe fiel, nachdem er 50 Jahre lang geherrscht hatte. Vgl. VAN ARENDONK, 114; KAY 222; Hamdānī, 100, 25.

²¹³⁾ Es ist Abu 'l-Futūḥ b. Abī Salāma. Vgl. VAN ARENDONK, 114, 216 (2).

²¹⁴⁾ Siehe Hamdānī, S. 75 und die Anmerkungen zu dieser Stelle (II, S. 70).

²¹⁵⁾ Bilād Jaḥḍīb schließt sich an die nördliche Grenze des Miḥlāf as-Saḥūl an. Es wird Jaḥḍīb as-Sufl genannt; nördlich davon liegt Jaḥḍīb al-'Ulw. Vgl. Hamdānī, 101, 1—10; 135, 3; 209, 2. Naṣwān, S. 49, 93 schreibt Jaḥṣīb; VAN ARENDONK bald Jaḥḍīb, S. 106, bald (nach anderen Quellen) Jaḥṣīb, 198 (5), 216.

²¹⁶⁾ Mankaṭ liegt im Jaḥḍīb al-'Ulw und gilt bei Hamdānī als eine der Städte des jemenischen Naġd. Siehe da 55, 4; 101, 6.

²¹⁷⁾ Hirrān, im Bereich von Dīmār. Vgl. Hamdānī, 80, 20; Jāqūt, IV, 958.

²¹⁸⁾ Gemeint ist As'ad b. Abī Ja'fur al-Ḥiwālī.

ودخلت سنة ٢٩٣

في الحرم منها نهض على بن الفضل من الجند^{٢١٩} بمجموع كثيرة الى اليمن الأعلى،^{٢٢٠} وكان الياقبي^{٢٢١} في ذمار، فوجهه عسكره لمحاربة ابن الفضل فهزمهم، وقصد الياقبي فهزمه من ذمار إلى صنعاء؛ ثم تبعه ابن الفضل بمجنود لا تطاق، يقال أنها بلغت إلى أربعين ألفاً،^٢ فنزل في ظبوة^٣ وخرج إليه أسعد بن أبي يعفر فقاتله قتالا شديداً، وقتل من أصحابه أربعمائة رجل، ورجع إلى صنعاء؛ ولبت ابن الفضل بمجنوده القرامطة في سفح قم ثلاثة أيام، ثم انتشروا؛ فقصد ابن أبي يعفر، فما برحوا من مواضعهم، ورجع ابن يعفر إلى صنعاء؛ فقصد ابن الفضل ليلاً في خمسة آلاف مقاتل، فدخل صنعاء من ناحية الشهابيين^{٢٢٢} بسعاية مهلب الشهابي، فقصد

دخول ابن
الفضل صنعاء

^٢ أربعين ألف B.

^٣ ضبوه B.

^{٢١٩} Al-Ġanad ist die größte Stadt im Gebiete der Sakāsik, welches zwischen Miḥlaf as-Ṣahūl nördlich und al-Ma'āfir südlich und westlich liegt. Al-Ġanad ist einer der ältesten arabischen Märkte, liegt am oberen Wege von 'Adan nach Ṣan'a', es war auch der Sitz der 'Āmil (= Statthalter) von dem 'Amal al-Ġanad (= Gebiet al-Ġanad), zu welchem alle tihāmischen Dörfer gehörten. Al-Ġanad ist berühmt durch Viehzucht. Die Bewohner von as-Sakāsik widerstanden besonders hartnäckig und tapfer den Qarāmiṭa. Sie gehörten, wie Hamdānī, 99, 22—26, berichtet, zu denjenigen, die sich von den Qarāmiṭa nicht unterwerfen ließen. Sie sollen auch Aḥmad b. Faḍl getötet haben. Vgl. Hamdānī, 54, 18—21; 99, 22—26; 179, 26; 189, 23, 24; 198, 7.

^{٢٢٠} Jemen bestand aus zwei Teilen, al-Jaman al-A'lā (= Ober-Jemen), dessen Hauptstadt Ṣan'a' war, und al-Jaman al-Asfal (= Unter-Jemen) mit der Hauptstadt Zubīd. Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 3b.

^{٢٢١} Gemeint ist 'Isā b. al-Mu'ān al-Jāfi'. Vgl. VAN ARBENDONK, 211, 216, 220, 221.

^{٢٢٢} Die Banū Ṣihāb führten ihren Stamm auf Ṣihāb b. al-'Āqil zurück, dessen Herkunft umstritten ist; manche sagen, er gehörte zu dem Kinda, die anderen sagen, zu den Quṭā'a, was Naṣwān, S. 58, für wahrscheinlich hält. Die Banū Ṣihāb haben in Ṣan'a' mit al-Abnā', den Persern, zusammengewohnt. Vgl. Hamdānī, 124, 20.

عُمدان²²³⁾ والمسجد،^{a)} وذلك في العاشر²²⁴⁾ من شهر محرم من هذه السنة؛ فخاربه أسعد بن أبي يعقوب إلى عصر ذلك اليوم؛ ثم خرج من صنعاء، وكان يوما عصيبا حصل فيه لأهل^{b)} صنعاء من الخوف والوجل والرعب والفشل؛ وخرج منهم من خرج بأهله وأولاده، واستباح القرامطة صنعاء قتلا ونهبا وأسرا، واستباحوا المحارم فهتكت^{c)}، وفعلت العظام. وأما ابن أبي يعقوب فإنه توجه إلى شبام، فتحرك عليه القرمطي²²⁵⁾ الذي في جبل ذخار وحاربه، فخرج ابن أبي يعقوب من شبام بأهله وأتقاله إلى بلاد الدعام²²⁶⁾. قلت أنتقل إلى محاربة^{d)} الإمام، فضائل أهل البيت عليهم السلام، ألم يكن آل يعقوب حاربوا إمام الهدى وبحر الندى الهادي إلى الحق المين يحيى بن الحسين صلوات الله عليه وأخرجوه من شبام بأهله؛ فسلط الله عليهم هذه الفرقة الغاوية القرمطية وأجزام^{e)} بمثل فعلهم معه في أقرب مدة. ولما تمكن ابن الفضل من صنعاء لم يحسن فيها صنعا، بل أظهر مذهبه الخبيث ودينه المشؤم، وارتكب محظورات الشرع، وادعى النبوة، ورقى منبر جامع صنعاء، وخطب خطبة منكبة، صرح فيها بعقيدته الكفرية، وحمل عليها من تابعه من تلك الفرق الغوية، وقد ذكر

^{a)} B غمدان المسجد (ohno) vgl. van Arendonk S. 217.

^{b)} مع أهل صنعاء.

^{c)} وهتكت.

^{d)} محاربة.

^{e)} nol

²²³⁾ Über Gumdān vgl. D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Süd-arabiens*, 377–385.

²²⁴⁾ Den Tabellen nach war es ein Dienstag. Al-Ġanadī, S. 144 bei KAY gibt als Datum den Donnerstag, den 3. Ramiqān an. Dagegen stimmt at-Ṭabarī und Ibn al-Aṭīr mit unserem Verfasser überein. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2256, Z. 8ff.; 2257, Z. 18ff.; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 378; auch VAN ARENDONK, S. 217.

²²⁵⁾ Gemeint ist Maṣṣūr b. Ḥasan, der Genosse und Mitarbeiter von 'Alī b. al-Faḍl al-Qarmāṭī. Vgl. S. 39, 40 des Textes und VAN ARENDONK, 217.

²²⁶⁾ Bilād al-Du'ām liegt in dem Gebiet al-Baun. Vgl. Hamdānī, 111, 19; 201, 13; und S. 14 des Textes.

هذه الخطبة كثير²²⁷ من المؤرخين، وإنما تركناها تزيها لكتابنا عن كلام هذا المارق اللعين، وإن كانت شاهدة عليه بالكفر الصريح^{أ)}، غير أن في أعماله ما يغني عن التصريح، ضاعف الله له العذاب في يوم الجزاء والحساب، فإنه هدم أركان الإسلام، وبالغ في دحض الشرائع الواردة عن سيد الأنام، صلى الله عليه وعلى آله الكرام، (35b) وأباح لتابعيه الخمر، وإتيان الذكور، وارتكاب المحرمات، من تكاح البنات والأمهات، وأسقط حج بيت الله الحرام، وأتى بدين خالف الشرائع والأحكام؛ ومن قبيح فعله أنه اتخذ جامع صنعاء اصطبلًا للخيل بعد تلاوة القرآن فيه النهار والليل. ولما بلغ ذلك صاحبه منصور بن حسن تجهز بالمسير إليه من مسور، وحين اجتمع به لأمه على فعله بصنعاء، وكان يهابه لجرأته وقتكه، وكان على ابن الفضل يوم أصحابه أن منصور بن حسن من جملة أتباعه²²⁸، وسيف من سيوفه. ولما عزم ابن الفضل على قصد تهامة نهأ منصور بن حسن وقال له: الرأي التوقف والسكون في هذه (البلاد) التي قد استفتحناها حتى تمكّن اليد، فلم يسمعه،^{ب)} وسار في ثلاثين ألفًا وجعل طريقه على بلاد المغارب²²⁹ حتى الحب^{ج)} من بلاد الشرف الأسفل²³⁰، فتأمرت عليه البلاد والقبائل، ونبتوا له في الأماكن الضيقة حتى لم يمكنه التخلص، وبلغ (ذلك) منصور ابن حسن، فشن الغارة^{د)} عليهم^{ه)}، واستنقذه من تلك الجهة، فرجع إلى صنعاء.

أ) صريح B.

ب) Vgl. Dozy, *Suppl.*, unter سعد IV.

ج) Vgl. van Arendonk, 218 (4): Es steht aber in *Anbā' az-Zaman* die obige Form «الحب» und nicht الحب wie van Arendonk a. a. O. meint.

د) المغاربه B.

ه) عليه.

227) Al-Ġanadī, S. 114 bei KAY, gibt diese Predigt wieder, aber er meint, Ibn al-Faḍl habe sie in der Moschee von al-Ġanad und nicht von Ṣan'ā' gehalten.

228) Etwas anders VAN ARENDONK, S. 217f. nach al-Ḥazraġī.

229) Wahrscheinlich meint er westlich von Ṣan'ā'.

230) aṣ-Ṣaraf al-Asfal gehört zu dem Lande der Banū Ġarīb b. Ġuṣam b. Ḥāšid, liegt also im Gebiet der Ḥāšid in Hamdān, westlich von Ṣan'ā'. Vgl. Hamdānī, 107, 18; 111, 8—11.

وبعد أيام خرج منها غازيا لتهامة، فجعل طريقه المغارب²⁸¹، وقال أهلها منه أنواع
المصائب؛ وكان مروره على جبل ملحان²⁸²، وتوجه منه إلى المهجم²⁸³ فقتل
صاحبها، ثم سار إلى الكدراء فأخذها، وتقدم إلى زبيد ففر منه إسحاق بن محمد بن
إبراهيم بن محمد بن زياد، فهجم على زبيد. وقال منه ما يريد، وقتل من أهلها، وسبي من
نسائها أربعة آلاف عذراء ثم خرج منها راجعا إلى المذخيرة. ولما وصل بعض الطريق
قال لأصحابه: إن هؤلاء النساء يشغلنكم عن الجهاد، وساء الحصيب²⁸⁴، فاذبحوا
ما في أيديكم²⁸⁵، فذبحوهن في ساعة واحدة، فسمى ذلك الموضع المشاحيط²⁸⁶.

ودخلت سنة ٢٩٤

فيها استدعى أهل صنعاء الإمام الهادي «عم» من صنعاء، فأجابهم وسار إليهم،
ولما وصل صنعاء وجه ولده محمدا^{٢٩} إلى دمار ومخاليقها، وبعث العمال، فقصدته
منها ثانية

محمد B^{٢٩}   أيديكم B^{٣٠}   الحطيب B^{٣١}

²⁸¹) Hier gemeint südwestlich von Šan'a' nach Ḥarāz und Ġabal Milhān zu. Vgl. VAN ARBENDONK, 216 (6).

²⁸²) Ġabal Milhān ist einer der spitzen Berge von Sarāt al-Maṣāni', dem sechsten Teil der Gebirgskette as-Sarāh. Er liegt westlich von Šan'a', mehr nach dem Moere zu in Bilād Himjar zwischen Wādī Surdud und Wādī Maur, nach dem das Wasser von dem Berge herabfließt. Ġabal Milhān ist eine der Sehenswürdigkeiten und Merkwürdigkeiten Jemens, berühmt durch seine Moschee „Masgid Šahir“, auf der Spitze Šahir, wo 99 Wasserquellen entspringen sollen. Vgl. Hamdāni, 68, 26; 72, 15, 10; 79, 12—17; 113, 3; 126, 10, 14; 190, 23; 193, 1.

²⁸³) Al-Mahğam ist eine der Städte der Jemenischen Tihāma. Es liegt am Wādī Surdud westlich von Ġabal Milhān und hat ungefähr dieselbe geographische Breite wie Šan'a' und dieselbe Gradlänge wie Zabīd. Hier endet der von 'Adan über Zabīd herkommende Weg und beginnt die Straße nach Šan'a'. Vgl. Hamdāni, 45, 13; 54, 5; 72, 10; 106, 3; 110, 21; 120, 1, 6; 155, 10; 173, 2; 188, 18.

²⁸⁴) Al-Ḥuṣayb ist der Stammname der Bewohner von Zabīd, nach al-Ḥuṣayb b. 'Abd Šams genannt. Vgl. Hamdāni, 119, 17.

²⁸⁵) Die Benennung ist sprachlich klar; denn *šahafa* bedeutet „schlachten“. Vgl. *al-Qāmūs al-muḥīṭ*. Es bleibt aber zu erwägen, ob nicht etwa die Geschichte von der Abschachtung der Frauen aus dem bereits vorher vorhandenen Ortsnamen abgeleitet ist.

القرامطة⁽²³⁶⁾، فعاد إلى حظيرة أبيه بصنعاء. وخرج على الهادي موالي بني يعفر كالحسن بن كنانة⁽²³⁷⁾ وابن جراح⁽²³⁸⁾ فخاربوه ونافسوه على صنعاء، فرجع منها إلى صعدة، ودخل أسعد بن أبي يعفر إلى صنعاء فاستقر فيها، ثم وصل ذو⁽²³⁹⁾ الطوق اليافعي⁽²⁴⁰⁾ أحد قواد علي بن الفضل إلى دِمار فخرج منها أبو الروية⁽²⁴¹⁾ المدحجي منهزما إلى ردّاع⁽²⁴²⁾، فتبعه ذو الطوق⁽²⁴³⁾ إلى ردّاع فقتله، ثم عطف على صنعاء فاستدعى أهلها الهادي «عم» وللضرورة أحكام، وسبحان الله ما أقلّ وفاء هذا الأنام، وما أحسن سجية هذا الإمام، حيث يبالي في الذب عن أهل هذه الديار، وقد علم منهم من محاربتة والميل إلى عدوه ما يوجب رفع الأمطار، لكنه «عم» سلك سبيل⁽²⁴⁴⁾ سلفه الكرام في نصر الدين (36a) وجهاد الظالمين، وإحياء سنة جده سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم، وإن جفاه أهل الشقاق، وأعرض عنه من تمكن في قلبه النفاق، فجزاء الله عن الإسلام والمسلمين أفضل جزاء المحسنين.

ولما حصل الاستدعاء للهادي «عم» — كما أشرنا إليه — وجه على بن جعفر العلوي والدّ عام بن إبراهيم في جماعة من أصحابه، وأتبعهم ولدّه محمداً؛ فلما قربوا

الهادي يوجه
ولده محمداً إلى
صنعاء لمساعدة
أهلها ضد القرامطة

جواح B. ^{a)}
ذا الطوق B. ^{b)}
مسيل B. ^{c)}
ذا الطوق ^{d)}

²³⁶⁾ Es war 'Isā al-Jāfi', der gegen Ḍamār zog, worauf Muḥammad b. al-Hādī sich veranlaßt sah, seinen Posten aufzugeben und zu seinem Vater zu ziehen. Vgl. VAN ARENDONK, 220 ('Isā wurde von Ibn Ḍi't-Ṭauq Mitte Šafar getötet). Vgl. VAN ARENDONK, 221 (7).

²³⁷⁾ VAN ARENDONK nennt, S. 217 (6), ihn nach *as-Sira*, Fol. 159b, 5, al-Ḥasan b. Kaḥḥala. Der Aufstand war am 10. Muḥarram 294 H.; Ibid 221.

²³⁸⁾ VAN ARENDONK nennt ihn Ġarrāḥ b. Bišr, siehe das. S. 221; dazu S. 147.

²³⁹⁾ Bei VAN ARENDONK, S. 221, heißt es an dieser Stelle: „Ibn Ḍi't-Ṭauq und 'Isā“ (al-Jāfi); deshalb kann man hier annehmen, die Stelle hat gelautet: und daß das Verbindungswort „wa“ و von dem Schreiber fortgelassen worden ist.

²⁴⁰⁾ Es ist Abu 'l-'Ašira Aḥmad b. Muḥammad b. ar-Ruwajja al-Maḍḥiǧī, der die Leitung in Ṭāl und Radā' im Namen al-Hādī's hatte. Vgl. VAN ARENDONK, 221.

²⁴¹⁾ Radā' liegt südöstlich von Ḍamār. Es ist die Hauptstadt des Miḥlāf Radā'. Vgl. Hamdāni, 55, 8ff.; 102, 9ff. und BURKHARDT, *Reiseskizzen aus dem Jemen*, 008.

من صنعاء خرج عنها القرامطة، فدخلها محمد بن الهادي وأصحابه، واستقروا فيها إلى أن أتتهم القرامطة بما لا قبل لم به، وكان القاصد لهم على بن الفضل وذا الطوق، فلما قرب من صنعاء عارضه أسعد بن أبي يعفر، فقتل من أصحابه ستين رجلاً، وتكاثر عليه جنود ابن الفضل وأيقن من في صنعاء بالعجز عن مقاومته، فخرج منها من خرج، والتجأ بعضهم إلى دور العلويين؛ ودخل على بن الفضل بمجموعه صنعاء في غرة شهر رجب في هذه السنة فاستباحها، وقتلوا من وجدوه فيها، وعمدوا إلى دور العلويين فأخرجوا من فيها من المستجيرين^(٩)، وقابلوهم بالعذاب المهين، ولبت القرامطة في صنعاء وجهاتها ثلاث سنين يفسدون^(٢٤٢) في الأرض ولا يصلحون، حتى رماهم الله تعالى بالآلام وعاجلهم بالانتقام، فهلك منهم أمة لا يحصيها العدد، وتوجه^(٢٤٣) طاغيتهم ابن الفضل إلى المدينة ببقية أصحابه. وفي هذه السنة ظهرت القرامطة بنجران، وتحرك بنو الحارث للخلاف والطفيان، فقصدهم الهادي عليه السلام، وقتل منهم جماعة، ورجع إلى صعدة. وفيها تعرض^(٢٤٤) القرامطة للحاج في طريق مكة، وقائدهم زكرويه^(٢٤٥) القرمطي فقتلوا عدداً لا يحصى^(٢٤٥)، واستولوا على

انتصار ابن
الفضل وتنكيه
بأهل صنعاء

فتك القرامطة
بالحجاج

^(٩) المتجورين B.

^(ب) ركوية B.

^(٢٤٢) Al-Hamdānī erzählt uns in seinem Buche *al-Iklīl*, wie die Qarmāṭen seinerzeit die Stadt Ṣan'ā' verwüstet haben und daß Barā' b. al-Mulāḥiq al-Qarmāṭī eines der schönsten und ältesten Schlösser von Ṣan'ā', nämlich Maḥfid Bait Ḥanbis, welches Ḥanbis b. Ja'fur gehörte, im Jahre 295 H. in Brand stekken ließ. Der Brand soll vier Monate gedauert haben. Vgl. D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Südarabiens*, 306, 6ff.

^(٢٤٣) 'Alī b. al-Faḍl zog im Jahre 297 H. aus Ṣan'ā' nach al-Muḍaiḥira und von da gegen Zabīd. Vgl. VAN ARENDONK, 223 und S. 51 des Textes.

^(٢٤٤) Über den Überfall der Qarmāṭen auf die Pilger, vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, S. 2260ff.; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, 378ff.

^(٢٤٥) Die Zahl der gefallenon Pilger soll sich auf 20000 belaufen haben. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, 2272; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, 380.

جميع ما معهم²⁴⁶، وعظمت هذه القضية على المسلمين، واضطربت لها معالم الاسلام في اليمن والشام، وكثر البكاء والنواح في أكثر الآفاق، وبلغ الحال أن نساء القرامطة حملن الماء وطفن بالجرحي المندسين في القتلى، فمن طلب منهم الماء قتلته، ولما بلغ (أمر) هذه القضية إلى المكتفى العباسي عظم عليه، فجهز مولاة وصيفا²⁴⁷ في جماعة من القواد، وعدد كثير من الأجناد، وقاتلهم، وكانت الدائرة على القرامطة، وقتل قائدهم²⁴⁸ الخيث وأراح الله منه البلاد والعباد

ودخلت سنة ٢٩٥

ثورة بنو الحارث فيها خالف بنو الحارث بنجران، وهموا بقتل عبيد الله عامل الهادي «عم» على بلادهم، فخرج إليهم الهادي فقتلهم، ونهب أموالهم، ودمر منازلهم، ورجع إلى صنعاء، وترك عصابة مع عامله المذكور.

ودخلت سنة ٢٩٦

فيها عاد بنو الحارث إلى الخلاف، وقصدوا دار عبيد الله فدخلوها، وقتلوه وأصحابه جميعا بعد حرب شديد. وفيها ظهر حسن ابن أم الجنباني²⁴⁹ القرمطي

²⁴⁶) Darunter waren auch die Gelder und die kostbaren Schätze der Banū Ṭūlūn, die damals von Ägypten über Mekka nach Bagdād geschickt wurden. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, S. 2272—2273 und Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 380; dazu Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 88 und EI, IV, 903, Ende des vorletzten Absatzes.

²⁴⁷) Es ist Waṣīf b. Šuwārtakīn. Er zog gegen die Qarmāṭen Anfang Rabi' I. des Jahres. Vgl. Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 380; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, 88.

²⁴⁸) Er wurde verwundet, gefangen genommen und erlag fünf Tage später seinen Wunden. Seine Leiche wurde mit den Gefangenen nach Bagdād gebracht und von da aus sein abgeschnittenes Haupt nach dem Lande Ḥurāsān, dessen Pilger durch die Qarmāṭen am meisten gelitten hatten, um die Bewohner zu beruhigen und sie von der beseitigten Gefahr zu überzeugen, damit sie ihre jährliche Pilgerfahrt nicht aufgeben sollten. Vgl. Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 381.

²⁴⁹) Der Verfasser meint wahrscheinlich Abū Sa'īd al-Ḡanābī al-Ḥasan b. Bahrām; aber dessen erster Aufstand war im Jahre 286 H. und nicht im Jahre 296 H., also in der Regierungszeit al-Mu'tadid's. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III S. 2188, 2192, 2196—2197; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 340—341, 344—345; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 88—90, Anm. 30 zu S. 11.

[في البحرين في سبعمائة²⁴⁹) فارس، فبعث إليه المكتفى²⁴⁹) قائدا من قواده في تسعة آلاف²⁵⁰) مقاتل فهزمهم القرمطي²⁵¹)، وقتل بعضهم، وأسر قائدهم، ودخل إلى صحار²⁵¹)^ب) وهي قسبة عمان (36 b)، قال الحَجُورى: بين البحرين وعمان مسير عشرة أيام في الرمل، وخرج عليه بَدْر الحَلِّي للمحاربة فُدس عليه القرمطي خادمين فقتلاه غيلة في الحمام؛ وملك البحرين مدة أيام الفتنة نحو سبع²⁵²) وعشرين سنة²⁵³) حتى قتل. وفي هذه السنة²⁵⁴) مات المكتفى العباسي.

ودخلت سنة ٢٩٧

غزو ابن
الفضل لزريد

فيها خرج على بن الفضل من المَذْبِخَةِ قاصدا لزريد، فدخلها، وهزم صاحبها إلى المهجَم، وقتل أهلها، وسبى نساءها، ولبت فيها سبعة أيام ثم خرج إلى مستقر

سبعة وعشرين B²⁵⁰) شجار B²⁵¹) في سبع مائة B²⁵²)

²⁴⁹) Es war al-Mu'tadid, nicht al-Muktafi, wie schon erwähnt, der die Truppen gegen al-Ġanābi geschickt hatte. Diese Truppen standen unter der Führung von al-Abbās b. 'Aṣṣur/al-Ġanāwī, der vorher als Statthalter in Bilād Fāris tätig war; sein Heer wurde durch die Qarmāṭen vernichtet, und er selbst wurde gefangen genommen, dann aber freigelassen. Diese mißglückte Expedition war Ende Raġab 287 H., wie at-Ṭabarī, Serie III, S. 2196 und al-Mas'ūdī, Bd. VIII, 193, berichten; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 344—345, gibt als Datum Ende Ša'bān dieses Jahres an, was unwahrscheinlich ist.

²⁵⁰) Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, 88 und Ibn al-Aṣṣir an der angegebenen Stelle schätzen die Zahl der abbassidischen regulären Truppen auf 2000, außer den Freiwilligen.

²⁵¹) Richtig ist (nach at-Ṭabarī, III 2196 unten, und Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 345) Haġar, die größte Stadt und die Hauptstadt von al-Bahrain. Vgl. Hamdānī 136, 16; 168, 14; 180, 2 und S. 11 des Textes.

²⁵²) Diese Zahl kann nicht stimmen, wenn er den Abū Sa'īd al-Ġanābī meint, was ich für sehr wahrscheinlich halte und was man aus den Angaben des Verfassers über die Ermordung von Abū Sa'īd durch seinen Diener, S. 58 (= Fol. 37b) schließen kann. Abū Sa'īd trat 286 H. auf und wurde im Jahre 301 ermordet. Er kann keine 27 Jahre geherrscht haben. Aber nach den ersten Angaben des Verfassers über das Auftreten des Abū Sa'īd, S. 11, kann man annehmen, daß der Verfasser 17 und nicht 27 sagen wollte, denn er läßt abweichend von den anderen Historikern den Abū Sa'īd schon im Jahre 285 H. auftreten. Vgl. Anm. 30 zu S. 11; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VIII, S. 63.

²⁵³) Vgl. Anm. 166 zu S. 36 des Textes.

طغيانه، واستخلف عاملاً على زَيْيد؛ فرجع صاحبها من المهْجَم، وطرد عامل ابن الفضل؛ فأعرض عن غزوه في ذلك الأوان، وجنح إلى الراحة والمكوف على اللذات، واستعمال^{٢٥٤}) المحرمات والتظاهر بالمقبيحات، والأمان من الدواهي، والاستخفاف بأوامر الله والنواهي، فسبحان الرب الكريم ما أوسع حلمه عن كل أفاك أثيم. وفي هذه السنة جهّز الهادي «عم» محمد بن علي العباسي^{٢٥٥}) إلى صنعاء وكتب إلى الدّعام أن يسير معه، فساروا إلى صنعاء فدخلوها، وأخرجوا عامل القرامطة منها، ولم يلبث عامل الإمام الهادي «عم» والدّعام أن عادا إلى صنعاء خشيةً من عود القرامطة عليهم؛ وبعد خروجهما من صنعاء قصدوا القرامطة من شِباء. ثم إن أسعد بن أبي يَمَعْرُ عاد^{٢٥٦}) إلى صنعاء وتوجه^{٢٥٧}) منها إلى شِباء لحرب من فيها من هذه الفرقة الطاغية، فهزمهم، ودخل شِباء، ثم عطف عليه القرامطة من بيت دُخَار^{٢٥٨}) فأخرجوه عنها، وقتلوا عبد القاهر بن أحمد بن أبي يَمَعْرُ، وتمتّب وصول مادة لأسعد ابن أبي يَمَعْرُ من دِمَار، فعاود الحرب على مَنْ في شِباء، وصعد الجبل فهزم مَنْ فيه من القرامطة. وفي هذا^{٢٥٩}) الأوان ظهر دعاة^{٢٦٠}) المبيد في جميع الأقطار الإسلامية، واشتدت الفتنة، وتعاظمت الهنة وكثرت الحروب، ونجست الخطوب.

ظهور دعاة
المبيد في
المغرب

^{٢٥٤}) B راستمل aber der Zusammenhang verlangt einen Infinitiv.

^{٢٥٥}) هادي.

^{٢٥٦}) Unter der Berufung auf *Bahgat as-Zaman* nennt VAN ARENDONK an dieser Stelle 'Ali b. Ga'far al-'Alawi; unser Verfasser hat auch diesen 'Ali auf S. 48 genannt; *al-Ki/āja* aber hat, wie VAN ARENDONK angibt, 'Ali b. Abi Ga'far al-'Alawi genannt. Vgl. VAN ARENDONK, 224 (4).

^{٢٥٧}) Dieser Einzug des As'ad b. Abi Ja'fur in Šan'a' von Balad Qudam war am 10. Du 'l-Hiğga dieses Jahres. Vgl. VAN ARENDONK, 225.

^{٢٥٨}) Es war im Rabi' I 298 H. (ibid).

^{٢٥٩}) Vgl. Anm. 100 zu S. 24.

^{٢٦٠}) Wahrscheinlich will der Verfasser damit die Gründung des Fātimidenreiches im Magrib, die im Jahre 296 H. stattfand, und die Kämpfe, die sich dabei abspielten, erwähnen. Vgl. Ibn al-Ajir, Bd. VIII, S. 17—41.

فيها مات الهادي إلى الحق المبين يحيى بن الحسين بن القاسم بن إبراهيم، موت الهادي صلوات الله عليهم أجمعين؛ وكانت وفاته في شهر ذي الحجة²⁵⁸ آخر هذه السنة؛ ودفن بصعدة.

محمد المرتضى ومدة حكمه

وقام بعده بأمر الإمامة، والرياسة العامة ولدّه الإمام المرتضى محمد بن الهادي «عم» بوصية من أبيه. وكان ورعاً، زاهداً، متّقلاً، كثير العبادة، مؤثراً العلم والعمل به. وكانت بيعته في^(أ) المحرم من السنة (التالية)^(ب) للمذكورة؛ فكانت العمال، وحارب القرامطة؛ وما زال كذلك إلى شهر ذي القعدة من (تلك) السنة؛ ثم جمع وجوه الجند، وأعيان الناس، وخطب فيهم خطبة بليغة، وعاب عليهم أشياء يكرهها، وعزم على التخلي والاعتزال، (37a) ورفع عمّاله من خولان، وهمدان، ونجران، ولزم منزله؛ وسار الطبريون إلى بلادهم؛ وأقام بعض بني عمه للنظر بين الناس. وكان أخوه الناصر بن الهادي رحمه الله غائباً في بلاد الحجاز، فقدم بعد ذلك، فحيّاه^(ج) المرتضى على القيام بأمر الدين، وجهاد الظالمين؛ وسيأتي ذكر قيامه وبيعته. وفي هذه السنة قصد علي بن الفضل صنعاء، فدخلها يوم الخميس لثلاث بقين من

^(أ) من B.

^(ب) من السنة المذكورة B; so steht es in der Handschrift, aber das kann nicht stimmen; denn die Huldigung al-Murtaḍā's war nach dem Tode seines Vaters, der im 12. Monat „Du'l-Ḥiǧǧa“ starb; gemeint ist also السنة من التالية للمذكورة; nach as-Sira, van ARENDONK S. 227, soll die Huldigung am Dienstag, d. 1. Muḥarram 290 stattgefunden haben, was unser Bedenken bestätigt.

^(ج) Im Sinne von حثّه.

²⁵⁸) Es war am Sonntag, dem 20. Vgl. al-Ifāda, Fol. 47a.

خلع ابن الفضل
لطاعة عبيد الله
المهدي

رمضان الكريم؛ وخرج أسعد بن أبي يعفر منها إلى قُدَم²⁶⁰، ولما رأى على بن الفضل أن أمر اليمن قد اجتمع له خلع [لطاعة عبيد الله المهدي] وكتب بذلك إلى منصور بن حسن فلامه²⁶¹ على فعله، وقال له ما معناه: كيف تخلع [لطاعة من لم تر خيرا إلا ببركة الدعاء إليه، وقد أعطيناه من اليهود ما قد علمته؟]. وكان منصور أبقي الرجلين لزوما لطاعة²⁶² العبيدي. وأقل فتكا وجراءة من ابن الفضل؛ وكلاهما ناكب عن الطريق، رآكب في سفن التعويق. ولما لم يتم من منصور بن حسن مساعدة ابن الفضل إلى ما يريد سار إليه في عشرة آلاف مقاتل، وحصره في مسور²⁶³ ثمانية أشهر؛ وهلك بينهما عالم، ولم يظفر ابن الفضل بمنصور فرجع إلى صنعاء. ثم اصطلح ابن الفضل وابن أبي يعفر، فولاه²⁶⁴ صنعاء وخطب له ولبس البياض، وقطع ذكر بني العباس.

حرب ابن الفضل
لزمه منصور بن
حسن

صلح ابن الفضل
مع أسعد بن أبي
يعفر

ودخلت سنة ٣٠٠

فيها اشتعلت نار فتنة القرامطة الأشرار في جميع الأقطار؛ وبعث ابن الفضل قائدين من قواده، وهما محمد بن درهم الحبائي، وحسن بن محمد بن أبي الملاحف الصنعائي إلى مكة المشرفة، فظفر بهما عجم بن ساج²⁶⁵ عامل الحرمين الشريفين، فزربهما بالسياط حتى هلكا؛ ثم صلبهما. وكذلك بعث ابن الفضل رجلين من دعائه

²⁶⁰ بطاعة B.

²⁶¹ Qudam, ein Gebiet in Bilād Ḥāṣid, nach den Bewohnern, einem hamdānischen Stamm, benannt. Vgl. Hamdānī, 69, 5, 8; 113, 17; 135, 13; 190, 21 und Naṣwān, 83.

²⁶² Vgl. al-Ġanadī bei KAY, S. 146; Ibn ad-Daiba, Fol. 15a.

²⁶³ Während der Umzingelung Maswars durch die Truppen des Ibn al-Faḍl lagerten sie auf dem Ġabal al-Ġamīna (auch Ġabal Fā'iṣ genannt), nicht weit von Maswar. Vgl. al-Ġanadī, 146.

²⁶⁴ Al-Ġanadī, S. 147 gibt an, obwohl As'ad von Ibn al-Faḍl zum Statthalter von Ṣan'a' ernannt wurde, hätte As'ad es vermieden, mit ihm zusammenzukommen, da As'ad seinem tückischen neuen Herrn nicht getraut hätte. Siehe auch Ibn ad-Daiba, Fol. 15b.

²⁶⁵ Vgl. Anm. 145 zu S. 33.

إلى بنى حُبَيْش^(٢٦٤) قُتِلَا. وفي هذه السنة خرج ابن الفضل لغزو زَيْيد، ونائبها قيام ابن الفضل
 من قِبَل بنى زِيَاد^(ب) رجل يسمى مَلاحِظاً^(٢٦٥)، ولقيه^(د) ابن جَرَّاح أحد الموالين
 له من الشَّرَف^(٢٦٦) إلى مَوْر^(٢٦٧) معينا له على صاحب زَيْيد، فلما قرب ابن الفضل
 من زَيْيد خرج عنها مَلاحِظ إلى المَهْجَم^(٢٦٨) ودخلها ابن الفضل فلم يجد فيها أحداً؛
 ووقع الحرب فيما بين مَلاحِظ وابن جَرَّاح، وقتله في جماعة من أصحابه؛ ورجع ابن
 الفضل إلى المَذْيَنَجَةِ ومَلاحِظ إلى زَيْيد. وفيها بعث أَسْعَد بن أَبِي يَعْفَر أخاه عبد الله
 إلى ثات من بلاد رَدَّاع^(٢٦٩) فقبضها. وخرج ابن الفضل إلى حُبَيْش لحرب مَذْحِج،
 فقاتله دارم المذحجي؛ ثم اصطالحا على أن القرامطة لا يطؤون بلاده. وفي هذه
 المائة الثالثة ظهر مذهب الشافعي في بلاد اليمن وكان الداعي إليه في الجند،
 ومخلاف جعفر عمر بن محمد الخراسي السَّكْسَكِي، وقيل إنه لم يظهر إلا في المائة
 الرابعة، وهو الأقرب^(٢٧٠)، والله أعلم.

ظهور مذهب
 الشافعي في اليمن

لقاه (د) مَلاحِظ (ه) من قبل زياد (ب) حُبَيْش (أ) B

²⁶⁴) Die Banū Ḥubaiš, ein Zweig des Stammes Zubaid, wohnten im Miḥlāf Dū Ru'ain an der Grenze von Maḡhiḡ in der Ebene der Stadt Radā' und im Miḥlāf Ḡaišān. Vgl. Hamdānī, 55, 10; 101, 20; 102, 7.

²⁶⁵) Muḷāhiḡ b. 'Abd Allāh ar-Rūmī war ein Offizier des abbassidischen 'Āmil (Statthalters) von Jemen, al-Muzaḡfar b. Ḥāḡḡ, und sein Nachfolger. Muḷāhiḡ übernahm die Regierungsgeschäfte Jemens, als sein Herr und Vorgänger al-Muzaḡfar b. Ḥāḡḡ im Raḡab 298 H. im Jemen starb und dessen Leichnam nach Mekka überführt wurde. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. 8, S. 47; VAN ARNOLD, 226.

²⁶⁶) Vgl. S. 46 des Textes, Anm. 230.

²⁶⁷) Maur ist ein von dem Stamm 'Akk bewohnter Miḥlāf in der Tihāma. Maur wird auch ein Tal in dieser Gegend genannt, welches als größtes Tal der Tihāma und als eines der größten Täler Jemens überhaupt gilt. Sein Bewässerungsgebiet umfaßt den ganzen westlichen Teil des hamdānischen Gebiets, einen Teil des West-Ḥaulān und einen des West-Ḥimjar. Vgl. Hamdānī, 54, 6, 7; 72, 11—26; 80, 12; 119, 24; GLASER's Karte.

²⁶⁸) Vgl. S. 47 des Textes, Anm. 233.

²⁶⁹) S. 48 des Textes, Anm. 241.

²⁷⁰) al-Ifāda, Fol. 45a, berichtet von einem Abu 'l-Ḥasan al-Hamdānī mit dem Beinamen al-Ḥarūrī, der zu al-Hādī kam und Kaufmann wie auch schāfi'itischer Faqīh war. Also muß es zu der Zeit al-Hādī's, Ende des 3. Jahrhunderts der Hīḡra, Schāfi'iten im Jemen gegeben haben, woraus man schließen

الناصر إلى دين الله أحمد بن الهادي وعصره

ودخلت سنة ٣٠١

في الحرم^{٢٧٠} منها قدم الناصر أحمد بن الهادي «عم» من الحجاز؛ (37b) وفي
 صفر^{٢٧١} بايعه أخوه المرتضى، وواجهه^{٢٧٢} الناس. وكان حازما، شجاعا، كريما؛ وله
 في حرب القرامطة الحظ الوافر، والسهم القاسر، كما سيأتي تحقيقه إن شاء الله تعالى.
 وفي هذه السنة خالفا ابنا الدِّعَام^{٢٧٣}، وفارقا أباهما، ووثبا على مدينة عَمْرُو^{٢٧٤} فنهباها
 وأخرباها بعد أن خرج منها عباد بن عبد الله^{٢٧٥} عامل الناصر بن الهادي إلى
 المَرَّاشي^{٢٧٦}؛ فخرج^{٢٧٧} إليها الناصر في جيش كثير فهُزِمَها^{٢٧٨} إلى جبل نِهْم^{٢٧٩}. ثم

قدوم الناصر
 من الحجاز إلى
 اليمن، ومبايعته
 أول حروب
 الناصر

لهم B^{٢٧٠}. هُزِمَها B^{٢٧١}. وواجهوه الناس B^{٢٧٢}.

kann, daß die schäfi'itische Glaubensrichtung schon im 3. und nicht erst im 4. Jahrhdt. der Hīġra, wie unser Geschichtsschreiber für wahrscheinlich hält, sich ausgebreitet haben muß. Das bestätigt, wenn auch nur indirekt, Aḥmad TAMMÜR PASOHA in seinem Buch *Naẓra Tāriḥijja fi Naṣ'at al-Madāhib al-Arba'*, S. 28—29 und as-Subkī in seinem Buch *Ṭabaqāt as-Šāfi'ijja*, Bd. I, 174. Ferner werden wir dies für wahrscheinlich halten, wenn wir wissen, daß as-Šāfi' selbst Beziehungen zum Jemen gehabt hat, insofern als seine Mutter aus dem Stamme al-Azd in Jemen stammte, und daß er selbst nach dem Tode des Imāms Mālik nach dem Jemen gegangen ist und von dort aus im Jahre 184 H. nach Bagdād zur Bestrafung geführt wurde, als as-Rašīd ihn im Verdacht hatte, für die 'Aliden Propaganda zu treiben. Vgl. *Ḍuḥa 'l-Islām*, Bd. II, 218—222.

^{٢٧٠}) und ^{٢٧١}) Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 60a und 60b; *al-Laḥğī*, Fol. 39a.

^{٢٧٢}) Es sind 'Illijān und al-Ḥusain. Sie gingen aber Ende des Jahres 304 H. zu an-Nāṣir nach Ṣa'da, baten ihn um Verzeihung, huldigten ihm und gehörten dann zu seinen Anhängern. Vgl. *al-Laḥğī*, Fol. 42a, 48a.

^{٢٧٣}) 'Arw im ḥaulānischen Gebiet. Dabei liegt der gleichnamige Berg Ġabal 'Arw, der als einer der berühmten Berge Jemens gilt und von dem Wasser kommt. Vgl. Hamdānī, 114, 26; 125, 20.

^{٢٧٤}) 'Abbād b. 'Abd Allāh b. 'Abbād al-Akbāl al-Hamdānī al-Ḥaulānī war einer der Zeugen, die bei dem Abschluß des Vertrages zwischen al-Hādī und seinen jüdischen und christlichen Untertanen am 23. Ġumādā II. 284 H. zugegen waren. Er war der Vertreter an-Nāṣir's für Bakīl. Vgl. VAN AREN-DONK, 301, Z. 10; *al-Laḥğī*, Fol. 41b.

^{٢٧٥}) Liegt in Bilād Ḥāšid im hamdānischen Gebiet. Vgl. Hamdānī, 82, 26; 110, 26; 167, 20—23.

^{٢٧٦}) Es war am 1. Du 'l-Qa'da 301 H., und das war der erste Zug an-Nāṣir's nach seiner Übernahme des Imamats. Vgl. *al-Laḥğī*, Fol. 42a.

سارا إلى بلاد مرّاد²⁷⁷ فالتجّأ إلى جبل ملح وبرّان من بلاد نهم ومرهبة²⁷⁸. واستعمل الناصر على عرو على بن محمد العلوي²⁷⁹، وعلى أئاف أخاه القاسم بن محمد²⁸⁰؛ وخرج الناصر في طلب ابني الدّعام، فلم يشعر به أهل مَسَوْرَة²⁸¹ حتى غشيهم، فالتجّؤوا إلى ملح، ثم إلى حريب^{282a}، ثم إلى خولان العالية^{282b}، فقبض الناصر رجلا من قوادهم يقال له مروج. وعاد إلى صعدة؛ وقدم إليه وجوه تجرّان وبنو الحارث، وغيرهم فبايعوه، واستعمل عليهم رجلا يسمى عبد الرحمن الأفرعى²⁸³.

^a) B مسور، aber der Berg Maswar مسور liegt in einem anderen Gebiet und kommt hier nicht in Frage, siehe Anm. 187 zu S. 39 des Textes; vgl. dazu al-Lahğī Fol. 42b.

²⁷⁷) Die Murād wohnten hauptsächlich im Miḥlāf 'Ans an der hamdānischen Grenze, im Miḥlāf Ma'rib und im unteren Ġauf. Vgl. Hamdānī, 80, 19–20; 81, 9; 92, 23; 94, 8–25; 102, 19; 107, 26; 200, 25.

²⁷⁸) Bilād Nihm und Murhiba liegen in Hamdān im Gebiet der Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 81, 4–11; 83, 5–9; 109, 25–26 u. a. Seiten; H. v. WISSMANN's Karte bei RATHJENS, Blatt III, 4b/4a.

²⁷⁹) Es ist 'Alī b. Muḥammad b. 'Uḥaid Allāh al-'Abbāsī al-'Alawī, der Verfasser von *Strat al-Hādī*. Er hatte im Du 'l-Ḥiğga 285 H. Medina verlassen und war nach Jemen gegangen. Vgl. VAN ARENDONK, XI, 119 (1), 120 (1); al-Lahğī, Fol. 42b.

²⁸⁰) Al-Qāsim und sein Bruder 'Alī gehörten zu den besten und treuesten Kämpfern al-Hādī's. Sie beide waren Mitkämpfer bei der berühmten Schlacht von Ṣan'ā' im Jahre 290 H., wobei Muḥammad b. al-Hādī gefangen genommen wurde. Vgl. VAN ARENDONK, 210 (1); S. 35 des Textes, Anm. 160; siehe auch al-Lahğī, Fol. 41b und 42b.

²⁸¹) Maswara liegt im Bilād Nihm, nicht weit von Miḥlān; vgl. Hamdānī, 83, 8; 109, 25. Siehe Miswara auf WISSMANN's Karte bei RATHJENS, III, 4a. Die Bewohner von Maswara standen im Einvernehmen mit dem Feinde gegen an-Nāṣir, was ihm den Anlaß gab, sie zu verfolgen und ihren Führer gefangen-zunehmen. Vgl. al-Lahğī, Fol. 42b.

^{282a}) Ḥarīb gehört zu Bilād Nihm. Vgl. Hamdānī, 81, 4 und Anm. 278 zu dem Text.

^{282b}) Miḥlāf Ḥawlān al-'Alīja liegt östlich von Ṣan'ā' zwischen Ṣan'ā' und Ma'rib und schließt sich an das Gebiet Hamdān an. Vgl. Hamdānī 81, 9; 107, 20–26; WISSMANN's Karte bei RATHJENS, III, 4d/4e; GLASER's Karte, *Petermanns Mitteilungen*. Es ist sehr reich an Korn und wird als Ḥizānat al-Jaman (Kornkammer Jemens) bezeichnet.

²⁸³) Es ist 'Abd ar-Raḥmān b. 'Abd Allāh al-Aqrā'ī al-Ḥimjarī. Er war Statthalter von Nağrān bis zum Jahre 303 H. Dann kehrte er nach Hause zurück, nachdem er die Erlaubnis dazu von dem in Nağrān weilenden an-Nāṣir bekommen hatte. Vgl. al-Lahğī, Fol. 42b, 45a.

ثم قدم إليه حيدان⁽²⁸⁴⁾، وسحب⁽²⁸⁵⁾ ومن إليهم وهم أهل المودة للعترة النبوية فبايعوه، وفي هذه المدة وقعت مكاتبة من ابني الدِّعَام إلى علي بن الفضل، وموالاته له، فأمدّهما بمال⁽²⁸⁶⁾ فخرجا إلى مطيرة⁽²⁸⁷⁾ من بلاد عَذْر⁽²⁸⁸⁾، وهي أطرف بلاد الناصر، فدخلوها، والتجأ أهلها إلى الجبال. وفي هذه السنة في صفر بلغ علي بن الفضل أن ملاحظا صاحب زبيد جهز جيشا إلى المَذْيَجَةِ، وكان خارجا عنها، فشن الغارة عليهم، فوجد القوم قد اتهبوها، وما حوطا، وانقلبوا راجعين إلى تهامة؛ فتأسف على ما فات⁽²⁸⁹⁾ وعلم أن الدهر سيأتيه بما هو آت. وفي هذه المدة قتل محمد بن الدِّعَام بَعْرُو، قتله ابن عمه إبراهيم. وفيها قتل⁽²⁸⁹⁾ أبو سعيد القرمطي صاحب هَجْر، بعد أن تمكن من تلك الجهات، وهزم الجيوش، واستفحل أمره كما تقدم ذكره، والقاتل له خادمه في الحمام، لما راوده عن نفسه؛ وكان قد عهد إلى ولده سعيد بن حسن، فلم يقم بالأمر، وغلبه عليه أخوه الأصغر أبو طاهر سليمان بن حسن⁽²⁹⁰⁾، وهو الذي اقتلع الحجر الأسود من البيت الحرام، كما سيأتي⁽²⁹⁰⁾ إن شاء الله تعالى.

صاحب زبيد
يغزو المَذْيَجَةَ

قتل أبي سعيد
الجناني

ودخلت سنة ٣٠٢

فيها أغار عمال الناصر على ابن الدِّعَام فهزموه من مطيرة إلى مراد، وخرج⁽²⁹¹⁾

سليمان بن احسن B^٥. فانت B^٦. ستح B^٧.

⁽²⁸⁴⁾ und ⁽²⁸⁶⁾ Haidān liegt in Hamdān, im Bilād Ḥāšid, und zwar in dem Tiefigebiet der Sarāt Ḥaulān, des neunten Teils von der Gebirgskette Jemens. Suḥaib gehört zu Ḥaḡūr und al-Maḥārif von Bilād Ḥāšid. Haidān und Suḥaib, sie gehören beide zum Bewässerungsgebiet des Wādī Maur. Vgl. Hamdānī, 69, 24; 72, 25, 26; 113, 6. Siehe auch Wādī Ḥaidhān auf WISSMANN's Karte bei RATHJENS, III, 1b.

⁽²⁸⁶⁾ Derjenige, der den Söhnen ad-Di'ām's das Geld überbrachte, war ein Mann aus Ṣan'ā', namens Ibn Abi Ḥawān. Vgl. al-Laḡī, Fol. 43a.

⁽²⁸⁷⁾ und ⁽²⁸⁸⁾ Vgl. S. 85 des Textes, Anm. 159 und S. 59, Anm. 293.

⁽²⁸⁹⁾ Vgl. Anm. 252 auf S. 51 des Textes.

⁽²⁹⁰⁾ Siehe S. 68 des Textes.

⁽²⁹¹⁾ Der Einzug nach Ḥaiwān war im Monat Muḥarram jenes Jahres. Vgl. al-Laḡī, Fol. 43a.

الناصر من صَعْدَة إلى خَيَّوَان، ثم جهز إبراهيم بن الحُسَيْن^(٢٩٢) في أثر ابن الدِّعَام، فوصل إلى مَرْهَبَة ونَهَم، ثم عاد إلى الناصر.

ودخلت سنة ٣٠٣

فيها مات ملاحظ صاحب زبيد، وقام بعده عبد الله بن أبي الفارات فلبث أقل من شهرين (38a)، وولى الأمر إبراهيم بن محمد الحرملی، وهو من قواد السلطان. وفي هذه السنة خرج الناصر إلى تَجْرَان من غير حدث فيها، فتلقيهم أهلها بالإكرام: وسار حتى دخل هَجَرَ. وهي مدينة تَجْرَان فأقام فيها، وتفقد أمورها. ورجع إلى صَعْدَة، فلما استقر فيها بلغه أن قوما من القرامطة ظهرُوا في بلاد عُدْر والأَهْنُوم^(٢٩٣)، فدعَوْهم إلى مذهبهم الخبيث فأجابوهم، وأظهروا الفسوق، وترك الصلاة، وشرب الخمر في رمضان واجتمعوا ليلة الإفاسة التي سبَّها لهم علي بن الفضل لعنه الله، فغضب الناصر، ونهض من صَعْدَة إلى خَيَّوَان؛ وأمر أبا جعفر أحمد بن محمد الضحَّاك^(٢٩٤) الهمداني بالمسير [إلى أصحابه من همدان، وأهل عُدْر والأَهْنُوم، وظَلَيْمَة^(٢٩٥) b] وحَجُور^(٢٩٦) ومعرفة ما يجيبون به^(٢٩٧)، فلما رجع أبو جعفر إلى الناصر أخبره بما هم عليه

يجمعون^(٢٩٧) بطله^(٢٩٥) B. الحسن^(٢٩٢) B.

^{٢٩٢)} Es ist Ibrāhīm b. al-Muhsin b. al-Ḥusain b. 'Alī b. 'Abd Allāh b. al-'Abbās b. 'Alī b. Abī Tālib. Er ist, wie al-Lahğī a. a. O. angibt, der Urvater der 'Aliden zu Warwar.

^{٢٩٣)} Bilād 'Uḍar und al-Ahnūm liegen im Bilād Bakl im hamdānischen Gebiet an der Grenze von Jām. Vgl. Hamdānī, 81, 5; 109, 23—25; 110, 10 bis 17.

^{٢٩٤)} Abū Ġa'far Aḥmad b. Muḥammad aḍ-Ḍaḥḥāk al-Ḥāšidī war der angesehenste Mann des Stammes Hamdān zu der Zeit, wo an-Nāṣir das Imamāt übernahm. Er war auch einer der treuesten Anhänger an Nāṣir's und sein Stellvertreter. Vgl. al-Lahğī, Fol. 41a und 41b, 43a.

^{٢٩٥)} Die Zulaima wohnten im Gebiet der Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 113, 10.

^{٢٩٦)} Ḥağūr liegt in Bilād Ḥāšid und gehört zur Sarāt al-Maṣānī, dem sechsten Teil der Gebirgskette Jemens. Es gehört auch zu Wādī Maur; vgl. Hamdānī, 69, 3; 72, 17, 21; 73, 2, 5; 113, 5—21; GLASER's Karte 43^a—43^b 30' L./15° 30'—16° B.

من العصيان. فاستنفر من حوله من قبائل همدان، وسار بهم إلى حجور فنزل بالبطنة^(٢٩٧)؛ ولقيه^(ب) أهل عذر؛ ثم تقدم إلى السويق^(٢٩٨) بعساكر حجة، فانهزمت^(٢٩٩) القرامطة. وامتنع أهل الأهنوم عن الوصول إلى الناصر وأوقدوا في بلادهم النيران؛ ثم رجعوا بعد ذلك إلى طاعة الناصر فنهض بعد ذلك إلى رحح، وهو متوسط بين ظليمة والأهنوم. ووصل إليه محمد بن أحمد الظلمي^(٣٠٠) في ألف نفر؛ فأصلح بينهم الناصر وبين الأهنوم في حروب كانت بينهم. واستأمن من كان قد دخل في مذهب القرامطة ثم نهض الناصر إلى الحصن من بني ربيعة، ومنه إلى أنافت، فأقام فيه أياماً ثم رجع إلى خيوان. وقد كان بث دعوته إلى كثير من البلدان، فلما وصلت دعوته إلى حجة^(٣٠١) أخذها بعضهم^(٣٠٢) ومزقوها؛ فلم يلبثوا بعد ذلك أن قصدهم القرامطة فمزقوهم كل ممزق. وأقام الناصر في خيوان؛ واستعمل على صعدة الحسن بن أحمد البغدادي^(٣٠٣)؛ ثم رجع إلى صعدة. وكان سبب دخول القرامطة

^(٢٩٧) ب. نبطنة. ^(ب) ولقاء B.

^(٢٩٨) فانهزمت.

^(٢٩٩) B البنداذي, aber al-Laḥḡi Fol. 43, 45a und van Arendonk, S. 186,

189 nennen ihn البنداذي, was richtiger scheint.

^(٣٠٠) Al-Baṭina liegt an der westlichen Grenze von Wādī'a; vgl. Hamdānī, 113, 9.

^(٣٠١) As-Suwaīq liegt im Miḥlāf Ma'rib. Vgl. Hamdānī, 102, 20, 23.

^(٣٠٢) Dieser Muhammad b. Aḥmad aṣ-Ṣulamī war einer der einflußreichsten Ibāditenführer. Als er mit dem Imām Aḥmad an-Nāṣir einmal in Ḥawlān zusammenkam und sich mit ihm über die Glaubensfragen aussprach, hörte er seinen guten Rat nachdenklich an und bekehrte sich zum zaiditischen Glauben. Er blieb dann mit seinem Stamm dem Imām treu und war einer seiner besten Kämpfer, bis er starb. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 44a.

^(٣٠٣) Ḥaḡḡa ist eine der größten Städte im Bilād Ḥaḡḡūr und galt als einer der hamdānischen Märkte. Vgl. Hamdānī, 113, 7, 18; siehe dazu Anm. 296 zu S. 59 des Textes.

^(٣٠٤) Die Leute, die das taten, waren Ibāditen. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 45a.

^(٣٠٥) Al-Ba'dānī war seit dem Jahre 302 H. eigentlich Statthalter von Ḥawwān und seiner Umgebung in Hamdān, wurde aber von an-Nāṣir nur für die Zeit, wo an-Nāṣir im Jahre 303 H. in Ḥawwān weilte, mit der Statthalter-schaft von Ṣan'a' betraut. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 43a und 43b, 45a.

إلى حجة اختلاف وقع بين أهل قُدَم^{303a)} وبين أعشَب^{a)} (303b)، فاستعان أهل قُدَم بالقرامطة الذين في مَسَوْر؛ فدخلوا حجة، وقتلوا رئيسها عبد الله بن يزيد^{b)} الحَجُورِي³⁰⁴⁾، ونهبوها؛ ثم استعملوا عليها رجلا منهم ورجعوا إلى جبل مَسَوْر. وفي خلال ذلك وقع حرب بين أهل قُدَم والجَبَر³⁰⁵⁾؛ فاستعان أهل قُدَم بالقرامطة من مَسَوْر، ورئيسهم يومئذ عبد الحميد بن محمد بن الحجاج المَسَوْرِي³⁰⁶⁾؛ فوقع الحرب على مدرج، وهو حصن الجَبَر، فكانت الدائرة أولا على القرامطة ثم عطفوا على أهل الجَبَر، فقتلوا منهم طائفة؛ وتعلّى^{c)} بقيتهم في الجبال؛ فانتهت القرامطة بلادهم، وأخربوها، وذبحوا الأطفال ولما اشتد الأمر على أهل تلك الجهة سار أهلها إلى الناصر، فطلبوا منه العفو عنهم، عما سبق^{d)} منهم من عدم طاعته، والتمسوا منه الإعانة على القرامطة؛ فكتب الناصر إلى أبي جعفر^{e)} الضحاك يأمره^{f)} بالمسير معهم.

يديد B^{b)} .عشَب B^{a)} .

وتعلّى B^{c)} .

مما سبق B^{d)} .

إلى أبو جعفر B^{e)} .

^{f)} B يأمره، والضحاك يأمره، aber das Bindewort و ist zu streichen; denn Abū Ġa'far ist Beiname ad-Dahhāk's. Auch muß es يأمره und nicht يأمرهم heißen, da der Befehl an-Nāṣir's dem Abū Ġa'far allein als Führer seines Stammes erteilt worden war. Vgl. al-Lahğī Fol. 46 b.

^{303a)} und ^{303b)} A'ṣab ist ein Zweigstamm der Qudam, nach Aṣ'ab b. Qudam genannt. Sie wohnten alle in Bilād Ḥāṣid, und zwar in Ḥağğa. Sie zersplitterten sich und fielen auseinander. Vgl. Hamdānī, 112, 25; al-Lahğī, Fol. 45a.

³⁰⁴⁾ Al-Lahğī sagt an dieser Stelle: „Nachdem die Qarmāṭen Ḥağğa erobert hatten, zogen sie in Maḥlafa, den Markt zu Ḥağğa, ein, töteten dort den Vorsteher Ibrāhīm b. Jazīd al-Ḥağūrī.“ Ob die Qarmāṭen beide Brüder getötet haben, darüber läßt sich nichts Genaueres sagen. Vgl. al-Lahğī, Fol. 45a.

³⁰⁵⁾ Al-Ġabar liegt auch im Bilād Ḥāṣid. Al-Lahğī, Fol. 45a, gibt als Grund für den Krieg an, daß die Leute von Ġabar einen Mann aus Qudam getötet haben sollten, der in Ġabar eingedrungen war und Propaganda für die qarmāṭische Bewegung gemacht hatte.

³⁰⁶⁾ Ob dieser 'Abd al-Ḥamīd aus Hamdān oder Ḥimjar stammte, darüber sind die Meinungen verschieden. Vgl. al-Lahğī, Fol. 45b.

وفي هذه السنة أراح الله العباد، وطهر البلاد بهلاك (38b) قائد العاصين ورئيس
المفسدين على بن الفضل، لعنه الله، وكانت وفاته إلى عذاب الله في يوم الأربعاء³⁰⁷
شهر ربيع الآخر بعد ألم ألم به وطرف من تعجيل عقوبته،^(*) ولعذاب الآخرة أخزى،
وهم لا ينصرون^(*). ودفن في المذْيَجَة؛ وانتصب للأمر بعده ولده؛ فقتل كثيرا من
أصحاب أبيه. ولما بلغ خبر موته إلى أسعد بن أبي يعفر نهض من صنعاء يوم الخميس
تاسع شهر رجب من هذه السنة. وحين وصل ذِمار كتب إلى أهل المخاليف،
فوصل إليه وجوه أهلها، فنهض إلى كَحْلَان⁽³⁰⁸⁾، فمكث فيه أياما. ثم تقدم إلى
مخلاف جعفر؛ واجتمعت إليه القبائل؛ فلم يزل يحارب أهل ذلك المخلاف، وينير
على حصونهم حتى ألجأهم إلى المذْيَجَة.

ودخلت سنة ٣٠٤

ففيها أقام أسعد بن أبي يعفر الحصار على المذْيَجَة، وضيق^(*) على أهلها، ورماهم
بالمجنبيات حتى تلبثت جوانبها، واشتد الأمر على أهلها وعجزوا عن المحاربة؛
فدخلها عليهم قهرا بالسيف، وذلك في يوم الخميس لسبع ليال بقين من رجب من
السنة المذكورة. ولما دخلها انتهب ما فيها من الخزائن^(*) العظيمة، وسبى جميع

أسعد بن أبي
يعفر يفتح
المذْيَجَة عنوة

³⁰⁷) Sure 41, 16.

^b) وطبق B.

^c) الخزين B.

³⁰⁷) Bei al-Ġanadī, 149, heißt es: Ibn al-Faḍl starb in der Nacht auf Donnerstag Mitte Rabi' II. 303 H., was mit den Angaben unseres Vorfassers im Grunde übereinstimmt. Nach diesen Angaben der beiden Verfasser kann man schließen, daß der Todestag Ibn al-Faḍl's Mittwoch, der 12. Rabi' II. jenes Jahres war. Vgl. dazu WÜSTENFELD's *Vergleichungstabellen*. Ibn al-Faḍl soll durch einen Arzt vergiftet worden sein. Dieser Arzt soll Scharif (Adliger) d. h. ein Nachkomme Muḥammads, aus Bagdad gewesen und von seinem dortigen Herrscher nach Jemen zu As'ad Ibn Abi Ja'fur zu diesem Zweck geschickt worden sein. Vgl. al-Ġanadī, 148; Ibn ad-Daiba', Fol. 15b.

³⁰⁸) Kahlān (oder Kahlān) ist ein niedriger Berg. Er gehört zur Sarāt Ġublān, dem vierten Teil der jemenischen Gebirgskette. Er liegt im Miḥlāf al-Ru'ain und gilt als eine der berühmtesten Festungen Jemens. Vgl. Hamdānī, 68, 13; 101, 17; 125, 22. Siehe auch Bāb Kahlān aus WISMANN's Karte bei RATHJENS, II, 4c.

أهلها، وسي بنات علي بن الفضل، وكنّ ثلاثاً، فأعطى أحدهن³⁰⁹ إلى ابن أخيه قحطان بن عبد الله بن أبي يعفر، (وفرق) بقيتاه في اثنين من رؤساء أصحابه³¹⁰. وخلف علي³¹¹ أهل تلك الجهة إبراهيم بن إسماعيل بن العباس. وانقطعت³¹² دولة القرامطة من خلاف جعفر بضرب عنق ابن علي بن الفضل ومن معه من الأسرى؛ وبعث بها إلى الخليفة العباسي ببغداد؛ وكانوا نيفا وعشرين رجلاً.

اتهاء دولة
القرامطة بمخلاف
جعفر

ودخلت سنة ٣٠٥

في الحرم منها نهض الناصر من صعدة إلى خيوان بعساكر كثيرة ثم سار إلى حوث؛ واجتمعت القرامطة في شَظَب³¹³ وهم جوع كثيرة فبعث إليهم الناصر القطريرف بن أحمد الصائدي³¹⁴ بعسكر همدان، فانهزم القرامطة من غير قتال؛ فاتهب جيش الناصر تلك الجهة، وغنموا منها غنائم واسعة، ورجع عسكر الناصر إليه. فعادت القرامطة تارة أخرى، ودخلوا أَقْرُن النَّاعِي، وكان إبراهيم بن محمد الضحاك³¹⁵ في جبل شَظَب، فحاربهم؛ ووضعت هدنة بينهم وبين الضحاك.

³⁰⁹ علا. B

³¹⁰ وانقطعت. B

³¹¹ الصاري. B

³¹² الصحاكي. B

³⁰⁹ Sie soll Ma'āda heißen haben. Vgl. al-Ġanadī, 150.

³¹⁰ Diese beiden Männer sollen aus dem Stamme Ru'ain gewesen sein; ibid.

³¹¹ Šazab ist einer der berühmten spitzen, wasserreichen Berge Jemena. Er gilt auch als eine der berühmten Festungen des Landes und gehört zur Sarāt Qudam, dem siebenten Teil der jemenischen Gebirgskette. Vgl. Hamdānī, 69, 6; 72, 22; 125, 12, 25; 126, 10, 17.

³¹² Er ist der Bruder des oben (S. 59) erwähnten Abū Ġa'far b. Muḥammad ad-Dahhāk. Sein Beiname war Abū Ḥāšid. Er war Statthalter an-Nāṣir's in Balad Qudam. Vgl. al-Laḥḡī, 48 a.

ودخلت سنة ٣٠٦

فيها قبض أصحاب الناصر حصن مدرج في الشرف بمعاملة من أهل تلك الجهة؛ وكان فيه يوسف الوردى³¹³ القرمطى، فانهزم ورجع القرامطة إلى جبل مسور. وما زالت الحروب قائمة في أكثر الجهات وسحائب الفتنة تمتد في أغلب الأوقات. وفي هذه السنة كانت وقعة نغاش³¹⁴ المشهورة؛ وسببها أن القرامطة لما اشتدت شوكتهم في ناحية مسور، وعمّ منهم على من حولهم الضرر، جمع الناصر أجناده وحشد قواده — وهم إبراهيم بن الحسن العلوي، وأحمد بن محمد الضحاك³¹⁵، وعبد الله بن عمر³¹⁶، وغيرهم — ونهض من صعدة في ألف وسبعمائة؛ واجتمعت القرامطة إلى قائدهم (39a) عبد الحميد بن محمد المسورى فنهض بهم إلى حِلْمَم³¹⁷ من ناحية الإسماعيلية؛ وهم زهاء سبعة آلاف رجل، ووصلوا إليه من حدود نهامة، والشرف، وحجة، ولاعة وحفاش³¹⁷، وملحان، وسائر بلاد المغرب. وأقبل الناصر بمجندة فكان

وقعة نغاش

واتصار

الناصر الحاسم

على القرامطة

³¹³) الضحاك B.

³¹⁴) B. مغير.

³¹⁵) Gemeint ist Jūsuf b. Ja'qūb al-Wardī, einer der bedeutendsten qarmatischen Führer. Er wurde in der Schlacht beim Berge Nuḡāš im Jahre 307 H. getötet und sein Kopf nach Ṣa'da gebracht. Vgl. al-Laḥḡī, Fol. 58b und die Anm. 314, auch S. 65, Anm. 321.

³¹⁶) Nuḡāš ist ein Berg. Er liegt im Zāhir Bilād Ḥāšid, dem Vorlande von Bilād Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 112, 10. Siehe dazu *al-Ifāda*, Fol. 60b und al-Laḥḡī, Fol. 58b.

³¹⁷) 'Abd Allāh b. 'Umar al-Hamdānī, der Verfasser der *Strat an-Nāṣir*. Er war einer der besten Generäle und Staatsmänner an-Nāṣir's und hat sich in der Schlacht beim Nuḡāš besonders ausgezeichnet. Er heißt Ibn 'Umar und nicht Ibn Mu'ammār, wie in unserer Handschrift steht. Vgl. al-Laḥḡī, Fol. 38b, 55a—57a.

³¹⁸) Hilamlam gehört zu den höchsten Bergen in der Sarāt al-Maṣānī, dem sechsten Teil der Gebirgskette. Er liegt in Miḥlāf Aqjān (= Miḥlāf Šibām) in dem Gebiet Zāhir Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 68, 23; 107, 10; 112, 18.

³¹⁹) Ḥuḡāš ist einer der berühmten Berge Jemens. Er gehört zur Sarāt al-Maṣānī und zum Gebiet des Wādī Surdud. Vgl. Hamdānī, 68, 25; 72, 9; 125, 8; GLASER'S Kurte 43—43° 30' L./15—15° 30' B.; siehe auch Karte zu KAY, 43—44° L./15—16° B.

أول قتال وقع يوم الأحد الثامن والعشرين³¹⁸ من شهر شعبان في محل يعرف ببيت الورد³¹⁹ من الظهر إلى الغروب، قتل فيه جماعة من القرامطة؛ وفي اليوم الثالث³²⁰ وقع الحرب العظيم الذي أيد الله فيه جند الحق، وذهب الله بنور الباطل وزهق؛ فإن الجند الإمامي قتلوا من هذه الطائفة الظالمة أمة لا يحصرها العدد³²¹، ولا ينتهي صاحبها إلى عدد، حتى روى أن الدماء سالت، وسمع لها دوى كدوى السيل. واستولت العساكر الإمامية على ما أجلبت به تلك الفرقة القويّة من سلاح وغيره. وانهزم بقيتهم إلى مسور بالخط الأخضر؛ فتبعهم جند الإمام وحاصروهم حتى أيقنوا بالهلاك، ففرّعوا إلى صاحب زبيد، وطلبوا منه النصر، فلم يغب عنهم شيئاً؛ غير أن الناصر «عم» رأى المصلحة رفع المحطة عنهم. ولهذه الواقعة انحلت عروة القرامطة وكسرت شوكتهم، وخذت نار قننتهم، والحمد لله رب العالمين.

ودخلت سنة ٣٠٧

لم يتفق في هذه السنة ولا في السنين التي بعدها ما يوجب الرقم إلى سنة ٣٠٩

ودخلت سنة ٣١٠

فيها³²² مات الإمام المرتضى محمد بن الهادي عليها السلام بصعدة ودفن في موت المرتضى محمد بن الهادي

العدد³²³.

³¹⁸) Nach WÜSTENFELD's *Vergleichungstabellen* fällt der 28. Ša'bān 306 H. auf einen Mittwoch. Nach al-Lahḡī, Fol. 55a soll diese Schlacht am Sonntag, dem 28. Ša'bān 307 H. und nicht 306 H., also ein Jahr später, gefochten worden sein. Dieses scheint die richtige Angabe zu sein, denn auch nach WÜSTENFELD's *Vergleichungstabellen* war der 28. Ša'bān ein Sonntag.

³¹⁹) Bait al-Ward (Rosenhaus) liegt in dem Gebiet Zāhir Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 112, 10.

³²⁰) Nach al-Lahḡī, Fol. 56b, übereinstimmend mit WÜSTENFELD's *Vergleichungstabellen*, war es Dienstag, den 1. Ramaḡān 307 H.

³²¹) Es sollen dabei 48 qarmatīsche Dā'īs (Propagandaleiter) getötet worden sein. Vgl. al-Lahḡī, Fol. 58b—59a.

³²²) Der Tod al-Murtadā's trat am Sonntag, den 12. Muḥarram 310 H., ein. Vgl. al-Ifḡā, Fol. 59b; al-Lahḡī, Fol. 40a. Dieser nennt aber nur den Monat.

مسجد أبيه الهادي. ولم يزل أخوه الناصر «عم» مجاهدا للظالمين، منابذا للمعاندين واستولى على كثير من البلاد؛ وسار إلى عَدَن فدخلها في ثمانين ألفا، نصفهم أهل قيس. ودانت له أهل تلك الناحية، وخضعت له الرقاب العاصية. وفي هذه السنة وقع حرب بين دُهمّة وأخيها وائلة ابني شاكِر، قتل فيه ثلاثمائة رجل، بسبب جار لوائلة قتلته دُهمّة.

استيلاء الناصر
على عدن وجاراتها

ودخلت سنة ٣١١

ولم يتفق فيها ما ينبغي ذكره.

ودخلت سنة ٣١٢.

فيها³²³ نهض أبو طاهر القرمطي في ألف فارس وألف راجل واعترض ركب العراق، فأوقع³²⁴ السيف فيهم، وأخذ ما في أيديهم، وسبى النسوان وتمادى³²⁵ في الطفيان؛ وهلك من سلم من القتل بالجوع والعطش في المفاوز فلم ينج إلا القليل، وترك صلاة الجماعة في تلك الجهات، وتعطلت المساجد عن الراكع والساجد.

إيقاع أبي طاهر
القرمطي بركب
العراق

ودخلت سنة ٣١٣.

فيها³²⁴ اعترض أبو طاهر القرمطي الركب العراقي، كما في العام الماضي، فواقهم الله شره. ولما فاته ما يريد منهم عطف على الكوفة³²⁵ فاستباحها، وفعل في غيرها من بلاد العراق (39b) أفعالا³²⁶ تغضب الملك الخلاق، (ثم توجه إلى البحرين، وهو

أفعال B³²³ ع. وعادا B³²⁴ ب. فوق B³²⁵ أ.

³²³) Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 107—109.

³²⁴) Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 117.

³²⁵) Wie Ibn al-Aṭīr berichtet, war der Einzug Abū Ṭāhir's in Kūfa im Jahre 312 H. und nicht im Jahre 313 H., siehe daselbst Bd. VIII, S. 114 bis 115.

مستقره. وكان الخليفة في هذا الأوان المقتدر العباسي؛ وكان ضعيف القلب واهى العزم³²⁶⁾ فقامت³²⁷⁾ والدته بتدبير أمره، وجلست للنظر في أمور الناس. وكان يحضر³²⁸⁾ مقامها القضاة والكتاب، فتضع خطها على الكتب. وطمع في دولة بني العباس كثير من الملوك، حتى أن ملك الروم طلب الخراج^{328a)} من بلادهم.

ضعف عزيمة
الخليفة المقتدر
وتدبير والدته
للأمور

^{a)} يحظر B.

³²⁶⁾ Dieses Urteil wird klar und findet seine Bestätigung, wenn man sich an die Verhältnisse seiner Zeit erinnert. Das Militär meuterte gegen den Kalifen oft, und verschiedene Generäle zeigten ihm Ungehorsam, wie al-Ḥusain b. Hamdān, mit dem die Regierung des Kalifen im Jahre 303 H. einen Krieg führen mußte, und Mu'nis al-Muẓaffar, bei dem der Kalif sich im Jahre 315 H. entschuldigen lassen mußte und der zwei Jahre später den Kalifen sogar absetzte. Ferner befahdten sich seine Staatsmänner und Minister gegenseitig. Sie intrigierten gegeneinander und ließen die Staatsgeschäfte Staatsgeschäfte sein. Ferner brachen oft Unruhen aus, und der Pöbel empörte sich immer wieder gegen seine Herrschaft und setzte seinen Willen gegen den Staatswillen durch. An den Plünderungen nahm oft auch das Militär teil. Es kam so weit, daß die Reiterei im Jahre 315 H. selbst at-Turajja, das Schloß des Kalifen, plünderte und die Tiere des Parkes tötete. Das traurige Ende war, daß der Kalif im Jahre 320 H. getötet wurde. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 68—70, 72, 81—90, 104, 108, 123, 131, 147, 178.

³²⁷⁾ Es wäre keine Übertreibung, glaube ich, wenn man diese Periode der Regierungszeit al-Muqtadir's als Periode der Weiberherrschaft bezeichneter. Es war kein Wunder, daß es so kam. Der Kalif bestieg ja den Thron als 13jähriger. Da fand seine kluge, machtgierige Mutter, Šagab, die eine römische Sklavin gewesen war, Gelegenheit, die Herrschaft an sich zu reißen und ihren Willen in den staatlichen Dingen durchzusetzen. Auch als der Kalif älter war und die Dinge besser verstand, fand er sich damit ab und ließ die staatlichen Angelegenheiten von den Weibern und sogar von den Dienern entscheiden. Seine Mutter war ja nicht allein. Ihre weibliche Umgebung, namentlich ihre Zofen, regierten mit. Diese Zofen waren eigentlich die ungekrönten Herrinnen des Staates. So ließ z. B. die Hofmeisterin Umm Mūsā al-Qahramāna den Minister 'Alī b. 'Isā im Jahre 304 H. absetzen, weil er sie einmal nicht rechtzeitig empfangen hatte, als sie zur Beratung zu ihm gekommen war. Zwar hatte er sich bei ihr durch seinen Sohn entschuldigen lassen, aber das war ihr nicht genug gewesen. Umm Mūsā al-Qahramāna soll sogar den Kalifen zu stürzen versucht haben. Erwähnt sei ferner Zaidān al-Qahramāna, bei der die Minister wie 'Alī b. 'Isā und Abu 'l-Ḥusain b. al-Furāt in Haft saßen. Auch Tāmil al-Qahramāna, eine Sklavin der Kalifemutter, hielt regelmäßig Sitzungen ab, an denen die Minister, Richter und Gelehrten teilnahmen, und auf denen die verschiedenen Fragen und Anklagen der Elite gegeneinander entschieden wurden. Und so hatten die Weiber die Macht in der Hand und lenkten das Schiff in falsche Richtung, bis es zu spät war. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 73, 76, 100, 103; at-Tanbih, S. 377, Z. 13—16; 378, Z. 12—15.

^{328a)} Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 117, Z. 13—17.

ودخلت سنة ٣١٤.

في هذه السنة والسنين التي بعدها استفحل^{328b} أمر أبي طاهر القرمطي، واشتدت وطأته على بلاد الإسلام؛ وقصد بيت الله الحرام، فخرج أهل مكة إلى الطائف وغيره. ولقيه^a [يوسف بن أبي السَّاج في ثمانين ألفاً، فاقتتلوا قتالا شديداً حتى انكشف القتال عن قتل]³²⁹ يوسف فانهزم عسكره؛ وكان أصحاب القرمطي ألفين^b سبعمائة³³⁰؛ وتوجه بعد هذه الواقعة إلى الرقة، ثم إلى سنجار^c، فاستأمن منه أهلها وأهل رأس عين، فقرّر على كل شخص دينارا³³¹ خراجاً يؤديه إليه. [وعاث في تلك النواحي، وخافته الأعراب، وسام الناس سوء العذاب ثم رجع إلى الكوفة، وخرج إليه] نصر الحاجب في جيش من بغداد؛ ولم يلبث نصر أن مرض في الطريق، فعاد إلى بغداد ومات بها³³².

ودخلت سنة ٣١٧.

غزو أبي طاهر فيها³³³ قصد أبو طاهر القرمطي مكة المشرفة فوافاها يوم التزوية، وأوقع بالحجيج وقعة منكّرة، وقتل منهم في الحرم الشريف نحو ستة آلاف إنسان. واقتلع وقعه الحجر وقلعه الحجر الأسود، وحمله إلى هَجَرَ. وقلع باب الكعبة المشرفة؛ وأمر رجلاً أن يصعد معه

^a) ولقاء B.

^b) ألفان B.

^c) Bei Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 133 سنجار.

^{328b}) Ibid. S. 122, 124—128, 132—133; *at-Tanbih*, S. 380—387.

³²⁹) Jūsuf b. Abi's-Sāğ wurde verletzt, gefangen genommen und später getötet in dem Augenblick, wo er Befreiung durch den Nachschub aus Bagdād erhoffte. Siehe Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 125, 126.

³³⁰) Ibid. 126, 127.

³³¹) Vgl. Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 132.

³³²) Nach Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 132 soll er unterwegs Ende Ramaḍān 316 H. gestorben sein, bevor er in Bagdād ankam. Die Truppenführung übernahm dann Hārūn b. Garīb, der Vetter des Kalifen (Sohn des Onkels mütterlicherseits), der ohne Kampf nach Bagdād zurückkehrte, weil die Qurmaten plötzlich den Kampf aufgegeben hatten.

³³³) Ibid. S. 153.

ليقتلع الميزاب فسقط ذلك الرجل وهلك في الحال لعنه الله. وخرج إليه أمير مكة³³⁴⁾ في جماعة من الأشراف، فقتلهم عن آخرهم، وطرح جثث القتلى في زمزم، ومنهم من دفن في المسجد الحرام، وانتهب كسوة الكعبة، وأخرب دور مكة. ولما بلغ (ذلك) عبيد الله المهدي لأمه³³⁵⁾ وعنفه وقال: الآن حققت علينا اسم الكفر، وأمره برد الحجر إلى موضعه؛ فقبل إنه رده، وقيل إنه استفداه بعض العباسية بدرام وأرجعه إلى موضعه بعد نيف وعشرين سنة³³⁶⁾.

ودخلت سنة ٣١٨

لم أقف على ما اتفق في هذه السنة.

ودخلت سنة ٣١٩

فيها ظهر رجالان من القرامطة في الجهة التي تغلب عليها على بن الفضل، وملكا قلعة شكع³³⁷⁾، فوجه إليهما أسعد بن أبي يعفر جيشا فقتلوهما، واستولوا على ما معها.

سكم B³³⁸⁾.

³³⁴⁾ Amīr von Mekka war damals Muḥammad b. Ismāʿīl, der unter dem Beinamen Ibn Muḥlīd bekannt war. Vgl. *at-Tanbīh*, S. 385; Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 153.

³³⁵⁾ Das bestätigt die Beziehung zwischen ʿUbaid Allāh al-Mahdī und Abū Ṭāhir als seinem Propagandisten, was dem Verfasser den Anlaß gibt, die Fatimiden als Qarāmiṭa zu bezeichnen. Vgl. S. 10 des Textes, Anm. 22.

³³⁶⁾ Die Qarmāṭen von Ḥaḡar brachten den schwarzen Stein im Du 'l-Qa'da 339 H. an Ort und Stelle zurück, d. h. erst nach 22 Jahren. Sie taten es auf den Rat der Fātimiden im Maḡrib hin, ohne eine Gegenleistung von den Muslimen zu bekommen. Die Regierung von Bāḡdād hatte vorher die Rückgabe des Steins verlangt und dafür eine Summe von 50 000 Dinaren geboten; die Qarmāṭen aber hatten das Angebot zurückgewiesen. Abū Ṭāhir selbst, der den Stein herausgeholt und mit nach Ḥaḡar genommen hatte, war damals schon lange tot. Er starb im Ramaḍān 332 H. *al-Anbā'*, Fol. 41a meint, Abū Ṭāhir sei im Jahre 331 H. gestorben. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 311, 365; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 89; *al-Anbā'*, Fol. 42a.

³³⁷⁾ Vgl. Hamdānī, 78, 10; 86, 16, 21.

ودخلت سنة ٣٢٠

قتل المقتدر فيها قتل المقتدر العباسي³³⁸ على يد مؤنس الخادم، وقام بعده القاهر. وفي ظهور دولة بني بويه أيامه ظهر على بن بويه³³⁹ الديلمي بفارس؛ وصار أمر بني العباس على يد أولاده من بعده. وكان من أخبارهم ما هو مذكور مشهور في كتب الأخبار؛ فلا حاجة إلى ذكره لأنه يخرج بنا عما نحن بصدده من ذكر ما يتعلق بأحوال اليمن.

ودخلت سنة ٣٢١

لم يتفق فيها شيء يوجب الذكر.

ودخلت سنة ٣٢٢

موت عبيد الله (40 a) فيها مات عبيد الله³⁴⁰ الملقب بالمهدي أول الدعاء العبيدية المنسوين إليه. وموته بإفريقية من أرض الغرب. وقام بعده ولده أبو القاسم الملقب بالقائم بأمر الله. وفي يوم الأربعاء الثامن عشر من جمادى الآخرة³⁴¹ من هذه السنة مات الإمام

جمادى الآخرة³⁴¹ B.

³³⁸) Er wurde am Mittwoch, dem 27. Šawwāl 320 H. getötet. Vgl. *al-Tanbih*, S. 377; *Murağ ad-Dahab*, Bd. VIII, S. 248; Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 178—180.

³³⁹) Ibid. S. 107ff. und *as-Sulūk* von al-Maqrizī, S. 23ff.

³⁴⁰) 'Ubaid Allāh starb Mitte Rabi' I. jenes Jahres, als 63-jähriger, nachdem er seinen Nachfolgern ein mächtiges Reich geschaffen und mehr als 24 Jahre regiert hatte. Vgl. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 212; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 40.

³⁴¹) Auch al-Laḥḡi datiert den Tod des Imāms Ahmad an-Nāṣir genau so wie unser Verfasser, Ġumādā II. 322 H. Dagegen gibt *al-Ifāda* das Jahr 315 H. Das ist unwahrscheinlich und stimmt außerdem nicht einmal genau zu den sonstigen Angaben der *Ifāda*. Es heißt nämlich darin nach der Angabe des Todesdatums: „seine Regierungsdauer war ungefähr 13 Jahre gewesen.“ Aber auf derselben Seite steht: „(an-Nāṣir) habe die Staatsgeschäfte von seinem Bruder Muḥammad im Šafar 301 H. übernommen, was die anderen Autoren auch sagen. Also müßte die Regierungsdauer von an-Nāṣir nach den Angaben der *Ifāda* selbst wenigstens 14 Jahre betragen haben. Hier muß man auch berücksichtigen, daß *al-Ifāda* bei der Angabe des Todesdatums nur die Jahreszahl 315 H. angibt, ohne den Monat dabei zu nennen. Deshalb könnte man auch annehmen, er könne im Muḥarram, dem 1. Monat des angegebenen Jahres, gestorben sein. Dann wäre seine Regierungszeit 13 Jahre 11 Monate, d. h. ungefähr 13 Jahre gewesen. Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 60b; al-Laḥḡi, Fol. 40a.

الناصر لدين الله أحمد بن الهادي عليها السلام. ودعا^١ عقيب موته ولده يحيى بن موت الناصر أحمد، وعارضه أخوه القاسم بن أحمد الملقب بالختار، والحسن بن أحمد؛ فجری فی أيامهم من الفتن والحروب ما يطول شرحه، وإنما نشير إلى طرف يسير.

دعی B^١).

فهرست

بأسماء الأشخاص والقبائل والأمم والجماعات والكتب

الفهرست الأول

ابن محفوظ (أحد) ... ٢٥	١	آل طريف ... ٣٦، ٢٩، ٢٦، ٢٥، ٢٤، ٢٢، ٢١
ابن مزاجم (راجع عَجَّ بن ساج)		آل يَعْقَر ... ٤٥، ٣٧، ٣٦، ٣٥، ٢٩، ٢٦، ٢٥، ١٨
ابنا الدعام (عليان والحسين) ... ٥٨، ٥٧، ٥٦		الإباضية ... ٩
ابنا يَعْقَر (أسعد وابن عمه عثمان) ... ٣٥		إبراهيم ابن أخ الدعام ... ٥٨
أبناء يعفر ... ٣٥		إبراهيم بن اسماعيل بن العباس ... ٦٣
أبو جعفر أحمد بن محمد الضحّاك الهمداني ...		إبراهيم بن خلف ... ٤٢، ٢٧، ٢٣، ٢١
٥٩، ٦١، ٦٤		إبراهيم بن علي ... ٤١
أبو الحسن القرمطي ... ٣٤		إبراهيم بن المحسن بن الحسين العلوي ... ٥٩
أبو النقيش ... ١٣		٦٤
أبو الرويّة اللّذيجي (راجع ابن أبي الرويّة)		إبراهيم بن محمد الحرّملي ... ٥٩
أبو زياد (من آل طريف) ... ٢٦		إبراهيم بن محمد بن زياد ... ٣٧
أبو سعيد الجنابي (القرمطي) ... ٥٨، ١١		إبراهيم بن محمد الضحّاك ... ٦٣
أبو طاهر سليمان بن الحسن الجنابي ... ٥٨		ابن أبي العلاء ... ٤٠
٦٨، ٦٦		ابن أبي الفوارس ... ٣٠
أبو المتاهية (عبد الله بن بشر بن طريف) ...		ابن إسّطام ... ١٩
١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤		ابن جرّاح (راجع عبد الله بن جرّاح)
٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩		ابن الدعام ... ٥٩، ٥٨
أبو عمر (رجل من بلدة أُنات) ... ١٦		ابن أبي الرويّة (أبو العشيرة أحمد بن محمد)
أبو الفتوح المناخي (ابن أبي سلامة) ... ٤٣		٤٨، ٣٣ ...
أبو القاسم (الشريف؛ من أولاد جعفر بن أبي		ابن عبّاد (أحمد بن عبد الله) ... ٣٣، ٢٠
طالب) ... ٣١		ابن علي بن الفضل ... ٦٣
أبو القاسم القائم بأمر الله ... ٧٠		ابن الفضل (راجع علي بن الفضل)
أبو القاسم القرمطي ... ٣٣		

ب	الإثني عشرية ... ٣٨
بدر المحلى ... ٥١	أحمد بن ثور ... ٩
بكيل (لقبيلة ولجة) ... ٢١	أحمد بن محمد (من ولد العباس بن علي) ... ٢٠
بنات علي بن الفضل ... ٦٣	أحمد بن محمد (الشرقي) ... ٨
بنو الأزهر بن عبد الرحمن ... ٣٧	أحمد الناصر ابن الهادي ... ٥٦، ٥٣، ١٦
بنو الحارث ... ٥٧، ٥٠، ٤٩، ٤٢، ١٩، ١١	٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦١، ٦٣، ٦٤، ٦٥
بنو حبيش ... ٥٥	٧١
بنو خلف ... ٣٥	أرحب بن الديلم ... ١٦
بنو ربيعة ... ١٩، ١٥	إسحاق بن إبراهيم بن محسن بن زياد (ابو الجيش) ... ٤٠، ٣٧
بنو زياد ... ٥٥	أسعد بن أبي يعفر ... ٤٢، ٣٧، ٣٦، ٣٥، ١٠
بنو سليمان (من همدان) ... ١٩، ١٦	٤٤، ٤٥، ٤٨، ٤٩، ٥٢، ٥٤، ٥٥، ٦٢، ٦٩
بنو شاور ... ٣٩	الأصابع ... ٤٠
بنو صريم ... ١٧، ١٥	أصحاب الحواري ... ٤٣
بنو فطيمة ... ٨	أصحاب خُفْتُم ... ٢٥، ٢٢، ٢١
هجرة الزمن في أخبار اليمن (كتاب) ... ٣٨	أعشَب ... ٦١
ج	أمير مكة (محمد بن إسماعيل بن مخلد) ... ٦٩
جعفر بن محمد بن أحمد الناخى ... ٤٣، ٤١	أهل البَوْن ... ١٥
جيش الناصر ... ٦٣	أهل بيت زُود ... ١٥
ح	أهل الجبر ... ٦١
الحجورى ... ٥١	أهل رأس عَيْن ... ٦٨
الحسن بن أبي أحمد البغدادي (البعثاني) ... ٦٠	أهل صنعاء ... ٤٧
الحسن بن أحمد (ابن الناصر) ... ٧١	أهل الطائف ... ٦٨
حسن ابن أم الجناي ... ٥٠	أهل عُدْر ... ٥٩
حسن بن محمد بن أبي الملاحف ... ٥٤	أهل مكة ... ٦٨
الحسن بن كنانة ... ٤٨	أهل قُتَم ... ٦١
الحسين بن علي ... ٣٩، ٢٩	أهل نجران ... ١٩، ١١
الحصيب ... ٤٧	أهل وادعة ... ١٠
الحكمي (راجع القطريف بن محمد الحكمي)	أهل اليمن ... ٨
الحواليون ... ٣٩	

- خ
- خَفْتَم (راجع على بن الحسين بن خفتم)
خَنَفَر ... ٤١
- خَوْلَان (اسم للقبيلة ولجنتها) ... ١٥، ١٠، ٨، ١٥، ١٧، ١٩، ٢٠، ٣٥، ٤١، ٥٣
- خولان العالية ... ٥٧
- د
- دارم المَدَجِي ... ٥٥
- الديلم بن إبراهيم ... ١٦، ١٥، ١٤، ١٣، ٩، ٥٢، ٤٨، ٣٥، ٣٣، ٢١، ٢٠، ١٩، ١٧
- دعاة عبيد الله المهدي ... ٢٢
- دعاة العبيدي ... ٥٢
- دُهْمَة (لقبيلة وللجبة) ... ٦٦
- دولة بني العباس ... ١٠، ٦٧
- دولة القرامطة ... ٦٣
- ذ
- ذو الطوق البافسي ... ٤٨، ٤٩
- ر
- الربيع بن الروبة ... ٢٩
- ركب العراق (الركب العراقي) ... ٦٦
- ز
- زَكْرَوِيَّة القرمطي ... ٤٩
- س
- السبيح ... ١٩
- سميد بن حسن الجنابي ... ٥٨
- سليمان بن حسن (راجع أبو طاهر)
- سليمان بن طريف ... ٣٧
- سنحان ... ٣٦
- سيرة الهادي (كتاب) ... ٢٢
- ش
- شاكر (لقبيلة وللجبة) ... ١٩، ١٢، ١٠
- الشهايون ... ٤٤
- ص
- صاحب زَيد (إسحاق بن زياد) ... ٤٣، ٦٥
- صاحب هِرَّان ... ٤٣
- صَمْعَةَ ... ٢٦
- صلاح الدين بن أيوب ... ٣٠
- الصَّلْت بن مالك ... ٩
- ض
- الضَّحَّاك (راجع أبو جعفر أحمد بن محمد الضَّحَّاك)
- ط
- الطبريون ... ٢٦، ٢٨، ٣١، ٥٣
- ظ
- ظَلِيَّة ... ٥٩، ٦٠
- ع
- عَبَّاد بن عبد الله ... ٥٦
- عبد الحميد بن محمد بن الحجاج المَسُورِي ... ٦٤، ٦١
- عبد الرحمن الأقرعي ... ٥٧
- عبد العزيز بن مروان البحراني ... ١٣، ١٤
- عبد القاهر بن أحمد بن أبي يسفر ... ٥٢

ق

القاسم بن أحمد المختار ... ٧١
 القاسم بن محمد العلوي ... ٥٧
 القاهر ... ٧٠
 قبائل همدان ... ٦٠
 قحطان بن عبد الله بن أبي يعفر ... ٦٣
 القرامطة ... ١٠، ٣٠، ٣٣، ٣٤، ٣٧، ٤٥،
 ٤٩، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٩، ٦٠، ٤٨
 ٦١، ٦٣، ٦٤، ٦٥
 القرمطي ... ٣٤، ٤٥، ٥١
 ك
 كسوة الكعبة ... ٦٩
 م
 مؤنس الخادم ... ٧٠
 محمد بن أحمد الأعجم ... ٤٢
 محمد بن أحمد الظُّلِّي ... ٦٠
 محمد بن درهم الجباني ... ٥٤
 محمد بن الدِّعَام ... ٢٥، ٥٨
 محمد بن عبد الله العلوي ... ١٣، ٢٠
 محمد بن علي الصبائي ... ٥٢
 محمد ابن الهادي (المرتضى) ... ١٦، ١٧، ١٩،
 ٢٠، ٢٣، ٢٤، ٢٨، ٣١، ٣٢، ٣٦، ٣٨، ٤٧
 ٤٨، ٤٩، ٥٣، ٥٦، ٦٥
 مختصر الأسباب (كتاب) ... ٧
 مذهب الشافعي ... ٥٥
 المرتضى (راجع محمد ابن الهادي)
 مروج (قائد قرمطي) ... ٥٧
 المعتضد العباسي ... ٢٥، ٣٠، ٣١، ٣٣

عبد الله بن أبي الفارات ... ٥٩

عبد الله بن أبي يعفر ... ٥٥

عبد الله بن جراح ... ٢٢، ٢٣، ٤٨، ٥٥

عبد الله بن الحسين ... ١٣، ١٩، ٢٤، ٢٦، ٣١، ٣٢

عبد الله بن عمر ... ٦٤

عبد الله بن يزيد الحجوري ... ٦١

عبيد الله (عامل الهادي) ... ٥٠

عبيد الله المهدي ... ٣٨، ٥٤، ٦٩، ٧٠

العبيدي ... ٥٤

عثمان بن أحمد (الحوالي) ... ٣٦، ٤٢

عُجَّ بن ساج (عامل الحرمين) ... ٣٣، ٥٤

عسكر همدان ... ٦٣

العلوي البصري ... ١١

علي بن أبي طالب ... ٣٩

علي بن بُوَيْه ... ٧٠

علي بن جعفر العلوي ... ٤٨

علي بن حسين بن خُتَم ... ٩، ٢١، ٢٢، ٢٣

٢٥، ٣٦

علي بن سليمان ... ٢٤، ٢٧، ٢٩

علي بن الفضل ... ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٣

٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٩، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥

٥٨، ٥٩، ٦٢، ٦٩

علي بن محمد العلوي ... ٢٠، ٥٧

عمر بن محمد الخراساني السكسكي ... ٥٥

غ

الفطريف بن أحمد الصائدي ... ٦٣

الفطريف الحكمي (ابن محمد) ... ٤١، ٤٢

١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦	المقتدر العباسي ... ٦٧، ٧٠
٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥	المكتفي العباسي ... ٣٦، ٣٧، ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١
٣٦، ٣٧، ٤١، ٤٢، ٤٣، ٤٤، ٤٥، ٤٧، ٤٨، ٤٩	ملاحظ (نائب زبيد) ... ٥٥، ٥٨، ٥٩
٥٠، ٥٢، ٥٣	ملك الروم ... ٦٧
و	منصور بن حسن ... ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤٦، ٥٤
والدة المقتدر ... ٦٧	المهدي (ولد القداح) ... ٣٩
وجوه بني الحارث ... ٥٧	المهلب الشهابي ... ٤٤
وجوه نجران ... ٥٧	موالي بني يعفر ... ٤٨
وصيف مولى المكتفي ... ٥٠	ميسون القداح ... ٣٨، ٣٩
وقعة نفاش ... ٦٤	ن
ي	الناصر (راجع أحمد الناصر ابن الهادي)
الياضي ... ٤٤	نُجَّح بن نجاح ... ٣٧
يام (اسم للقبيلة وللجهة) ... ١٠	نساء القرامطة ... ٥٠
يحمى بن أحمد ... ٧١	نصر الحاجب ... ٦٨
يحمى بن الحسين بن القاسم (راجع الهادي)	•
يوسف بن أبي الساج ... ٦٨	الهادي الى الحق (يحمى بن الحسين) ... ٧
يوسف الوردى القرمطي ... ٦٤	٨، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧

الفهرست الجغرافي

الفهرست الثاني

ب	١
بشر الخولاني ... ٢٤	أَبَيْن ... ٤٠
باب الكعبة ... ٦٨	أَثَافِت (راجع ثافت)
البحرين ... ٩، ١١، ٥١، ٦٦	أَرْثَل ... ٣٦
برَّان ... ٥٧	إفريقية ... ٧٠
برَط ... ١٢	أَقْرُن الناعي ... ٦٣
البصرة ... ١١	آكَة خوالَة ... ٤٣
البَطْنَة ... ٦٠	الأنوم ... ٥٩، ٦٠

ث	بعلبك ... ٣٤
ثات ... ٥٥	بغداد ... ٦٨ ، ٦٣ ، ٣٤ ، ٩
ثابت ... ١٤ ، ١٦ ، ١٧ ، ١٨ ، ١٩ ، ٥٧ ، ٦٠	بلاد الحجاز (الحجاز) ... ٥٦ ، ٥٣ ، ٣٦ ، ٧
ج	بلاد الدمام ... ٤٥
جامع صنعاء ... ٤٥	بلاد الشرف الأسفل ... ٤٦
الجائزة ... ٢١	بلاد المدنى ... ٤١
الجبر ... ٦١	بلاد عذر ... ٥٩ ، ٥٨
جبل الأخدود ... ١٩	بلاد العراق (العراق) ... ٦٦ ، ٣٣ ، ٢٠ ، ٩
جبل ذخار ... ٤٥ ، ٤٢ ، ٢٤	بلاد مراد ... ٥٧
جبل شطب ... ٦٣	بلاد مرهبة ... ٥٧
جبل مسور ... ٩٧ ، ٦١	بلاد المغارب ... ٦٤ ، ٤٦
جبل ملح ... ٥٧	بلاد المناخي ... ٤٣
جبل ملحان ... ٤٧	بلاد الناصر ... ٥٨
جبل نهم (راجع قم) ... ٢٨	بلاد نهم ... ٥٧ ، ٧
جبل نهم ... ٥٦	بلاد وادعة ... ١٤
الجند ... ٥٥ ، ٤٤	بلاد يافع ... ٤٠ ، ٣٩
ح	بلاد يمحضب ... ٤٣
حيش ... ٥٥	بندر البقعة ... ٣٩
الحجاز (راجع بلاد الحجاز)	البون ... ٣٥ ، ٢٦ ، ١٥ ، ١٤
حجة ... ٦٤ ، ٦١ ، ٦٠	بيت بوس ... ٣٣ ، ٣٢ ، ٣١ ، ٣٠ ، ٢٨ ، ٢٧
الحجر الأسود ... ٦٩ ، ٥٨	٣٦
حجور ... ٦٠ ، ٥٩	البيت الحرام ... ٥٨
حدة ... ٣٢ ، ٣٠	بيت خيام ... ٤٢
حدقان ... ٢٢ ، ٢١	بيت ذخار ... ٥٢
حدود تهامة ... ٦٤	بيت زود ... ٢٦ ، ١٦ ، ١٥ ، ١٤
حريب ... ٥٧	بيت الورد ... ٦٥
حصن التكري (تكري) ... ٤٣	ت
حصن الضلم ... ٤٠	قنم ... ٣٢
	تهامة ... ٥٨ ، ٤٧ ، ٤٦ ، ٤٣ ، ٤١

حصن علاف ... ٣٤	حصن مدرج ... ٦٤
الحصن من بنى ريعة ... ٦٠	حصن الجبر ... ٦١
الحصن ... ١٤	حفاش ... ٦٤
حلم ... ٦٤	حلي ... ٣٧
حملة ... ١٦، ١٥	حمص ... ٣٤
نحوث ... (21 Einf.)، ١٨، ٦٣	الحوود ... ٣٧
حيدان ... ٥٨	خ
خنفر ... ٤١	خيوان ... ١٣، ١٤، ١٦، ١٩، ٢٠، ٢١، ٣٥
٥٩، ٦٠، ٦٣	د
الدرب ... ١٦	درب بنى صريم ... ١٧، ٢٦
درب الجبانة ... ٢٨، ٢٩	درب القطيع ... ٢٨، ٢٩
الدرب من بنى ريعة (درب بنى ريعة) ... ١٧	دمشق ... ٣٣، ٣٤
دور العلويين بصنعاء ... ٤٩	دور مكة ... ٦٩
ذ	ذحول ... ١٩
ذمار ... ٢٤، ٢٣، ٤٤، ٤٧، ٤٨، ٥٢، ٦٢	
رأس عين ... ٦٨	
الرجة ... ٣٢	
رَحَج ... ٦٠	
رداع ... ٤٨، ٥٥	
الرّس ... ٨	
الرقة ... ٦٨	
ريدة ... ٢١، ٢٦، ٣٥	
ز	
زيد ... ٣٧، ٤٧، ٥١، ٥٢، ٥٥	
س	
سجار ... ٦٨ (٩)	
سحب ... ٥٨	
السر ... ٢٢	
السرار ... ٢٩، ٣٠	
سرّ يكيل ... ١٤	
السرر ... ٤١	
سنجار (راجع سجار)	
سَنَع ... ٣٢	
سنم نَم ... ٢٧	
السويق ... ٦٠	
ش	
الشام ... ٣٣	
شباب ... ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٩، ٣٦، ٣٨	
٣٩، ٤٠، ٤٢، ٤٥، ٥٢	
الشرجة ... ٣٧	
الشرف ... ٥٥، ٦٤	
الشرقة ... ٧	

عدنان ... ٤٢	شَظْب ... ٦٣
العراق (راجع بلاد العراق)	شوكان ... ١٣
عَرَو ... ٥٨، ٥٧، ٥٦	
العَصَات ... ١٨	صُحَار ... ٥١
عضدان ... ٢٩	صعدة ... ٥٨، ١٠، ١١، ١٣، ١٩، ٢٠، ٢٦
عَلَب ... ٢٨، ٢٧	٣٣، ٣٤، ٣٥، ٣٨، ٤٣، ٤٧، ٤٨، ٤٩
عَمَان ... ٥١، ٩	٥٠، ٥٢، ٥٣، ٥٧، ٥٩، ٦٠، ٦٣، ٦٤
العَمِيَّة ... ٢١	صنعا ... ٩، ١٧، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥
هِنَان ... ١٩	٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٣٣
المنبرة ... ٤١	٣٦، ٣٧، ٤٠، ٤٢، ٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨
عَس ... ٢٤	٤٩، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٦٢
غ	
غَلَاقَة ... ٣٧	ض
قَمْدَان ... ٤٥	ضبل كذا (ف) ... ٣١
القَيْل ... ٢٦	ضَلَع ... ٣٢
غِيل حَدَنَان ... ٢٢	ضَلِيل (نواحي ضليل) ... ٣٥
غِيَمَان ... ٢٧	ضَهْر ... ٢٥، ٣٢
ف	
قَتُول ... ١٩	ط
ق	طَرَطَر ... ٤١
القاع ... ٢٧	ظ
قُتَم ... ٥٤	الظاهر ... ٢٥
قلعة شُكَم ... ٦٩	ظِيْرَحْدَيْن ... ٢٨
ك	الظَبْر ... ٢٩، ٣٠
كَبْوَة ... ٣٦	ظَلْبَة ... ٣١، ٣٢، ٤٤
كُتَاف ... ٣٥	
كَحْلَان ... ٦٢	ع
الكدرام ... ٤٧، ٤٢	عَر ... ٣٧
الكوفة ... ٦٨، ٦٦، ٣٠	عدن ... ٣٧، ٦٦
كوكبان ... ٤٢، ٣٩	عدن لاعة ... ٣٩

مهيّب ... ٤٠	ل	لاعة ... ٦٤
مور ... ٥٥		اللحب ... ٤٦
ن		لَحْج ... ٤٠
ناحية الأسبور ... ٦٤	م	
ناحية مسور ... ٦٤	مختلف جعفر ... ٦٣، ٦٢، ٥٥، ٤١	
نجد الغين ... ١٥	مدر ... ٣٥، ٢٦	
نجران ... ٤٢، ٣٥، ٢٠، ١٩، ١٣، ١١، ١٠	مدرج ... ٦١	
٥٩، ٥٣، ٥٠، ٤٩	مَدَحج ... ٥٥	
نحيان ... ١٥	الْمَدْحَجَة ... ٥٥، ٥١، ٤٩، ٤٧، ٤٣، ٤١	
نُفَاش ... ٦٤	٦٣، ٥٨	
نَم ... ٤٤، ٢٩، ٢٨، ٢٧	مراد (اللقيلة وللجة) ... ٥٨	
نَقِيل حُدّة ... ١٥	مُرْهبة (اللقيلة وللجة) ... ٥٩	
النَقِيل ... ١٤	المراشي ... ٥٦	
نَهَم (اللقيلة وللجة) ... ٥٩	مسجد الهادي ... ٦٦	
٥	المسجد ... ٤٥	
هجر ... ٦٨، ٥٩، ٥٨، ١١	مَسُور لاعة ... ٦٥، ٦١، ٥٤، ٤٦، ٣٩	
هَرَّان ... ٤٣	مَسُورَة ... ٥٧	
هَدَّان (اللقيلة وللجة) ... ٢٤، ١٦، ١٥، ١٢	الشاخيط ... ٤٧	
٥٣، ٣٦، ٣٥، ٢٩، ٢٦	مُشَاش ... ١٩	
و	مشوط ... ١٦	
وائله (اللقيلة وللجة) ... ٦٦، ٣٥	مصر ... ٣٠	
وادي نخلة ... ٤٣	مَطرَة ... ٥٨، ٣٥	
ورافين ... ٢٧	المطلاع ... ٣٥	
وَرَوْر ... ٣٦، ٣٣	المقارب ... ٤٧	
وسحة ... ١٣	مكة ... ٦٨، ٥٤، ٤٩، ٢١	
ي	ملحان ... ٦٤	
يافع (اللقيلة وللجة) ... ٤١	مَنَكث ... ٤٣	
يَكَلِي (اللقيلة وللجة) ... ٢٤	الهجم ... ٥٥، ٥٢، ٥١، ٤٧	
اليمن ... ٣٥، ٣٣، ٣٠، ١٧، ١٠، ٨، ٧		
٥٥، ٥٤، ٥٠، ٤٤، ٣٩، ٣٨، ٣٧، ٣٦		

F. Bezeichnend für die Handschrift sind:

a) gewisse Schreibungen, in denen ظ statt ض erscheint, z. B. أَظْمَرَ statt يَحْضُرُ S. 67; oder يَحْظُرُ statt تَجِدُ الضَّيْنَ S. 15; oder أَظْمَرَ statt أَضْمَرَ S. 18; oder umgekehrt gelegentlich ض statt ظ, z. B. يَعْضُهُ statt يَعْظُهُ S. 15; oder ضَبْوَةٌ statt ظَبْوَةٌ S. 31.

b) Formen wie اسْتَفْتَحَ statt فَتَحَ S. 9, 11 et passim.

c) Semantische Besonderheiten wie لَمْ يَسْعِدْهُ im Sinne von لم يوافقْهُ على رأيه S. 46 und هَيَاءٌ im Sinne von حُتٌّ S. 35, 53.

d) Gelegentliche Anwendung der «لغة أكلوني البراغيث». Die Hs. sagt also: فاستبشروا أهل تلك الجهة (S. 19) oder وفروا الباؤون وفروا الباؤون (S. 21). Im Falle a) und d) wurde die übliche Schreibweise in den Text aufgenommen und diejenige der Handschrift in die Anmerkung verwiesen. In den Fällen b) und c) hat sich der Herausgeber an die handschriftliche Überlieferung gehalten, jedoch auf das Besondere des Ausdrucks aufmerksam gemacht.

G. Die Nummern der Folioseiten der Handschrift sind durch in ( ) gesetzte Zahlen im Texte gegeben.

H. Geographische Namen findet der Leser im alphabetischen Verzeichnis II, alle übrigen im Verzeichnis I. Namen, die sowohl für Stämme als auch für Gebiete gebraucht werden, sind nur in dem Verzeichnis I aufgeführt, doch ist dabei jedesmal vermerkt, daß sie auch für Gebiete gelten.

10. Grundsätze der Edition.

A. Der Herausgeber hat den Text, den unser Geschichtsschreiber, wie oben erwähnt, sozusagen in einem Atemzuge, ohne irgendwelche Einteilung vorzunehmen, niedergeschrieben hat, in drei Teile geteilt:

1. al-Hādī ila'l-Ḥaqq und die Ereignisse seiner Zeit,
2. Muḥammad al-Murtaḍā und seine Regierung,
3. Aḥmad an-Nāṣir und seine Zeit.

Von einer weiteren Unterteilung des Stoffes hat der Herausgeber abgesehen. Es geschah einerseits, weil der Gesamteindruck der Handschrift möglichst gewahrt bleiben sollte, andererseits, weil selbst die vom Herausgeber getroffene Einteilung nur mit gewissen Bedenken vorgenommen werden konnte; denn die drei Abschnitte enthalten bereits manches, was streng logisch genommen über den durch die Überschriften gesetzten Rahmen hie und da hinausreicht.

B. Der Herausgeber hat am Rande des Textes stichwortartige Inhaltsübersichten gegeben. Aus ihnen ist das am Ende beigegebene arabische Inhaltsverzeichnis zum Text hervorgegangen. Abgesehen von den unter A erwähnten Überschriften, die den drei Teilen vorgesetzt sind, ergibt sich eine natürliche Gliederung durch die ständig wiederkehrende Formel ... ودخلت سنة. Diese Formel erscheint in unserer Ausgabe stets am Anfang einer Zeile und ist durch den Druck hervorgehoben.

C. Durch ( )¹⁾ sind Worte bzw. Satzteile gekennzeichnet, die der Herausgeber hinzugefügt hat, um den Zusammenhang herzustellen; durch [ ]²⁾ solche, die der Schreiber an den Rand gesetzt hat, weil er sie im Texte versehentlich ausgelassen hatte.

D. Offensichtliche Verstöße gegen die Grammatik und sonstige sprachliche Fehler, insbesondere auch solche orthographischer Art, wurden bei der Herausgabe im Text beseitigt und die Verbesserungen durch Fußnoten als solche gekennzeichnet. Die heute übliche Schreibweise wurde einheitlich im ganzen Text durchgeführt.³⁾

E. Die Handschrift bringt Namen oft in verschiedenen Formen, z. B. أئاف neben أئاف أو أئاف. Bei der Herausgabe wurde in solchen Fällen nur eine Form beibehalten, z. B. أئاف und أئاف.

¹⁾ Siehe S. 13, 53 des Textes.

²⁾ Siehe S. 41, 51 des Textes.

³⁾ Z. B. فية für فية, محاربة für محاربة, هذا für هذا usw.

sie die verheerende Not bekämpfen und ihre allgemeinen Verhältnisse bessern konnten.

4. Daß die Bewohner von Ṣa'da, die Banū Fuṭaima, diejenigen gewesen sind, die es unternommen haben, die Rückkehr al-Hādī's nach Jemen in die Wege zu leiten.¹⁾

5. Daß damals Aufstände und Unruhen in Jemen und 'Umān herrschten: in 'Umān mußten die abbassidischen Truppen gegen die Ibāditen kämpfen; in Jemen aber war es noch schlimmer, die Stämme bekriegten sich gegenseitig. Ṣan'ā' wechselte dauernd den Herrscher, und die jemenitischen Fürsten wie z. B. ad-Di'ām und As'ad b. Abī Ja'fur al-Ḥiwālī lebten oft in Unfrieden mit dem abbassidischen Statthalter und miteinander. Eigentlich waren damals Aufstände und Unruhen der herrschende Zustand in allen Teilen des abbassidischen Reiches, in Jemen wie überall anderswo auch, nur mit dem Unterschied, daß uns, wie oben gezeigt, die allgemeine arabische Literatur nichts über die jemenitischen Ereignisse überliefert.

6. Daß die Jemeniten sich gezwungen sahen, einen Mann von außerhalb zu rufen und ihn als Herrscher über sich zu setzen, um das in Jemen damals herrschende Elend zu beenden und die Verhältnisse daselbst zu bessern. Sie wählten für diese schwierige Aufgabe den berühmten 'Aliden al-Hādī, weil sie in ihm die geeignete Persönlichkeit erkannt hatten. Al-Hādī leistete ihrer Einladung Folge und entsprach — wie unser arabischer Text zeigt — durchaus den in ihn gesetzten Erwartungen. Er stiftete unter den Stämmen Frieden, bekämpfte siegreich die Unsitten und die Unruhen, verbesserte die soziale und die wirtschaftliche Lage, regelte die Beziehungen zwischen den „Ahlu'd-Ḍimma“, d. h. den christlichen und jüdischen Schutzgenossen, und dem Staat sowie die zwischen ihnen und den Gläubigen, seinen andern Untertanen, hob den moralischen Zustand unter den Jemeniten und gründete seine Dynastie.²⁾

---

¹⁾ Sie waren und sind immer noch die treuesten Anhänger der Zaiditen in Jemen. Auch früher, in der Regierungszeit al-Ma'mūn's, waren die Banū Fuṭaima den 'Aliden freundlich gesonnen und standen auf ihrer Seite gegen al-Ma'mūn. Damals standen sie gegen die abbassidische Regierung dem Ibrāhīm b. Mūsā b. Ġa'far bei, dem Vertreter des 'alidischen Imāms Muḥ. b. Ibrāhīm b. Zaid b. 'Alī in Jemen. (Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 22b.) Dadurch wird deutlich, warum Ṣa'da zu allen Zeiten das Bollwerk der Zaiditen in Jemen ist. Der jüngste Beweis sind die Ereignisse im Jahre 1934, als der Krieg zwischen dem Imām Jal'jā und Ibn Ṣa'ūd ausbrach. — Auch darf nicht vergessen werden, wie günstig für Angriff und Verteidigung Ṣa'da gelegen ist.

²⁾ Sie herrscht bis heute, also seit mehr als tausend Jahren, selbständig in Jemen.

Im Ġumādā II des erwähnten Jahres zog al-Hādī mit einem zahlreichen, aus Haulān und anderen Stämmen bestehenden Heer nach Nağrān. Unterwegs begegneten ihm Leute von Wādī'a, Šākir, Jām und al-Aḥlāf, hießen ihn freudig willkommen und huldigten ihm. Zu dieser Haltung wurden sie bestimmt durch die vielfachen Schrecken der Kriege zwischen ihnen und den Banu'l-Hāriṭ, den Bewohnern von Nağrān, wo er mit den Banu'l-Hāriṭ zusammentraf und zwischen ihnen und ihren Feinden Frieden stiftete. Er nahm ihnen das feste Versprechen ab, zusammenzuhalten und Zwietracht zu vermeiden. Die Leute huldigten ihm, und dank dem göttlichen Segen, der auf ihm ruhte, kamen ihre Angelegenheiten in Ordnung.

Danach zog er nach Hağar und blieb dort, bis sich die Unruhen gelegt hatten und die Grundlagen des Friedens gefestigt waren. Darauf kehrte er nach Ša'da zurück und schuf eine Regelung für die christlichen und sonstigen Schutzgenossen (Aḥlu'd-Dimma) in Nağrān.

Dem Vertrag zufolge mußten sie von dem, was sie von Muslimen gekauft hatten, den Neunten abgeben, was sie aber in der Vorislamzeit erworben hatten, war von dieser Abgabe befreit. Außerdem erneuerte al-Hādī für die Bewohner von Nağrān, Ša'da und von allen Orten, die er erobert hatte, die Verpflichtung, die Kopfsteuer (Ġizja) zu entrichten.

b) Kommentar.

Diese Übersetzungsprobe zeigt, wie in Jemen und in den angrenzenden Gebieten die Verhältnisse damals waren, die bis heute noch im allgemeinen ziemlich wenig bekannt sind. Sie zeigt auch die Arbeitsmethode unseres Geschichtsschreibers. Aus der mitgeteilten Probe läßt sich folgendes entnehmen:

1. daß bei den Jemeniten völlig undisziplinierte Zustände herrschten: sie leisteten den Geboten al-Hādī's keine Folge, ja handelten diesen zuwider, obwohl sie al-Hādī aus dem Ḥiğāz nach Jemen gerufen hatten.

2. Daß al-Hādī mit dem festen Willen gekommen war, Ordnung in Jemen zu schaffen: er hätte sonst nicht die Rückkehr nach dem Ḥiğāz dem Aufenthalt bei den undisziplinierten Jemeniten vorgezogen, als sie ihm gegenüber ungehorsam waren.

3. Daß die Not in Jemen nach dem Abzug al-Hādī's — eben durch die Unordnung und als Folge der gegenseitigen Kämpfe — sehr groß war, so daß die Jemeniten sich gezwungen sahen, al-Hādī wieder nach Jemen zu rufen und ihm erneut Gehorsam zuzusichern. Er sollte Ruhe und Ordnung in ihrem Land wieder herstellen, damit

(Dies ist) ein Stammbaum, gleichsam beleuchtet von der Mittags-
sonne und bestrahlt von dem durchbrechenden Morgenlicht.

Das ist sein erster Auszug (nach Jemen). Er gelangte nach aš-Šarafa, einer ihnen, den Jemeniern, gehörenden Ortschaft im Lande Nihm. Deren Bewohner sicherten ihm Gehorsam zu. Er blieb (dort) eine kleine Weile, bis sie anfangen, sich seinen Befehlen zu widersetzen, die doch mit der Šarī'a übereinstimmten. Dann kehrte er nach dem Ḥiğāz zurück.

Nach seinem Fortgang aus Jemen brachen dort Unruhen und Schwierigkeiten aus, deren Schilderung zu lang wäre. Daraufhin setzten die Jemeniten sich wieder mit al-Hādī in Verbindung und flehten ihn an, zu ihnen zurückzukehren. Er leistete dem Folge an einem später zu erwähnenden Datum.

Der *Muḥtaṣar al-Asbāb* des Šaiḥ Aḥmad b. Muḥammad begründete al-Hādī's Auszug (nach Jemen) damit, daß die Banū Futaima, eine Untergruppe der Ḥaulān zu Ša'da, sich zu al-Hādī nach ar-Rass im Ḥiğāz begaben, um ihn zum Auszug aufzufordern, und ihn als Herrscher über ihr Land setzten.

In diesem Jahre zog Aḥmad b. Ṭaur von al-Bahrain nach 'Umān. Er eroberte es und griff eine Gruppe Ibādīten an, deren Führer aš-Šalt b. Mālik mit seinem zweihunderttausend Mann starken Heer ihm entgegengetreten war. Aḥmad b. Ṭaur besiegte sie, richtete ein großes Blutbad unter ihnen an und ließ ihre Köpfe nach Bağdād schaffen.

Das Jahr 282 H.

In ihm begab sich 'Alī b. Ḥusain b. Ḥuṭtum nach dem 'Irāq. Ad-Di'ām zog in Šan'ā' ein, blieb aber nicht lange darin. Nach seinem Fortgang nahm As'ad b. Abī Ja'fur Šan'ā' in Besitz. In seine Zeit fällt das Auftreten der Qarmāṭen im Jemen, Ḥiğāz und Mağrib. Die Herrschaft der Abbassiden wurde erschüttert. Die Richtungen (Lehrmeinungen) des Islams wurden verändert und die Wertungen gingen auseinander.

Das Jahr 284 H.

Im Šafar dieses Jahres kam al-Hādī in Ša'da an. Es war dies sein zweiter Auszug (nach dem Jemen). Er stiftete Frieden unter den Ḥaulān von Ša'da und befahl, den Vierten der Ertragssteuer (zakāt aṭ-ṭa'ām) unter die Armen und Waisen zu verteilen. Nachdem er eine Weile in Ša'da geblieben war, begab er sich nach dem (eigentlichen) Jemen und forderte dessen Bewohner zum Heiligen Kampf (Ġihād) auf.

ziehung mit Jemen standen. Deshalb konnte er die bekannten arabischen Autoren neben den unbekannten jemenischen Geschichtsschreibern benutzen. Er zitiert manchmal nur die Autorennamen, manchmal gibt er aber auch die betreffenden Werke an. Diese Autoren sind u. a.

الطَّبْرِي، أَبُو الْفَرَجِ الْإِسْبَهَانِي (كتاب الفرج بعد الشدة)، المسعودي (مروج الذهب)، الواقدي، ابن هشام، ابن قتيبة، ابن عبد البر (الاستيعاب)، ابن عبد ربه، الرازي (تاريخ صنعاء)، علي الهيثمي (مجموع الزوائد)، الأسيوطي، ابن الوردي، الذهبي (تاريخ الإسلام)، المبرّد (الكامل)، ابن خلكان، الهمداني (الإكليل)، الخطيب (تاريخ بغداد)، ابن أبي الحديد (شرح الفتح في سيرة العلوي البصري)، السهودي (كتاب خلاصة الوفا بدار المصطفى)، ابن واضح، علي بن الحسن الخزازي، ابن عبد المجيد القرشي (كتاب بهجة الزمن في أخبار اليمن)، الإمام المهدي أحمد بن يحيى (كتاب الغايات)، السيّد أبو طالب، ابن مظفر (الترجمان)، أحمد بن محمد الشرفي (كتاب اللآلئ المضيئة)، قطب الدين المكي الحنفى (البرق اليباني في الفتح العثماني) الخ.

Für den herausgegebenen Abschnitt, wo Jahjā b. al-Ḥusain über al-Hādī und seine beiden Söhne spricht, waren die Werke *Sīrat al-Hādī* und *Sīrat an-Nāṣir* seine Hauptquellen. Aber für die Nachrichten über die Qarāmiṭa hat er 'Umāra, Ibn al-Daiba' und Ibn al-Aṭīr ausgiebig benutzt.

9. Übersetzungsprobe mit Kommentar.

a) Anfang des edierten Textes als Übersetzungsprobe.

Das Jahr 280 H.¹⁾

In diesem Jahr zog der Imām al-Hādī ila'l-Ḥaqq Jahjā b. al-Ḥusain b. al-Qāsim b. Ibrāhīm b. Ismā'īl b. Ibrāhīm b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. 'Alī b. Abī Ṭālib — Gottes Segen sei über ihnen allen — nach Jemen.

¹⁾ *al-Anbā'*, Fol. 26b.

Geburt an bis zum Jahre 1045 H. (1635). Er berichtet zuerst kurz über die Periode der ersten vier Kalifen (al-Ḥulafā' ar-Rāšidūn), der Umajjaden und der Abbasiden bis zum Jahre 280 H. (893). Von der Zeit an, wo al-Hādī seine erste Reise nach Jemen machte und vier Jahre später die zaiditische Dynastie in Jemen gründete, erzählt Jaḥjā dann eingehender von den Verhältnissen in Jemen und besonders von den Kämpfen al-Hādī's und nach seinem Tode von denen seiner Söhne Muḥammad und Aḥmad gegen die Qarāmiṭa und gegen die aufständischen Stämme. Ebenso eingehend spricht er von den andern zaiditischen Imāmen und von den Kämpfen zwischen ihnen und den Ṣulaiḥiden, den Rasūliden, den Banū Ṭāhir und zuletzt den Türken bis zum Jahre 1045 H. (1635-36), wo der türkische General und Statthalter Qānsūh Pascha von dem Zaiditen al-Ḥusain b. al-Qāsim, dem Feldherrn seines Bruders, des Imāms al-Mu'ajjad billāh Muḥ. b. al-Qāsim, entscheidend geschlagen wurde und diese erste türkische Periode in Jemen ihr Ende fand, nachdem die Türken mehr als 100 Jahre in Jemen geherrscht hatten.¹⁾

d) Methode des Verfassers und seine Quellen.

Der Verfasser pflegt in seiner Chronik die alte Methode, die die meisten arabischen Historiker angewandt haben, indem er den Eintritt des betreffenden Jahres mit ... *ودخلت سنة* ankündigt und dann die Ereignisse des angegebenen Jahres einzeln ohne Zusammenhang aufzählt. Ohne Teilung in Kapitel, ohne Betitelung schreibt er in einem Atemzug von Anfang bis zu Ende. Nur wird die Ankündigung vom Eintritt eines neuen Jahres in unserer Handschrift dicker geschrieben.

Wie der Herausgeber den Text abgeteilt hat, wird gegen Ende der Einleitung dargestellt werden.

Seine Quellen hat Jaḥjā b. al-Ḥusain nicht angegeben. Er sagt am Anfang nur allgemein, er habe sein Werk aus allen geschichtlichen Büchern zusammengestellt, die das enthalten, was in Arabien geschehen ist.²⁾ Wir können aber aus den Zitaten in *al-Anbā'* und durch Vergleich mit älteren Geschichtswerken feststellen, wer seine Gewährsmänner sind. Es wurde oben schon erwähnt, daß Jaḥjā b. al-Ḥusain in seinem Werke die Länder berücksichtigt, die in Be-

¹⁾ Die türkische Herrschaft in Jemen fing im Jahre 923 H. (1517) an. Vgl. WÜSTENFELD'S *Jemen im XI. (XVII.) Jahrhundert*, S. 7; al-Wāsi'i, S. 40; *al-Anbā'*, Fol. 145a.

²⁾ Vgl. oben, S. 16.

die Türken in Jemen geführt hat. Wenn der Verfasser Jahjā der Sohn dieses Husain gewesen wäre, würde seine Ausdrucksweise dies doch wohl verraten. Aber davon findet man keine Spur¹⁾.

Auf jeden Fall ist der Verfasser unserer Handschrift *Anbā' az-Zaman* ein Nachkomme al-Hādī's, des Begründers der zaiditischen jemenischen Dynastie, denn al-Qāsim, der Urgroßvater des Verfassers nach der ersten Angabe und der Großvater desselben nach der zweiten Angabe ist al-Qāsim b. Muḥ. b. 'Alī b. Muḥ. b. 'Alī ar-Rašīd b. Aḥmad b. al-Amīr al-Husain al-Aṣḡar b. 'Alī b. Jahjā b. Muḥ. b. Jūsuf b. al-Imām ad-Dā'i al-Qāsim b. al-Imām ad-Dā'i Jūsuf b. al-Imām al-Manṣūr Jahjā b. an-Nāṣir Aḥmad b. al-Hādī.²⁾

o) Beschreibung.

Das Werk *Anbā' az-Zaman* ist ein umfangreiches Buch. Es umfaßt 199 Blätter, großes Format, 27—37 Zeilen (34 × 23, 26 × 15 cm). Es findet sich als Handschrift auf der Berliner Staatsbibliothek unter der Signatur Ms. or. 2° 1304. Es ist ein roter Lederband mit Klappe. Die Schrift ist jemenisch, groß, vokallos, auf gutem, dickem, grobem Papier. Die Abschrift ist von as-Sajjid Husain b. 'Abd Allāh im Du'l-Qa'da 1295 H. (1878) angefertigt, wie es am Ende des Werkes heißt. Es stehen keine Bemerkungen am Rande, nur gelegentlich Worte, die zum Texte gehören und die der Abschreiber beim Abschreiben versehentlich ausgelassen hatte, oder Hinweise auf den Inhalt in Form von Stichworten.

Andere Handschriften dieses Textes, außer der einzigen, schon erwähnten, gibt es auf den Bibliotheken leider nicht. Das Original ist sicher in Jemen, dürfte aber kaum zu beschaffen sein.

Der Verfasser Jahjā b. al-Husain wollte, wie schon erwähnt, eine Geschichte Jemens zusammenstellen, nachdem er zu der Überzeugung gekommen war, daß es eine solche nicht gab (siehe oben, S. 16).

Jemen ist bei ihm die ganze³⁾ arabische Halbinsel, obwohl er ausführlich nur von Südarabien spricht. Wie es bei den älteren arabischen Geschichtsschreibern üblich ist, spricht unser Verfasser außerdem zu Anfang seines Buches sehr kurz über die sieben Klimata, sieben Erden und dergleichen, dann über die Geschichte Jemens mit Berücksichtigung anderer damit in Beziehung stehender Länder von Muḥammad's

¹⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 190a—199b.

²⁾ Vgl. *al-Wāsi'*, S. 52 und *at-Tatimna*, Fol. 86b.

³⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 1b.

Zwischen *al-Anbā'* und *Tatimmat al-Ifāda* besteht bezüglich der Genauigkeit, Ausführlichkeit und Vielseitigkeit ungefähr derselbe Unterschied, wie zwischen *al-Anbā'* und *al-Ifāda* selbst; denn *al-Ifāda* und ihre Fortsetzung *at-Tatimma* sind nach ein- und derselben Methode gearbeitet.

Außerdem behandelt *al-Anbā'* mehr die politische Geschichte, die uns in erster Linie interessiert. Auch enthält *al-Anbā'* über die Qarāmiṭa, besonders über die jemenitischen, und über die Kämpfe al-Hādī's und an-Nāṣir's gegen dieselben sehr wichtige Angaben, die in den anderen beiden Werken fehlen.

b) Wer ist der Verfasser?

Dieses Werk *Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* ist von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Mu'ajjad billāh Muḥ. b. al-Qāsim b. Muḥ. b. 'Alī al-Jamanī (gestorben 1110 H./1698 n. Chr.). So steht es in der Handschrift auf dem ersten Blatt oben in der Mitte in einer dreieckigen Betitelung, und so gibt BROCKELMANN, Bd. II, S. 403, und Ahlwardt unter Nr. 9745 an. Auf dem Titelblatt auf der oberen linken Seite bemerkt derselbe Schreiber, er halte es für möglich, daß das Werk von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Qāsim und nicht von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Mu'ajjad b. al-Qāsim verfaßt ist. Die Bemerkung lautet:

لَعَلَّ هَذَا التَّارِيخَ لِسَيِّدِي يَحْيَى بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْقَاسِمِ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى؛ فَفِي
«النفحات المسكية في العلماء والفقهاء الزيدية» لِسَيِّدِي إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْمُؤَيَّدِ
فِي تَرْجَمَةِ سَيِّدِي يَحْيَى بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْقَاسِمِ مَا لَفْظُهُ: وَلَهُ مَوْلاَتُ أَحْسَنُهَا مَا ثَقَلَهُ
مِنْ كُتُبِ التَّارِيخِ. وَفِي هَامِشِهِ بِحُطِّ السَّيِّدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِيسَى بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوْكَبَانِيِّ:
قُلْتُ سَمَاءُ أَنْبَاءِ الزَّمَنِ فِي أَخْبَارِ الْيَمَنِ. انْتَهَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

Aber wahrscheinlich ist die erste Angabe richtig; denn wenn die zweite richtig wäre, würde man Beweise dafür in dem letzten Abschnitt der *Anbā'* erwarten, wo über al-Ḥusain b. al-Qāsim berichtet wird, namentlich von den siegreichen Kämpfen, die er während der Regierungszeit seines Vaters, des Ināms al-Manṣūr billāh al-Qāsim b. Muḥ. und seines Bruders al-Mu'ajjad billāh Muḥ.¹⁾ b. al-Qāsim gegen

¹⁾ Des Großvaters des Verfassers nach der wahrscheinlich richtigen Angabe.

Angebot im Jahre 280 H. stattgefunden haben soll, in demselben Jahre, in dem al-Hādī zum erstenmal nach Jemen kam (die Handschrift gibt aber das Datum nicht an).

Dagegen ergibt sich aus den Angaben unserer Handschrift¹⁾ der *Anbā'*: a) daß die erste Reise al-Hādī's nach Jemen allgemein auf Einladung der Jemeniten und nicht auf besondere Einladung Abu'l-'Atāhija's erfolgte, die erst sechs Jahre später kam; b) daß die erste Reise 280 H., die zweite dagegen 284 H. war, und daß die Banū Fuṭaima diejenigen waren, die nach Medina gingen und al-Hādī zum zweiten Mal nach Jemen abholten und ihm in ihrem Wohnsitz Ṣa'da huldigten; c) Abu'l-'Atāhija soll al-Hādī im Muḥarram des Jahres 286 H., zwei Jahre nach der Huldigung in Ṣa'da, durch eine Gesandtschaft, die aus Abu'l-'Atāhija's Bruder und 50 Mann bestand, nach Ṣan'ā' eingeladen haben, um ihm dort zu huldigen. Außerdem gibt *al-Anbā'* noch folgende Einzelheiten: ad-Di'ām und andere Freunde und Verwandte Abu'l-'Atāhija's hätten ihm Vorwürfe wegen dieses Schrittes gemacht. Abu'l-'Atāhija habe al-Hādī Bedingungen gestellt, unter anderem die, daß er sein Stellvertreter (Wālī) würde. Al-Hādī habe diese Bedingungen abgelehnt; er könne nichts bestimmen, bevor er sich von der Aufrichtigkeit Abu'l-'Atāhija's überzeugt habe. Der Bruder Abu'l-'Atāhija's und seine Begleiter hätten al-Hādī in dem Orte „Darb Banī Ṣuraim“ getroffen, wo al-Hādī sich damals gerade aufgehalten habe. Al-Hādī habe zwei Jahre später, am 23. Muḥarram 288 H., seinen Einzug in Ṣan'ā' gehalten, und während dieser zwei Jahre habe Abu'l-'Atāhija oft an al-Hādī geschrieben. Gegen Ende dieser Zeit, als Abu'l-'Atāhija sah, wie ungerecht Huftum und seine Leute sich der Bevölkerung gegenüber benahmen, habe er sich entschlossen, al-Hādī nach Ṣan'ā' kommen zu lassen, um Ordnung zu schaffen, und habe heimlich mit ihm einen Plan verabredet, wie al-Hādī ohne Blutvergießen in Ṣan'ā' einziehen könne. Die Handschrift gibt noch Einzelheiten des Planes und beschreibt, wie Abu'l-'Atāhija al-Hādī vor den Toren Ṣan'ā's empfing, ihm huldigte und ihn in die Stadt führte.

Wir sehen also, wie reichhaltig, genau und eingehend die Angaben unserer Handschrift im Vergleich zu den Angaben der *Ifāda* sind. Auch können wir sie als zuverlässig ansprechen, da sie durch die Mitteilungen VAN ARENDONK's aus der *Sīrat al-Hādī* bestätigt werden, wie sich im einzelnen zeigen wird. Wir begnügen uns hier mit diesem Beispiel. Es wäre leicht, eine größere Anzahl ähnlicher anzuführen.

¹⁾ Vgl. S. 7--8, 17--18, 20--24 des Textes.

8. Die „*Anbā' az-Zaman*“.

a) Warum ist dieses Werk für die Edition gewählt worden?

Daß der Herausgeber mit den *Anbā'* tatsächlich einen Text gefunden hat, der unsern Stoff ausführlich behandelt und uns das zeigt, was sich zwischen Jemen und dem Kalifenstaat und auch zwischen dem zaiditischen Imamat und den anderen Herrschern in Jemen an historischen Ereignissen abgespielt hat, beweist besonders der Abschnitt, wo die Zeit al-Hādī's und die seiner Söhne behandelt wird. Dieser Abschnitt soll zuerst herausgegeben werden und als Dissertation erscheinen. Möglich, daß die beiden Werke: *Sīrat al-Hādī*, die oben¹⁾ schon erwähnt ist, und *Sīrat al-Nāṣir* von 'Abd Allāh b. 'Umar al-Hamdānī²⁾ noch geeigneter für unsern Zweck gewesen wären. Dem Herausgeber war es aber unmöglich, diese Werke zu bekommen. Von *Sīrat al-Hādī* befindet sich nur eine Handschrift im Britischen Museum. Sie war dem Verfasser im Original nicht zugänglich, konnte jedoch nach VAN ARENDONK benutzt werden, wie der Leser bemerken wird. *Sīrat al-Nāṣir* dagegen ist nicht zu finden; nur durch al-Iḥḡī hören wir von diesem Werk, welches seine Bedeutung dadurch hat, daß dessen Verfasser ein Gefährte an Nāṣir's, einer seiner besten Generäle und Staatsmänner war.

Mithin kämen zunächst nur die Werke *al-Ifāda*, *at-Tatimma* und *Anbā' az-Zaman* für eine Edition in Frage.³⁾ *Anbā' az-Zaman* ist aus den schon erwähnten Gründen vorzuziehen. Gewiß sind *al-Ifāda* und *at-Tatimma* im Vergleich mit *Anbā' az-Zaman* ältere Werke⁴⁾ und dürften deshalb vielleicht gewisse Vorzüge haben. Es fehlt ihnen aber im Vergleich zu *al-Anbā'* an Ausführlichkeit, Vielseitigkeit und Genauigkeit, wie die folgenden Beispiele zeigen.

Wo der Verfasser der *Ifāda* von dem Grund spricht, weshalb al-Hādī nach Jemen gegangen und dort als Imām aufgetreten ist, läßt sich aus dieser Darstellung nur entnehmen⁵⁾: a) daß er erst hinkam, nachdem Abu'l-'Atāhija, einer der jemenitischen Könige, mit ihm während seines Aufenthaltes in Medina in Verbindung getreten war und ihm angeboten hatte, nach Jemen zu kommen; b) daß dieses

¹⁾ Siehe S. 13.

²⁾ Vgl. S. 64 des Textes, Anm. 315.

³⁾ Im Verfolg dieser Arbeit beabsichtigt der Verfasser gelegentlich neben einer vollständigen Ausgabe der *Anbā'* auch eine solche der *Ifāda* und der *Tatimma* vorzulegen.

⁴⁾ Vgl. oben, S. 13.

⁵⁾ Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 41a—41b.

ein klares Bild gewinnen von den sozialen Verhältnissen jener Zeit, von der Denkart der Zaiditen und davon, wie sie sich ihre Imāme vorgestellt haben. Das ist aber noch nicht alles, was die Karāmātangaben der Wissenschaft bieten. Man kann aus denselben auch mancherlei historische Tatsachen, die von Belang für den Forscher sind, ersuchen und entnehmen. So lautet z. B. eine unter den Karāmāt des 9. Imās ‘Abd-Allāh b. Ḥamza¹⁾ in der *Tatimma*²⁾: „Als der Herrscher von Ṣan‘ā’, ‘Alam ad-Dīn, in Ḥūt (حُوت) einzog, zerstörte er das Haus des Imāms daselbst, wonach er wieder nach Ṣan‘ā’ zurückkehrte. Es sollte dann keine Woche vergehen, da ließ Gott ein fürchterliches Gewitter über Ṣan‘ā’ niedergehen, wodurch ihm sein neugebautes, kostbares, stolzes Schloß verloren ging und dazu alle seine Schätze.“ Aus diesen Angaben kann man entnehmen, daß zwischen dem Imām und dem Herrscher von Ṣan‘ā’ kriegerischer Zustand geherrscht hat, daß Ṣan‘ā’ zu irgendeiner Zeit während der Regierung des Imāms nicht unter dessen Herrschaft gestanden hat, daß der Herrscher von Ṣan‘ā’ reich und mächtig genug war, ein solches Schloß wie das geschilderte bauen zu lassen, und zuletzt, daß der Imām zu irgendeiner Zeit in Ḥūt gewohnt hat, da er dort ein Haus hatte. Daß diese Karāma auf einem Ereignis beruht und es gerade in dieser Zeit ein schweres Gewitter über Ṣan‘ā’ gegeben hat, läßt sich annehmen, besonders wenn uns von einem solchen Gewitter über Jemen in seiner Regierungszeit noch anderweitig berichtet wird.³⁾

Die Handschrift der *Tatimma* wollte der Verfasser der vorliegenden Abhandlung edieren. Er hat sich die größte Mühe gegeben, sie durchzulesen und abzuschreiben, obwohl sie sehr schlecht geschrieben ist, und nur ein einziges Exemplar von ihr bekannt ist. Es war oft ein wahres Rätselraten, aber der Verfasser hofft, den Text im wesentlichen entziffert zu haben. Auf der Suche nach Belegen und beim Durchlesen der in Frage kommenden Literatur stieß der Verfasser dann auf eine andere Handschrift, die für seinen Zweck nützlicher schien. Das ist das *Kitāb Anbā’ az-Zaman fi Ahbār al-Jaman*.

¹⁾ Er ist im Jahre 501 H. (1105/06) geboren; 613 H. (1216/17) gestorben. Er regierte 20 Jahre und hat bedeutende Werke hinterlassen. Vgl. *at-Tatimma*, Fol. 56a—59b und *al-Wāsi’i*, S. 29—31.

²⁾ Ḥūt (حُوت) ist ein Ort im Gebiete der Banū Ḥamdān, nicht weit von Ṣan‘ā’. Vgl. *Ḥamdānī*, S. 82, Z. 20 und S. 112, Z. 6

³⁾ Siehe *al-Wāsi’i*, S. 30, unten.

al-Ḥusain. Dieser al-Ḥusain soll den Gegner auch getötet haben. Also stimmt *al-Anbā'* mit den Angaben der *Tatimma* überein.¹⁾

4. Bemerkenswerterweise nennt die *Tatimma* die drei Imāme in Ṣa'da, die nach dem Tode von an-Nāṣir b. al-Ḥādī regierten, was *al-Anbā'* ebenfalls tut. Es sind (1) Jaḥjā b. Aḥmad, dessen Beiname al-Manṣūr ist, dann (2) sein Bruder al-Qāsim b. Aḥmad mit dem Beinamen al-Muḥtār, der sich gegen ihn erhob, kurz nachher in Gefangenschaft geriet und dann getötet wurde, und zuletzt der Sohn des zweiten, der den Tod seines Vaters rächte. Viele Geschichtsschreiber haben, wie *at-Tatimma* erwähnt, diese drei Imāme nicht unter den Imāmen aufgezählt.

5. al-Wāsi'ī, S. 25, letzte Zeile, berichtet, al-Ḥusain b. Qāsim sei getötet worden, sagt aber nicht, von wem. Die *Tatimma* gibt wenigstens ungefähr an, der Täter sei einer von den Banū Rabāḥ, einem Zweig des Banū Ḥammād-Stammes, gewesen usw. usw.

Das wären nur wenige Beispiele, nach denen man den Unterschied zwischen al-Wāsi'ī und *at-Tatimma* ermessen und letztere bewerten kann. Al-Wāsi'ī soll damit nicht herabgesetzt werden. Sein Werk ist ja keine historische Quelle. Er schreibt bis zum 12./19. Jahrhundert so kurz wie möglich, wie er selbst in seinem Vorwort sagt.²⁾

c) Charakterisierung.

Charakteristisch für die *Tatimma* ist einmal die Angabe der Werke der Imāme. Es werden die meisten Werke, die jeder Imām geschrieben hat, genannt. Die Imāme waren ja alle große Gelehrte, und wer von den Zaiditen kein ausgezeichneter Gelehrter war, der konnte und durfte überhaupt nie ans Ruder kommen.³⁾ Oder wenn ein solcher Mann doch einmal zur Herrschaft gelangte, so bezeichnete er sich zum mindesten nicht als Imām, sondern als „Muḥtasib“. Charakteristisch für die *Tatimma* ist ferner noch die Aufzählung von Karāmāt (Wundertaten) der Imāme. Sie gibt immer die Karāmāt jedes Imāms an. Die Imāme haben ja prophetische Herkunft. Es liegt also nahe, in ihnen Heilige zu sehen. Darauf hat der Glaube der Schiiten sich aufgebaut, und das hat sie immer wieder veranlaßt, sich für ihre Herren, trotz aller Gefahren, ganz und gar einzusetzen und hinzugeben.

Auch wer nur rein wissenschaftliches Interesse daran nimmt, wird aus den Karāmātangaben Nutzen ziehen können. Man wird daraus

¹⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 46 a.

²⁾ Siehe daselbst S. 5, unten.

³⁾ Vgl. R. STROTHMANN, *Staatsrecht der Zaiditen*, S. 67.

in der Handschrift manche wesentlichen Abschnitte ausführlicher und deutlicher behandelt sind.

1. al-Wāsi'ī sagt über al-'Ijānī, er sei zuerst in aš-Šām (Syrien) und Ḥaṭ'am aufgetreten und habe dann seine Sendboten im Jahre 388 H. nach Jemen geschickt.¹⁾ Das ist alles, was er über ihn berichtet. Dagegen gibt *at-Tatimma* an:

a) Warum er nach Jemen gekommen ist.

b) Daß er hinterher nach Ḥaṭ'am gegangen ist und seine Beauftragten in Jemen zurückließ, damit sie das, was unter seine Herrschaft gekommen war, regierten.

c) Daß er seine Boten im Monat Šawwāl 388 H. nach Jemen geschickt hat (al-Wāsi'ī nennt den Monat nicht).

d) Daß seine Anhänger sich am 2. Du'l-Ḥiġġa sammelten und nach Šan'a' zogen, wo sich ihnen andere anschlossen, und daß allezusammen dann weiterzogen, bis sie zu ihm kamen, der an dem Tage in dem Orte Wādī Nabaša war.

e) Daß der Imām mit seinen Truppen die Städte Ša'da, Šan'a' und verschiedene andere Gebiete von Jemen eroberte und daß er selbst die zahlreichen Truppen geführt hat.

f) Daß man im Naġrān-Gebiet einen Aufstand gegen ihn erregte und daß er mit 1030 Reitern oder mehr und 3240 Fußsoldaten hinzog, die Aufständischen besiegte und wieder nach Ša'da zurückzog.

g) Daß er nachher in Ša'da blieb.

h) Daß er am Sonntag, dem 8. Ramaḍān 393 H. in der Frühe gestorben ist (al-Wāsi'ī nennt nur das Jahr).

Die Handschrift gibt auch an, daß er in 'Ijān begraben wurde, und daß sein Grab daselbst berühmt ist und als Pilgerstätte besucht wird. Ob er in Ša'da oder in 'Ijān selbst gestorben ist, darüber schweigen beide Bücher. Aber aus den Angaben, die *al-Anbā'* macht, kann man schließen, daß der Tod ihn in 'Ijān erreichte.²⁾

2. Unsere Handschrift (*at-Tatimma*) hat einige Nachrichten über den Imām ad-Dā'ī Jūsuf b. Jaḥjā al-Manṣūr b. Aḥmad an-Nāṣir b. al-Ḥādī, der sich gegen al-'Ijānī erhob, während al-Wāsi'ī ihn nur kurz erwähnt.³⁾

3. Al-Wāsi'ī behauptet, gegen diesen Imām habe sich Muḥammad b. al-Qāsim, der Sohn seines Statthalters, erhoben. *At-Tatimma* dagegen sagt uns das anders. Muḥammad b. al-Qāsim habe sich zwar erhoben, aber nicht gegen al-'Ijānī, sondern gegen seinen Sohn

¹⁾ al-Wāsi'ī, S. 25, Z. 5.

²⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 77 b.

³⁾ Vgl. al-Wāsi'ī, S. 25, Z. 10.

und seine beiden Söhne Muḥammad und Aḥmad gesprochen wird, veröffentlichten. Der Plan wurde aber geändert aus Gründen, über die noch zu sprechen ist.¹⁾

7. Die *Tatimmat al-Ifāda*.

a) Beschreibung

Das Buch *at-Tatimma* ist eine Fortsetzung zu dem Werke des Jaḥjā b. al-Ḥusain al-Imām an-Nāṭiq bil-Ḥaqq Abū Ṭālib al-Ḥārūnī al-Ḥasanī, gestorben 424 nach muslimischer Zeitrechnung, 1033 n. Chr., nämlich *al-Ifāda fī Tārīḫ al-A'imma as-Sāda*. Beide Handschriften und andere enthält ein brauner Lederband mit Klappe, der der Königlichen Bibliothek zu Berlin gehört: Ahlwardt Nr. 9665. Unsere *Tatimma*, welche von Imād ad-Dīn Jaḥjā b. 'Alī al-Qāsimī, gestorben nach 1088 H. (1667), verfaßt ist, fängt auf Blatt 48a an und reicht bis zum Blatt 113 b, umfaßt also 66 Blätter im ganzen. Sie geht von al-Manṣūr billāh al-Qāsim b. 'Alī al-'Ijānī (gestorben 393 H. (1003) bis al-Mutawakkil 'ala'llāh Ismā'īl b. al-Qāsim Muḥammad, gestorben 1087 H. (1676). Eine Vorrede oder eine Einleitung hat das Werk nicht. Der ganze Band enthält 236 Blätter, Oktav, zu 20—21 Zeilen; die Schrift ist jemenitisch, ziemlich klein, gedrängt, fast vokallos, sehr oft ohne diakritische Punkte. Man kann sagen, diese Schrift ist kaum lesbar. Die Stichwörter (Anfänge der einzelnen Artikel) sind größer geschrieben. Der Text ist von roten Linien eingefäßt. Die Abschrift (nach Fol. 230a) ist im Jahre 1133 H. (1721) hergestellt. *At-Tatimma* ist wie *al-Ifāda* selbst eine Geschichte der zaiditischen Imāme. Die beiden Werke bieten deren vollständige Namen (oft auch die ihrer Mütter), die Dauer ihrer Regierung und ihres Lebens und den Ort ihres Begräbnisses.

Wenn man das Werk bewerten will, muß man es als historische Quelle betrachten, die uns eine systematisch geordnete, wenn auch manchmal legendäre Geschichte der jemenischen Imāme in einer längeren Periode darbietet. Neuere Bücher wie das Werk al-Wāsi'ī's *Tārīḫ al-Jaman* behandeln zwar auch diese Imāme, aber viel oberflächlicher.

b) Einige Vergleiche zwischen der *Tatimma* und dem Werke al-Wāsi'ī's.

Hier sollen beispielsweise einige Vergleiche zwischen *at-Tatimma* und dem Buch von al-Wāsi'ī gezogen werden, damit man sieht, wie

¹⁾ Siehe S. 22 ff.

So ist begreiflicherweise, wie von den Orientalen selbst, so auch von den Orientalisten diese zaiditische jemenische, echt arabische Dynastie stets vernachlässigt worden, bis R. STROTHMANN seinen Aufsatz: *Die Literatur der Zaiditen* in der Zeitschrift „Der Islam“ Bd. I (1910), Bd. II (1911) veröffentlichte.¹⁾

Damit dürfte klargestellt sein, wie groß die Notwendigkeit ist, Quellen für dieses Gebiet zu suchen, sie zu bearbeiten und herauszugeben.

6. Die Gründe für die Edition.

Obwohl dem Verfasser für seine Dissertation ursprünglich ein modernerer Stoff, etwa eine historisch-soziologische Arbeit über Muḥ. ‘Abduh, den größten sozialen und religiösen Reformen des Islams, den Ägypten in der neuesten Zeit gehabt hat,²⁾ vorgeschwebt hatte, ließ er sich doch aus dem schon erwähnten Grunde durch Prof. STROTHMANN gern bestimmen, zunächst einmal jemenische Quellen zu suchen und herauszugeben, zumal auch ägyptische Gelehrte, mit denen er sich darüber in Verbindung setzte, diesen Plan billigten.

Noch ein zweiter Grund bestimmte den Verfasser zur Wahl des vorliegenden Gegenstandes. In den letzten Jahren ist man in den arabischen Ländern nach einem langen Schlaf wach geworden und hat sich wieder gefunden. Die arabischen Völker wollen sich jetzt näher kennen lernen, sie wollen auch die verschiedenen Streitigkeiten, die man früher gegenseitig geführt hat, ein für allemal beiseite legen, um etwas Wichtiges zu tun. Sie nähern sich einander mehr und mehr. Diese segensreiche Bewegung hat der schon erwähnte Reformator Muḥ. ‘Abduh, lange Zeit meisterhaft geführt und bestärkt. In diesem Sinne will auch der Verfasser versuchen, seine Pflicht als Ägypter zu erfüllen und gleichzeitig der historischen Wissenschaft einen Beitrag liefern durch eine Veröffentlichung zur Geschichte eines arabischen Landes und der einzigen, bis heute herrschenden, echt arabischen, vom Propheten herstammenden Dynastie.

Nachdem der Verfasser lange nach jemenischen Handschriften gesucht und in einigen, die er gefunden, lange gelesen hatte, wollte er zuerst die *Tatimmat al-Ifāda fī Tārīḥ al-A‘imma as-Sāda* bearbeiten und herausgeben und als Ergänzungsstück dazu einen Abschnitt von dem Buch *al-Ifāda*, in dem über al-Hādī, den Begründer der Dynastie,

¹⁾ Vgl. Der Islam, Bd. I, S. 354ff. und Bd. II, S. 49ff.

²⁾ Siehe Rašīd Riḍā, Muṣṭafā ‘Abdu’r-Rāziq, Horten, Adams u. a. m.

b. al-Furāt in der Regierungszeit al-Muqtadir's¹⁾ im Ramaḍān 311 H. seinen Vorgänger 'Alī b. 'Īsā als Gefangenen nach Mekka und von da aus weiter nach Ṣan'ā'.²⁾ Erst als ein anderer Wesir, Abu'l-Qāsim al-Ḥāqānī, ans Ruder kam und den 'Alī b. 'Īsā auf eine Fürbitte hin begnadigte, durfte der arme Verbannte im Jahre 312 H. aus dieser arabischen „Teufelsinsel“ wieder nach Mekka zurückkehren.³⁾

Wenn wir weitere Gründe suchen, warum die arabischen Historiker über die zaiditischen Imame in Jemen so herzlich wenig geschrieben haben, dann dürfen wir dabei nicht vergessen, daß die Imame von eben diesen Geschichtsschreibern, außer denen, die ihre Anhänger waren, als Aufständische betrachtet wurden. Deshalb wurden sie von den Geschichtsschreibern, wenn diese über das Gebiet überhaupt etwas wußten, nur nebenbei hie und da erwähnt; systematische Behandlung dieser Imame und ihrer Zeit oder der jemenischen Geschichte im allgemeinen findet sich bei diesen Historikern nicht, weil so etwas für sie gar nicht in Frage kam. Das war aber gerade der Grund, welcher den Verfasser unseres Buches *Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* veranlaßte, sein Werk zu schreiben. Er sagt: „Als ich gesehen hatte, daß die Nachrichten über Jemen nicht in einem Geschichtswerke zusammengefaßt sind, habe ich Gott um Hilfe gebeten und die Geschichte der Tihāma, des Ḥiğāz usw. aus allen geschichtlichen Büchern zusammengestellt, die das enthalten, was in der „jemenischen Insel“⁴⁾ geschehen ist, und habe daraus das für meinen Zweck und meine Absicht Wichtige ausgezogen.“⁵⁾

ولما رأيت أخبار قطر اليمن، لم تجمع في تاريخ من تواريخ الزّمن، استخرت الله سبحانه وتعالى، وجمعت التواريخ التهامية والحجازية وغيرها من سائر كتب التواريخ المشتملة على ذكر ما جرى في الجزيرة اليمنية، ولخصت منها الغرض المقصود.

Diesen Mangel hat auch Muslim b. Ḡa'far al-Laḥḡī in seinem Buche *K. fīhi Ṣan' min Aḥbār az-Zaidijja bil-Jaman* beklagt.⁶⁾

¹⁾ Die Regierungszeit von al-Muqtadir war von XI. 295 bis X. 320 H./VIII. 908 bis X. 932.

²⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 104 und *Murūf ad-Dahab*, Bd. IV, S. 49–50.

³⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 110.

⁴⁾ Damit bezeichnet er die ganze arabische Halbinsel einschließlich al-Ḥiğāz, Nağd und Tihāma, wie er ausdrücklich sagt. Siehe *Anbā' az-Zaman*, Fol. 1b.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Berliner Handschrift Ahlwardt 9644, Fol. 39 a. Der Verfasser hat sein Buch im Jahre 544 H. (1149) geschrieben.

Auch die älteren arabischen Geographen haben uns nichts über die Zaiditen in Jemen überliefert; nur sehr kurz und dürftig erwähnen einige von ihnen, wie al-Maḡdisī, Ibn Ḥauqal al-Baḡdādī, al-Karḥī und Ibn Rustah, sie gelegentlich. Al-Maḡdisī wußte nur, daß Ṣa'da eine Stadt der 'Aliden ist, daß diese 'Aliden die gerechtesten der Menschen sind (a'dal an-nās) und daß der Herrscher von Ṣa'da keine (willkürliche) Steuer von den Kaufleuten nimmt, sondern den Zehnten.¹⁾ Ibn Ḥauqal wußte, daß der Herrscher von Ṣa'da in der Zeit, wo Abu 'l-Ġais b. Zījād in Zabīd herrschte, ein Ḥasanī war, und daß sein Einkommen ungefähr eine halbe Million Dinare betrug.²⁾ Die Angaben al-Karḥī's besagen nur, daß der Ḥasanide, der unter dem Namen az-Zaidī ar-Rassī bekannt war (nämlich al-Hādī), sich in Ṣa'da aufhielt.³⁾ Ibn Rustah dagegen weiß nur, daß die meisten von den Bewohnern Ṣan'ā's und überhaupt Jemens Schiiten sind.⁴⁾

5. Weshalb die Kenntnisse über Jemen gering sind.

Die geringe Bekanntschaft der erwähnten Autoren mit Jemen ist zu verstehen, wenn man bedenkt, daß die Araber in Nordarabien schon früher, vor der Zeit Mohammeds, sich vorgestellt haben, Jemen sei am Ende der Welt gelegen; das besagt das arabische Sprichwort:

لَا بُدَّ مِنْ صِنَاعَا وَلَوْ طَالَ السَّفَرُ

„Ṣan'ā' muß erreicht werden, wenn die Reise auch noch so weit ist.“ Man zitiert es, wenn man sagen will: ich muß ein Ziel erreichen, wenn es auch so weit ist wie Ṣan'ā', die Hauptstadt von Jemen. Ich habe den festen Willen, den weiten, unbequemen Weg zu machen, um dahin zu kommen. Auch in der islamischen Zeit blieb man dieser Vorstellung treu. Das kann man daraus erkennen, daß Sa'd b. Ma'āḍ zu dem Propheten sagte, um ihm seinen Gehorsam und seine Ergebenheit zu zeigen: „Wenn du mich auch nach Bark al-Ġimād (einem Ort in Jemen, der für den abgelegensten galt) hinführtest, würde ich dir folgen.“⁵⁾ und daß man z. B. in der Abbassidenzeit Ṣan'ā' als Verbannungsort ausgesucht hatte. So schickte der Wesir Abu'l-Ḥasan

¹⁾ Vgl. K. *Aḥsan at-Taḡāsīm fi Ma'rifat al-Aqālīm*, S. 87, 104, Z. 8; 105, Z. 4.

²⁾ Vgl. *al-Masālik wal-Mamālik*, S. 20, 21.

³⁾ Vgl. *al-Masālik wal-Mamālik* von al-Karḥī, S. 24, Z. 5—6.

⁴⁾ Vgl. K. *al-A'lāq an-naḡīsa*, S. 113, Z. 6—7.

⁵⁾ Vgl. Hamḍānī, S. 203, Z. 20—204, Z. 5.

4. Was die älteren arabischen Historiker und Geographen über Jemen und die Zaiditen daselbst wissen.

Die älteren bekannten arabischen Geschichtsschreiber haben uns leider nichts von jenen Imamen überliefert; einer wie at-Ṭabarī, der viele Werke geschrieben hat, hat al-Hādī nur indirekt erwähnt;¹⁾ in fünf Zeilen in seinem Werke, welches 15 Bände nach der Leidener Ausgabe zählt, spricht er von ihm, wußte aber nicht seinen Namen, noch wer er überhaupt war. Er hat von ihm nur ganz allgemein als von einem Mann von den 'Aliden geredet. Noch erstaunlicher ist es, wenn Abu'l-Farağ al-Iṣbahānī, der Verfasser des berühmten *Ağānī*, der ungefähr alles wußte, uns in seinem Buch *Maqātil at-Ṭālibijjīn* beinahe nichts von den jemenitischen Imamen sagt, obwohl das Thema des Buches die Gefallenen von den Nachkommen Abū Ṭalib's waren. Etwas aber hat er allerdings darüber gesagt, nämlich:²⁾ Es gibt in Jemen augenblicklich einige von den Ṭalibiden, die es beherrschen, aber wir sind von ihren Nachrichten abgeschnitten; denn es gibt ja nur wenige Leute, oder überhaupt keine, die etwas davon vermitteln. Diese Stelle lautet:

على أنه يوجد في اليمن في هذا الوقت، وبنواحي طبرستان، جماعة من آل أبي طالب قد ملكوها وتغلبوا عليها؛ إلا أن أخبارهم منقطعة عنا لقلة من ينقلها إلينا، بل لعدمهم وقعدانهم.

Auch der große Dogmenkenner al-Aṣ'arī, der die sunnitischen Lehren und die aṣ'arītische Richtung begründet hat, hat in seinem bedeutenden Buche *Maqālāt al-Islāmijjīn* nichts über die jemenitischen Zaiditen gesagt, wo er über die verschiedenen Sekten eingehend spricht. R. STROTHMANN hat das schon bemerkt und mit Erstaunen erwähnt, indem er in seiner Abhandlung über Aṣ'arī's Buch und über die Ausgabe sagt:³⁾ „Um Jemen hat er (al-Aṣ'arī) sich überhaupt nicht gekümmert!“ Ibn Ḥaldūn aber hat in seinem geschichtlichen Werke einige kurze, in gewissen Hinsichten falsche Angaben über al-Hādī, seine Vorfahren und Nachkommen gemacht. Er hat z. B. angegeben, al-Hādī sei in as-Sind geboren und von da aus nach Jemen gekommen,⁴⁾ was den Angaben aller jemenitischen Werke widerspricht.

¹⁾ Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2204, Z. 15 ff.

²⁾ *Maqātil at-Ṭālibijjīn*, S. 234—235.

³⁾ Islam, Bd. XIX, Heft 4, S. 205.

⁴⁾ Siehe *al-Muḥtaṣar* (ein Abschnitt aus *K. al-'Iṣṣar*, welcher die Geschichte Jemens betrifft), bei KAY, S. 105—106, und *al-'Iṣṣar*, Bd. IV, S. 111 und 213; dazu siehe *al-Iḥḍāḍ*, f. 37a, 40b—41; den Text S. 7 und 8.

über die Dynastie der Šulaihididen geschrieben, welche als Dā'īs (Propagandisten) für die ägyptischen Fātimiden wirkten. Und al-Ḥazraġī hat über die Rasūliden geschrieben, die Werber und Vasallen der orthodoxen Ajjūbiden Ägyptens waren. Von den zaiditischen Imamen in Jemen handeln die beiden Werke kaum. TRITTON's und WÜSTENFELD's Werke handeln auch von den Türken in Jemen und der türkischen Zeit, worüber es noch andere Werke gibt. Und was ANSALDI geschrieben hat, das sind allgemeine Bemerkungen über die jemenische Bevölkerung und geographische Bemerkungen über das heutige Jemen.

Viele von den Imamen selbst und ihre Verwandten und Angehörigen haben über die zaiditischen Imame in Jemen geschrieben oder sonstige wichtige Werke verfaßt. Einige davon sind bereits veröffentlicht, wie z. B. *at-Ṭirāz fi 'Ulūm al-Balāġa wal-I'ğāz*, ein dreibändiges Buch über die rhetorischen Wissenschaften, welches von dem 18. Imām Jahjā¹⁾ b. Ḥamza geschrieben und von der ägyptischen Staatsbibliothek im Jahre 1914 (1332 H.) herausgegeben worden ist.²⁾ Aber gerade die Quellen über die Imame und ihre Geschichte sind heute verschollen oder unzugänglich. Zwar hat al-Wāsi'ī sein Buch *Tārīḥ al-Jaman* (Geschichte des Jemen) im Jahre 1346 H. (1927) herausgegeben. Auch VAN ARENDONK hat im Jahre 1919 über al-Hādī, den Begründer des zaiditischen Imamats in Jemen in seinem Buch „Die Entstehung des zaiditischen Imamats in Jemen“ (*De Opkomst van het Zaidietische Imamaat in Yemen*) geschrieben. Aber was al-Wāsi'ī geschrieben hat, das sind, wie weiter unten an Beispielen gezeigt werden soll,³⁾ kurze, manchmal ungentügende und ungenaue Angaben nach einigen Handschriften über Jemen und die Imame. VAN ARENDONK dagegen hat die Geschichte al-Hādī's in Jemen hauptsächlich nach den Handschriften der Werke *Sīrat al-Hādī* von 'Alī b. Muḥ. b. 'Ubaid Allāh al-'Abbāsī al-'Alawī (Br. Mus. Or. 3901, Rieu, *Suppl.*, No. 531), *Anbā' az-Zaman fi Aḥbār al-Jaman* und *Bahġat az-Zaman fi Tārīḥ al-Jaman* von Ibn 'Abd al-Maġīd⁴⁾ dargestellt.

¹⁾ Er wurde im Šafar 600 H. (1270) in Šan'ā' geboren und starb im Jahre 747 H. (1346). Seine Regierung dauerte 51 Jahre. Vgl. *Tatimmat al-Ifāda*, Fol. 64b—67b und al-Wāsi'ī, S. 35—37.

²⁾ Im Verlag al-Muqtataf unter dem Titel:

كتاب الطراز المتضمن لأسرار البلاغة وعلوم حقائق الإعجاز

³⁾ Siehe S. 18 f., unten.

⁴⁾ Paris, Bibl. Nat., Blochet, *Cat. de la collection de manusc. orient. formée p. M. Ch. Schefer*, no. 5977.

Qāsim al-Qā'im bi-'Amr Allāh b. al-Mahdī al-'Alawī, dem zweiten aus seiner Dynastie. Er wurde mit Amīr al-Mu'minīn (Fürst der Gläubigen) betitelt; al-Andalus gehörte 'Abd ar-Raḥmān b. Muḥammad, der an-Nāṣir al-Umawī als Titel führte; Ḥurasān und Māwarā'annahr gehörten Naṣr b. Aḥmad as-Sāmānī; Ṭabaristān und Ġurgān gehörten den Dailam; al-Baḥrain und al-Jamāma gehörten Abū Ṭāhir al-Qarmaṭī.“

Im Anschluß an al-Baḥrain und die Jamāma erwartet man die Erwähnung Jemens; aber das erwähnt Ibn al-Aṭīr überhaupt nicht. Und doch ist unter den vielen Dynastien, die damals auf den Schauplatz traten, nur eine einzige, die sich bis zum heutigen Tage erhalten hat, die einzige, die echtes arabisches Blut hat, ohne Zweifel von dem Propheten herkommt, die viel echte islamische Gebräuche und Sitten bewahrt und noch heutigen Tags selbständig herrscht und ihre eigene Politik macht, die jemenische Dynastie, die heute Jemen besitzt.

2. Die Gründung der zaiditischen Dynastie in Jemen.

Sie wurde begründet von al-Hādī ila'l Ḥaqq Jaḥjā¹⁾ b. al-Ḥusain am 11. März 897 (Ṣafar 284 H.). Sein Nachkomme und etwa 97. Nachfolger, der Imām al-Mutawakkil Jaḥjā, hat das zaiditische Imamāt nach dem Abzug der Türken im Jahre 1337 H. (1918), also 1021 Jahre nach der Begründung der Dynastie, zu einem jemenitischen Königreich erweitert und herrscht noch heute über Jemen.

3. Die Quellen über das zaiditische Jemen.

Als man im Jahre 1934 von dem Krieg zwischen Imām Jaḥjā und Ibn Sa'ūd, dem König von Ḥiğāz, hörte, wurde man aufmerksam und fing an, über Jemen und die jemenische Dynastie Nachforschungen anzustellen. Die Grundlage dafür aber fehlte so gut wie ganz, denn man hatte keine Quellen für dieses Gebiet. Gewiß gibt es ältere Werke über Jemen, die man kennt, etwa wie *Tārīḥ al-Jaman* von 'Umāra al-Ḥakamī al-Jamanī und *K. al-Uqūd al-lu'lu'ijja* von 'Alī al-Ḥazraḡī. Auch neuere, wie *The Imams of San'a'* von TRITTON; *Jemen im XI. (XVII.) Jahrhundert* von WÜSTENFELD und *Il Yemen* von ANSALDI. Aber was sind das für Werke? 'Umāra hat

¹⁾ Siehe seine Stammlinie bis 'Alī b. Abī Ṭālib auf S. 7 des arabischen Textes.

1. Die Verhältnisse des abbassidischen Reiches am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts d. H. nach Ibn al-Aṭīr.

Der große Geschichtsschreiber Ibn al-Aṭīr hat uns die Verhältnisse des abbassidischen Reiches in seinem Werke *al-Kāmil* geschildert und gezeigt, wie am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts der Hedschra der Verfall des Staates sich immer bemerkbarer machte. Er spricht von den zahlreichen Aufständen, die damals ausbrachen, von der Machtlosigkeit der späteren abbassidischen Kalifen, wie insbesondere von dem 20. abbassidischen Kalifen ar-Rāḍī, der selbst in seiner eigenen Residenz alles von seinem Minister bestimmen ließ, von den vielen neuauftauchenden Dynastien und von den sich immer mächtiger fühlenden Statthaltern, die die von ihnen verwalteten Gebiete allmählich an sich rissen und so neue Staaten auf dem Boden des Reiches gründeten.

Fast alle diese neuen Staaten führt Ibn al-Aṭīr auf, von Jemen jedoch und dem zaiditischen Imamats, das 324 d. H. (936) schon etwa 39¹⁾ Jahre lang bestand, sagt er kein Wort.

Es heißt bei Ibn al-Aṭīr an dieser Stelle²⁾: „Die Statthalter in den peripheren Gebieten (Aṣḥāb al-Aṭṭāf) bemächtigten sich ihrer Verwaltungsgebiete und machten sich selbständig. Dem Kalifen blieb nur Bagdad und seine Umgebung (Aṣḥāb al-Ḥāḍira), aber auch da hatte Ibn Rāḥiq³⁾ die Herrschaft und die Regierung. Der Kalif selbst hatte nichts zu sagen. Für die anderen Gebiete galt folgendes: Al-Baṣra gehörte Ibn Rāḥiq (in der Hand des Ibn Rāḥiq); Ḥīzistān gehörte al-Barīdī; Fāris gehörte ʿImād ad-Daula b. Buwāih; Karmān gehörte Abū ʿAlī Muḥammad b. Ijās; ar-Rajj, Iṣbahān und al-Ǧabal gehörten Rukn ad-Daula b. Buwāih und Waṣmgīr, dem Bruder von Mardawīǧ, die sich beide darum stritten; al-Mausil und Dijārbakr, Muḍar und Rabīʿa gehörten den Banū Ḥamdān; Ägypten und Syrien gehörten Muḥammad b. Tuǧǧ al-Jḥšīd; al-Maǧrib und Ifriqijja gehörten Abu'l-

¹⁾ Die Imamatsgründung war März 897 und Ibn al-Aṭīr schildert die Verhältnisse im Jahre 936.

²⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 241.

³⁾ Abū Bakr Muḥammad b. Rāḥiq, Fürst der Fürsten und Machthaber, zum ersten Mal in der Regierungszeit ar-Rāḍī's auf 1 Jahr und 10 ½ Monate, und zum zweiten Mal in der Regierungszeit al-Muttaqī's auf 6 Monate. Er ist im Jahre 330 H. von Nāṣir ad-Daula b. Ḥamdān ermordet worden. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 261, 284, 286.

Einführung.

1. Die Verhältnisse des abbassidischen Reiches am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts der H. nach Ibn al-Aṭīr	11
2. Die Gründung der zaiditischen Dynastie in Jemen	12
3. Die Quellen über das zaiditische Jemen	12
4. Was die älteren arabischen Historiker und Geographen über Jemen und die Zaiditen daselbst wissen	14
5. Weshalb die Kenntnisse über Jemen gering sind	15
6. Die Gründe für die Edition	17
7. Die <i>Tatimmat al-Ifāda</i>	18
a) Beschreibung	18
b) Einige Vergleiche	18
c) Charakterisierung	20
8. Die <i>Anbā' az-Zaman</i>	22
a) Warum ist dieses Werk für die Edition gewählt worden?	22
b) Wer ist der Verfasser?	24
c) Beschreibung	25
d) Methode des Verfassers und seine Quellen	26
9. Übersetzungsprobe mit Kommentar	27
10. Grundsätze der Edition	31

Ibn ad-Daiba' = *Qurrat al-'Ujūn fī Ahbār al-Jaman al-maimūn*, eine wenig abweichende Bearbeitung derselben Geschichte von Abū 'Abd Allāh b. 'Abd ar-Raḥmān... b. ad-Daibn', Kairo V 104. Vgl. BROCKELMANN, Bd. II, S. 401 (2).

Kitāb al-Ifāda fī Tārīḥ al-A'imma as-Sāda und die Fortsetzung davon *Tatimmat al-Ifāda*, Berlin Ms. Glas. 37 (Ahlwardt 9665), siehe S. 18ff. der Einführung und vgl. BROCKELMANN, Bd. I, S. 402; STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, im *Islam*, Bd. I, S. 358ff., Bd. II, S. 67ff.

Al-Laḥḡī = Berlin Ms. or. 2° 1300 (Ahlwardt 9664), *Kitāb fīhi Šai' min Ahbār az-Zaidijja bil-Jaman mina 'l-Afādīl min Āl Rasūl Allāh...* Geschichte der Söhne al-Hādī's, besonders die des Aḥmad und ihrer Anhänger. Vgl. STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, im *Islam*, Bd. I, S. 363.

- Jāqūt, Šihāb ad-Dīn Abū 'Abd Allāh al-Ḥamawī, *Kitāb Mu'jam al-Buldān*, ed. WÜSTENFELD, Leipzig 1866—73.
- Al-Karḥī, Abū Ishāq Ibrāhīm b. Muḥammad al-Fārisī, *Kitāb al-Masālik wa 'l-Mamālik*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Bd. 1, Leiden 1870.
- KAY, Henry C., *Yaman. Its early mediaeval history*, siehe al-Bahā'.
- Al-Mas'ūdī, Abū 'l-Ḥasan 'Alī b. al-Ḥusain b. 'Alī, 1. *Kitāb Murūf ad-Dahab*, ed. BARBIER DE MEYNARD et PAVET DE COURTEILLE, Paris 1861—77, Bd. IV, VII u. VIII. — 2. *Kitāb at-Tanbīh wal-Ikrāf*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Leiden 1894 (zitiert als *at-Tanbīh*).
- Al-Maqdisī, Šamsu'd-Dīn Abū 'Abd Allāh Muḥ., *Aḥsan at-Taqāsīm fī Ma'rifatal-Aqālīm*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Bd. III, Leiden 1877.
- Al-Maqrīzī, Aḥmad b. 'Alī, *Kitāb as-Sulūk li-Ma'rifat Duwal al-Mulūk*, 1. Teil, Bd. I, ed. M. MUSTAFA ZIADA, Kairo, Verlag der Ägypt. Staatsbibliothek, 1934.
- Našwān, Ibn Sa'īd (= Nashwān), *Šamsu'l-'Ulūm*, ed. 'AZĪMUDDĪN AḤMAD, Leiden-London 1916 (GIBB Mem. XXIV).
- NIEBUHR, Carsten, *Beschreibung von Arabien*, Kopenhagen 1772.
- 'Umāra al-Ḥakamī (Omarah), Naḡmu'd-Dīn b. Abī 'l-Ḥasan, *Kitāb Tārīḥ al-Jaman* in KAY's *Yaman* (siehe al-Bahā').¹
- RATHJENS, Carl, *Rathjens-v. Wißmannsche Südarabien-Reise*, Bd. III (= Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde, Bd. 40), Hamburg 1934.
- As-Subkī, Tāḡ ad-Dīn, *Ṭabaqāt as-Šāfi'ijja al-kubrā*, Kairo, al-Maṭba'a al-Ḥusainijja, 1. Ausgabe, 1324 H.
- STROTHMANN, R., *Das Staatsrecht der Zaiditen*, Verlag K. J. Trübner, Straßburg 1912.
- *Kultus der Zaiditen*, Verlag K. J. Trübner, Straßburg 1912.
- *Islamische Konfessionskunde und das Sektenbuch des Aš'arī*, Sonderdruck aus dem „Islam“, Bd. 19, Heft 4.
- At-Ṭabarī, Abū Ġa'far Muḥ. b. Ġarīr, *Kitāb Aḥbār ar-Rusul wal-Mulūk*, ed. DE GOEJE, Leiden 1879—1901 (Serie 3, Bd. IV).
- Taimūr Pascha, Aḥmad, *Naḡra tāriḥijja fī Naṣ'at al-Maḡāhib al-arba'a*. Kairo 1345 H., al-Maṭba'a as-Salafijja.
- VAN ARENDONK, C., *De Opkomst van het Zaidietische Imamaat in Jemen*, Londen 1919.
- Al-Wāsi', 'Abd al-Wāsi' b. Jaljā, *Tārīḥ al-Jaman*, Kairo 1346 H., al-Maṭba'a as-Salafijja.
- WÜSTENFELD, Ferd., 1. *Genealogische Tabellen der arabischen Stämme und Familien*, Göttingen 1852. — 2. *Vergleichungstabellen der muhammedanischen und christlichen Zeitrechnung*, 2. Aufl. Leipzig 1926. — 3. *Jemen im 11. (17.) Jahrhundert*, Göttingen 1884.

Handschriften.

- Kitāb Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* von Jaljā b. al-Ḥusain al-Jamālī, Berlin Ms. or. 2° 1304 (Ahlwardt 9745), siehe S. 25ff. der Einführung und vgl. BROCKELMANN's *Geschichte der arabischen Literatur*, Bd. II, S. 403; STROTHMANN, *Literatur der Zaiditen*, in *Islam*, Bd. I, S. 304.

Literatur.

- ABŪ ḤADĪD, MUḤAMMAD FARĪD, *Ṣalāḥ ad-Dīn al-Ajġūbī wa-‘Aṣruḥ*, Kairo, Verlag der Ägyptischen Staatsbibliothek, 1927/1346 H.
- ABU’l-FARAġ al-Iṣbahānī, ‘Alī b. al-Ḥusain, *Kitāb Maqātil at-Ṭalībījīn*, Teheran 1303 H.
- AHLWARDT, W., *Verzeichnis der arabischen Handschriften der Königl. Staatsbibliothek zu Berlin*, Bd. IX.
- AMĪN, AḤMAD, *Ḍuḥa’l-Islām*, Bd. II, Kairo 1935/1353 H.
- ANSALDI, Cesare, *Il Yemen*, Rom 1933.
- AL-AṢ‘ARĪ, ABU’l-ḤASAN ‘Alī b. Ismā‘īl, *Maqālāt al-Islāmījīn* (Die dogmatischen Lehren der Anhänger des Islam), Bd. I, ed. HELLMUT RITTER, Konstantinopel 1930.
- AL-Bahā’ al-Ġanādī, Abū ‘Abd Allāh Jūsuf, *Aḥbār al-Qarāmīṭa bil-Jaman* (Auszug aus dem *Kitāb as-Sulūk*), hsg. u. übers. v. KAY, London 1309 H./1892.
- AL-Bakrī, Abū ‘Ubaid ‘Abd Allāh b. ‘Abd al-‘Azīz, *Kitāb Mu‘jam mā ‘sta‘-ġam* (Das geographische Wörterbuch), Göttingen-Paris 1876.
- BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Weimar 1898—99.
- DOZY, R., *Supplément aux Dictionnaires Arabes* (DOZY: Supp. Dict. Ar.), Leiden 1881.
- E. I. = *Enzyklopädie des Islam* (deutsche Ausgabe).
- GLASER, Eduard, Seine Aufsätze über Arabien, sowie seine Karte (*Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt*, Bd. 32, 1886).
- AL-Ḥamdānī, 1. *Kitāb Ṣifāt Ġazīrat al-‘Arab* (Geographie der arabischen Halbinsel) herausgegeben von David H. MÜLLER, Leiden 1891. — 2. *Kitāb al-Iklīl*, Auszug daraus u. d. T. *Die Burgen und Schlösser Südarabiens* von David H. MÜLLER, Wien 1879.
- Ḥāġġī Ḥalīfa (Ḥāġġī Khalfā), *Kaṣf az-Zunūn*, ed. G. FLÜGEL, Leipzig 1835—58.
- AL-Ḥazraġī, ‘Alī b. al-Ḥasan, *Kitāb al-Uqūd al-ḥuḥū’ijja fī Tārīḥ ad-Dawla ar-rasūlijja*, ed. BASJŪNĪ ‘ASAL, Kairo, Verlag al-Filāl, 1329—1332 H./1911—14.
- Ibn al-Aṭīr, ‘Izzu’d-Dīn ABU’l-Ḥusain ‘Alī, *Kitāb al-Kāmil fī’l-Tārīḥ*, ed. TORNBORG, Leiden 1863—70, Bd. VII, VIII u. XI.
- Ibn Ḥauqal, ABU’l-Qāsim, *Kitāb al-Masālik wa’l-Mamālik*, ed. DE GOSSE, *Bibliotheca geographorum arabicorum*, Leiden 1872.
- Ibn Ḥaldūn, ‘Abd ar-Raḥmān b. Muḥammad, 1. *Kitāb al-‘Ibar...* Būlāq 1284 H., Bd. IV. — 2. *Al-Muqaddima*, Kairo al-Maṭba‘a al-Ḥairijja (AL-ḤAṢṢĀR) 1322 IL.
- Ibn Ḥillikān, Šamsu’d-Dīn ABU’l-‘Abbās Aḥmad, *Kitāb Waṣajāt al-A‘jān...* Būlāq 1290 H.
- Ibn Muḥannā, Aḥm. b. ‘Alī b. al-Ḥusain, *Kitāb ‘Undat at-Ṭalīb...*, Bombay 1318 H.
- Ibn Roṣṭaḥ, Aḥmad b. ‘Alī, *Kitāb al-A‘lāq an-nuṣṣa*, ed. DE GOSSE, *Bibl. geograph. arabic.* Bd. 7, Leiden 1891.
- Der Islam*, Zeitschr. für Geschichte und Kultur des islamischen Orients, Bd. I u. II, 1910—11; Bd. XI, 1921.

Inhalt.

Literatur.....	7
I. Einführung	10
II. Textausgabe	Ⅳ
1. Inhaltsverzeichnis	Ⅳ
2. Text.....	Ⅴ
3. Indices	Ⅶ
a) Biographischer Namenindex	Ⅶ
b) Geographischer Namenindex	Ⅶ

Umschrift

f	ف
q	ق
k	ك
l	ل
m	م
n	ن
h	هـ
w, u, ū	و
j, ī	ي

r	ر
z	ز
s	س
š	ش
ṣ	ص
ḍ	ض
ṭ	ط
ẓ	ظ
‘	ع
ġ	غ

’	ء
ā	ا
b	ب
t	ت
ṭ	ث
ǧ	ج
ḥ	ح
ḫ	خ
d	د
ḏ	ذ

Dem Geiste unseres großen Reformers, des Imam Muḥammad ‘Abduh, der für die Erneuerung und Einigung der arabisch-islamischen Welt gelebt hat,

und dem verdienstvollen Manne, der sein Andenken lebendig erhalten hat, ‘Abdassalām aš-Šādīlī Pascha widme ich dieses Buch in einer Zeit, da der Orient erwacht ist und nach Erkenntnis seiner selbst strebt.

Als eine Vorstudie zu einer künftigen Geschichte der Dynastie der Zaiditen-Imame, die über tausend Jahre lang ununterbrochen allein nach dem islamischen Recht in Jemen geherrscht hat, und noch herrscht, soll es mithelfen, einen bisher wenig bekannten Zeitraum der islamischen Geschichte aufzuhellen.

JAḤJĀ B. AL-ḤUSAIN
B. AL-MU'AJJAD AL-JAMANĪ'S
„ANBĀ' AZ-ZAMAN FĪ AḤBĀR AL-JAMAN“

ANFÄNGE DES ZAIDITENTUMS IN JEMEN
TEXTKRITISCHE TEILAUSGABE MIT ÜBERSETZUNGSPROBE,
KOMMENTAR UND EINFÜHRUNG IN DIE HISTORISCHE
JEMENISCH-ZAIDITISCHE LITERATUR

VON

MOHAMED MADI

WALTER DE GRUYTER & CO.

VORMALS G.J. GÖSCHEM'SCHE VERLAGSHANDLUNG — J. GUTTENTAG, VERLAGS-
BUCHHANDLUNG — GEORG REIMER — KARL J. TRÜBNER — VEIT & COMP.

BERLIN UND LEIPZIG

STUDIEN ZUR
GESCHICHTE UND KULTUR
DES ISLAMISCHEN ORIENTS

ZWANGLOSE BEIHEFTE
ZU DER ZEITSCHRIFT „DER ISLAM“

HERAUSGEGEBEN
VON
R. STROTHMANN

NEUNTES HEFT

WALTER DE GRUYTER & CO.

VORMALS G.J. GÖSCHEN'SCHE VERLAGSHANDLUNG — J. GUTTENTAG, VERLAGS-
BUCHHANDLUNG — GEORG REIMER — KARL J. TRÜBNER — VEIT & COMP.

BERLIN UND LEIPZIG

مكتبة الثقافة الدينية

المركز الرئيسي: شارع محمد سعيد الظاهر
تليفون ٩٣٦٢٧٧ / ٩٣٢٦٤٠